

Univerzita Karlova v Praze
Fakulta humanitních studií
Katedra obecné antropologie

Bc. Michal Lehečka

Diplomová práce

Faraonci: místo, prostor a lokální identita obyvatel sídliště Stodůlky

Vedoucí práce: Mgr. Hedvika Novotná

Praha 2013

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval samostatně a použil jen uvedené prameny a literaturu. Současně dávám svolení k tomu, aby tato práce byla zpřístupněna v příslušné knihovně UK a prostřednictvím elektronické databáze vysokoškolských kvalifikačních prací v repozitáři Univerzity Karlovy a používána ke studijním účelům v souladu s autorským právem.

V Praze dne 17.5. 2013

.....
podpis

Poděkování

Na tomto místě bych rád poděkoval vedoucí této práce Mgr. Hedvice Novotné za cenné rady, připomínky, pomoc a čas, který mi během vzniku celého výzkumu věnovala. Zároveň bych rád poděkoval všem osobám, které se mého výzkumu zúčastnily. Bez nich by tato práce nikdy nemohla vzniknout.

Obsah

Abstrakt.....	5
1 Úvod.....	6
2 Teoretická část.....	8
• 2.1 Identita a paměť.....	8
• 2.2 Místo a prostor.....	11
• 2.3 Sídliště.....	14
2.3.1 Obytná jednotka a okolí.....	17
• 2.4 Výzkumné otázky.....	19
3 Metodologie.....	20
• 3.1 Výzkumná strategie.....	20
• 3.2 Narativní rozhovory.....	22
• 3.3 Zúčastněné a nezúčastněné pozorování.....	26
4 Sídliště Stodůlky – výzkumný terén.....	29
• 4.1 Prostorové uspořádání.....	31
• 4.2 Kulturní vyžití a zábava.....	33
• 4.3 Příroda.....	33
• 4.4 Doprava a komunikace s centrem.....	34
5 Profily narátorů.....	36
• 5.1 „Starší generace“.....	37
• 5.2 „Mladší generace“.....	45
6 Sídliště, panelák („účko“), byt.....	52
• 6.1 Veřejný prostor jako prostředek konceptualizace dimenzionálních kategorií.....	52
• 6.2 Konceptualizace vnějších hranic.....	53
6.2.1 Hranice vymezená autoritou.....	54
6.2.2 Hranice vymezená sociálními vztahy.....	56
6.2.3 Hranice ustavovaná na základě srovnání.....	57
• 6.3 Vnitřní členění sídliště.....	59
6.3.1 Byt jako „dar“.....	60
6.3.2 Dům a starost o byt.....	61
6.3.3 Panelák jako místo anonymity i nechtěné vzájemnosti.....	62
6.3.4 Panelák jako bariéra.....	63
6.3.5 Panelák jako sdružovací element.....	64
7 Čtyři sídliště.....	66
• 7.1 „Prehistorie“ sídliště.....	66
• 7.2 Nehotové sídliště.....	67
• 7.3 Obydlené a opuštěné sídliště.....	70
8 Doma na Stodůlkách.....	77
• 8.1 Semi-deteritorializovaná identita.....	77
• 8.2 Konceptualizace domova.....	85
8.2.1 Domov – jistota a zvyk.....	86
8.2.2 Domov oslabující.....	88
9 Závěr.....	91
Bibliografie.....	95
Prameny.....	99
Přílohy.....	100

Abstrakt

Ve své diplomní práci se na základě kvalitativní analýzy narativních biografických rozhovorů a sebraného materiálu ze zúčastněného a nezúčastněného pozorování snažím interpretovat to, jakým způsobem jednotliví narátoři konceptualizují svoji lokalitu bydliště – sídliště Stodůlky - jako místo či prostor. Zajímá mne tedy to, jakým způsobem narátoři do své žité lokality zasazují sebe sama a jaké hranice a členění svojí žité lokality skrze konceptualizace připisují. Tato analýza volně vychází z teoretického členění na místo a prostor učiněného například Ericem Hirschem nebo Maruškou Svašek. Následně jsem se pokusil interpretovat pojmání sídliště jako místa a prostoru na základě současných konceptů pracujících s lokální identitou. Zajímalo mne, zdali se na základě výpovědí narátorů dá hovořit o tom, že konceptualizace poukazují na sociálně vyjednávanou lokální identitu. Zároveň jsem se pokusil nastínit, jak ve výpovědích narátorů vystupuje sídliště Stodůlky jako „domov“. V souladu s Maruškou Svašek jsem pak pracoval se třemi formami identity – teritorializovanou, reteritorializovanou a deteritorializovanou, které pracují s pojmem identity převážně v symbolickém významu.

Klíčová slova: sídliště, panelák, místo, prostor, lokální identita, domov, paměť

Abstract:

In my thesis, I made a qualitative analysis of narrative biographic interviews and participant observation of the inhabitants of Prague housing estate Stodůlky, in order to find out the way they conceptualize their locality as a place or a space. I explore how the narrators put themselves in the framework of their lived locality and how they divide this locality. Drawing on a similar theoretical distinctions of place and space introduced by Eric Hirsch and Maruška Svašek, I examined if the narrators conceptualisations make evidence of a socially negotiated local identity and if it is the case, how the housing estate Stodůlky emerges as „home“. Hirsch's distinction means that time and space appears only through the perceptions of place. In accord with Svašek I dealt with three different forms of identity – territorialized, deterritorialized a reterritorialized identity. These three forms treats identity in rather symbolic way.

Key words: housing estate, block of flats, place, space, local identity, home, memory

1 Úvod

O sobotním dopoledni se procházím po stodůleckém sídlišti. Je neuvěřitelné ticho, nikde ani živáčka. Je tu prázdno, ale pouze ve hmotném smyslu. Opuštěný kolotoč, na kterém jsou vyryté nápisy odkazující k dávným láskám, prázdná dětská hřiště, v jejichž asfaltu jsou vytlačeny otisky bot zapálených sportovců, ruiny pískovišť, v jejichž zrnkách písku ulpělo ztracené mládí několika generací sídlištních dětí, odpočinkové rekreační stavby, jež skýtaly přístřeší mládeži ve chvílích hledání sama sebe, umění ve veřejném prostoru, které tiše pozoruje, co se okolo děje – všechny tyto prvky veřejného prostoru fungují jako sítě, do nichž se chytá vše, co se v jejich okolí stalo. Snažím se zaslechnout jejich šeptání, ale slyším pouze zpěv ptáků vycházející z nerozpoznatelné změti všudypřítomné uměle vysazené zeleně. Náhle se zpoza rohu plotu obíhajícího stavbu bývalé mateřské školky objeví pes na vodítku, následovaný svým majitelem. Jdeme proti sobě a zdvořile se na sebe podíváme, na důkaz, že bereme jeden druhého na vědomí. Blízké setkání jako by bylo z jiného světa. Pak už zase prázdno, nikde nikdo. Něco mě napadá. Nejde jenom o struktury veřejného prostoru, ale i o struktury panelových bloků a izolovaných panelových domů, které tu rovněž stojí bez hnutí a přihlížejí dnes již skoro třiceti létům existence sídliště Stodůlky. Stojí tu jako kulisa všech možných každodenních událostí, her a příběhů. Do sídliště se otiskl život, který není schopno bez pomoci reprodukovat. Kdo to za ně může učinit, jsou právě lidé, kteří v něm žijí. Jsou to oni, kdo do svého žitého prostoru vkládají nějaký náboj, významy, pochopení a nakonec i tvůrčí využití. Někteří obyvatelé sousední staré zástavby jim kdysi dali poněkud hanlivé pojmenování - „Faraonci“.¹ Je to proto, že žijí v panelácích na jednom místě jako mravenci. Zkolonizovali tak kdysi volný prostor okolo starých Stodůlek, tím že zde obydleli svoje panelové „mraveniště“.

Sídliště, paneláky a vše ostatní, co se sídlištěm souvisí, se stává tím, čím je, až ve chvíli, kdy se fakticky setká s lidmi. Lidé do svého domova otiskují svoji povahu a stejně tak domov působí na to, jací lidé jsou. Jak se ale tento obousměrný vztah projevuje ve chvíli, kdy o svém žitém prostoru lidé začnou otevřeně hovořit? Jakým způsobem lidé konceptualizují² sídliště jako místo a prostor³ a jakým způsobem se obyvatelé ke svému sídlišti vztahují? Jde o čistě lokálně specifické konceptualizace, nebo se v nich dají naleznout i nějaké obecnější tendence?

Sídliště obecně je v posledních letech poměrně frekventovaným objektem zkoumání. Současní

1 Toto přízvisko je lidem obývajícím zkoumané sídliště připisováno zvenčí. Existuje zhruba ve dvou variacích – „Faraonci“ nebo „Faraoni“. Rozhodl jsem se použít ten první, protože svojí neobvyklostí lépe vystihuje situační charakter přezdívky. Jde do určité míry o parafrázi klasického přirovnání paneláku ke králíkárně. Někteří aktéři mého výzkumu o tomto „labelování“ vědí a zmiňovali jej dokonce v rámci neformálních rozhovorů.

2 Konceptualizací v obecném smyslu rozumím to, jaké obsahy a významy lidé sobě i svému okolí připisují.

3 Jde o teoretické pojmy, které blíže rozvedu ve 2. kapitole.

badatelé si totiž povšimli, že tomuto druhu bydlení není věnována dostatečná pozornost. Tato práce si proto klade za cíl stát se příspěvkem do širokého spektra prací tematizujících sídliště jako hlavní předmět zájmu. Hlavním popudem k výzkumu v oblasti sídliště mi před léty byl přetrvávající stereotyp o sídlišti jako místě s anonymním nádechem, který se v posledních letech snažila zbourat například Lucie Zadražilová.⁴ Na sídlišti jsem vyrůstal a rozhodně jsem nikdy neměl pocit nějaké anonymity, právě naopak. Po metodologickém rozvážení jsem se tedy – na základě narativních biografických rozhovorů s obyvateli Stodůlek a zúčastněného pozorování tamtéž – pokusil interpretovat pojmání sídliště jako místa s nějakým specifickým nábojem. Zároveň mě zajímalo, jestli tyto formy vztahování se k místu bydliště mohou odkazovat k sociálně vyjednávané lokální identitě. Dnešní sídliště skutečně vypadá jinak než před léty, což je patrné jak z fotografií, tak ze vzpomínek narátorů a aktérů. Zůstává v něm však, pokud se o něm mluví, jakýsi nejasný rozměr reaktualizace minulého ve vztahu k současnosti. Místo sídliště je tak neuvěřitelně rozsáhlou a vrstevnatou entitou, která během let akumulovala všechno, co se kolem ní mihlo. Zpětně pak skrze výpovědi aktérů zpřístupňuje některé z těchto obsahů, abychom o nich mohli s odstupem přemýšlet.

4 Zadražilová, L., Domov na sídlišti: mýtus nebo realita. In Hubatová-Vacková, L., Říha, C.,(eds.), *Husákovo 3+1: Bytová kultura 70. let*, Praha, 2007, str. 39-56.

2 Teoretická část

Ve svém výzkumu jsem vycházel z konstruktivistického paradigmatu. Při zkoumání existence lokální identity jde o pohled velmi vhodný, jelikož považuje sociální realitu za fakticky existující a vznikající působením člověka, navíc je tato sociální realita považována za sociálně konstruovanou. Na druhé straně ale stejně sociální realita ovlivňuje lidské chápání, jednání a zacházení s žitým světem. Jinak řečeno: „*Společnost je výtvořem člověka. Společnost je objektivní realitou a člověk je výtvořem společnosti.*“⁵ Poněvadž si aktéři svůj žitý svět vždy nějak vykládají, utvářejí tak aktivně svoji žitou realitu. Jde tedy o velmi mnohvrstevný a dynamický proces, který se v čase a prostoru značně mění. Z hlediska předkládané práce je velmi důležitý právě důraz na čas a prostor, protože obě tyto veličiny mají z konstruktivistického pohledu i svojí sociální dimenzi.⁶

Konstruktivistické paradigma je samo o sobě také konstruktem s řadou potíží. Výzkumník může v tomto smyslu pouze interpretačně zprostředkovat, jak sami aktéři interpretují svoji sociální realitu⁷. Jako výzkumník jsem tedy během výzkumu spoluvytvářel realitu tím, že jsem se stal také sociálním aktérem, a tak sdílel sociální prostor se všemi aktéry, které jsem během jeho realizace střetl. K těmto problémům se konkrétněji vyjádřím v kapitole o metodologii. V následujících kapitolách se pokusím nastínit problematiku základních pojmů, se kterými jsem během výzkumu operoval.

2.1 Identita a paměť

V souladu s výše vymezeným paradigmatem považuji identitu za konstruovanou. Problematika identity je v současném bádání velmi rozrůzněná a naráží na mnohá úskalí, která se pokusím v následujících několika odstavcích osvětlit. Identita je z povahy věci velmi široký a vlastně i nejasný pojem. Někteří, například Brubaker a Cooper,⁸ dokonce hovoří o identitě v silném a slabém smyslu, přičemž se zároveň táží, jestli se v případě „slabé“ identity vůbec dá hovořit o identitě. I přes tyto pochybnosti budu s pojmem identita pracovat v podstatě v základním významu – tedy jako se *silným vztahem ke komunitě, místu či kultuře*. V prostředí sídlištní komunity by mohlo vyhovovat pojetí identity méně vědomého charakteru – identita by měla být přesto objevitelná.⁹ Předpokladem

5 Berger, P., Luckmann, T., *Sociální konstrukce reality*, Brno, 1999, str. 64. Tento proces podle autorů tvořen třemi vrstvami - externalizací, objektivací a internalizací.

6 Tamtéž, str. 32.

7 Geertz, C., *Interpretace kultur*, Praha, 2000, str. 26.

8 Brubaker, R., Cooper, F., *Beyond Identity, Theory and Society*, 2000, No. 29, str. 1-47.

9 Tamtéž, str. 10.

je tedy spíše implicitní pojetí sociálně konstruované lokální identity vyjednávané zakoušením sociální reality života na sídlišti.

Ve své práci se rozhodně nesnažím o rekonstrukci minulosti tvořenou na základě vzpomínek mých informátorů. Vzpomínky totiž neustále pasujeme na svoje současné identity.¹⁰ Tak se dá do určité míry tvrdit, že minulost je na základě vzpomínání nezrekonstruovatelná, a to hlavně kvůli zájmu aktéra udržet si osobní integritu. Proto je mým hlavním zájmem prozkoumat to, jak aktéři výzkumu svoji minulost konceptualizují, a jak se vyřčené vztahuje k jejich žitému prostoru – sídlišti.

Protože je identita v dostupném bádání navázána na paměť skupiny, je pro potřeby celistvosti výkladu nutné nastínit nejdříve základní problematiku paměti v obecném slova smyslu a následně přejít k problematice vztahu obou konceptů.

Paměť je v současném antropologickém bádání poměrně rozsáhlým tématem, na které se nabaluje i veliké množství různé kritiky. V Connertonově pojetí se paměť považuje za jev bytostně společenský, navázaný na nějakou skupinu. Vzpomínáme spíše tak, jak je v rámci našeho společenství běžné. Příběh jednoho života se tak dá považovat za spletenec celé sady narativů - „*je totiž založen na příbězích skupin, do kterých dotyčný vypravěč patří.*“¹¹ Connerton ve své práci pracuje s pamětí ve velmi širokém významu, což je často kritizováno. Například Berliner tvrdí, že by se situace okolo studia paměti na přelomu tisíciletí dala nazvat „poblázněností pamětí“ (memory craze).¹² Tento stav ve svém důsledku často vede k aplikaci pojmu paměti na tolik dílčích fenoménů, že se v podstatě neliší od samotného pojmu kultury. V kontextu předkládané práce však paměť není chápána příliš široce a jde spíše o pomocný koncept. Někaké záměny chápání pojmu či jeho nadužívání proto nejsou příliš pravděpodobné.

S pojmem kolektivní paměti přišel v první polovině minulého století Maurice Halbwachs,¹³ i když s podobnými pojmy již pracovali například Durkheim a Bergson.¹⁴ Jeho práce je tedy starší než práce popisované v předchozím odstavci. Do určité míry tak na Halbwachsovy poznatky navazují. Podle Halbwachse mají vzpomínky původ pouze v myšlení skupiny a individuální paměť je pak pouze místem propojení kolektivních pamětí různých sociálních skupin. Každý člověk je tak zasazen do sítě různých kolektivních pamětí. Častým úskalím, které se okolo kolektivní paměti vyskytuje, je právě problém návaznosti na paměť individuální. Halbwachsovo pojetí totiž přiznává

10 Gillis, J., R., *Memory and Identity: The History of Relationship*, In *Comemorations: The Politics of National Identity*, 1994, str. 3.

11 Connerton, P., *How Societies Remember*, Cambridge, 1989, str. 21.

12 Berliner, D., *The Abuses of Memory: Reflections on the Memory Boom in Anthropology*, In *Anthropological Quarterly*, 2005, roč. 78, č. 1, str. 197 – 211.

13 Halbwachs, M., *Kolektivní paměť*, Praha, 2009.

14 Šubrt, J., Pfeiferová, Š. *Kolektivní paměť jako předmět historicko-sociologického bádání*, *Historická sociologie* 2010, č. 1, str. 9-30.

individuální paměti v pouze omezenou působnost, hovoří o ní jako o spletnosti kolektivních paměti skupin, do kterých patříme.¹⁵ Tím ale v zásadě končí. Jedním z kritiků tohoto postoje je Wulf Kansteiner, který tvrdí, že ač kolektivní paměť pracuje s pojmy navázanými na nějaká společenství, je uchopována v pojmech psychologických a psychoanalytických metod, jejichž účel spočívá v aplikaci na jednotlivce.¹⁶

Jednou z pozdějších teorií, kterou je třeba mít rovněž na zřeteli, jsou „místa paměti“ Pierra Nory. Tato místa paměti je třeba pojmově oddělit od níže vymezené konceptualizace místa dle Hirsche a Svašek (2.2 Místo a prostor). Nora vychází z konceptu nahrazování spontánní paměti pamětí uchvacovanou historií.¹⁷ Místo tak v tomto smyslu znamená jakýsi mentální prostor, který nemusí být vůbec navázán na skutečnou lokalitu. Nora hovoří o obecném problému paměti, kterým je prostý fakt zapomínání. Ten ztěžuje výzkum jakéhokoli minulého období. Pro předkládanou práci však nejde o fatální problém. Pokud mne zajímá reflexe obyvatel sídliště, důležité pro výzkum samotný je to, co tematizují sami aktéři. Paměť je z vlastní povahy selektivní.¹⁸ Něco co aktéři zapomněli, se jim možná vybaví právě v rámci narativu. Bude tomu tak ale pouze proto, že to pro ně v rámci vyprávění má nějaký specifický význam. Převážná většina zkoumaných osob na sídlišti žije téměř třicet let a plno vzpomínaných subtémat bylo již během této doby veřejně a oficiálně zpracováno. Proto jsem při promýšlení východisek počítal s možností, že některá dílčí témata narativů budou skutečně nabývat charakteru „míst paměti“. V tomto smyslu by se například za určité místo paměti stodůleckého sídliště dal považovat film *Čarodějky z předměstí*¹⁹, jehož části byly na přelomu 80. a 90. let točeny v lokalitě zkoumaného sídliště.

Spojení paměti a identity bylo převážně užíváno v souvislosti s etnicky či sociálně definovanými skupinami lidí. V posledních letech se však pole bádání rozšiřuje i na jinak definované komunity.

Zkoumané aktéřské prostředí samozřejmě není definováno etnicky. Sociální definice lze považovat také za slabou – sídliště nebylo a do značné míry pořád není sociálně homogenní lokalitou (viz 2.3 Sídliště). Spojení paměti a identity mě tak z hlediska tématu práce zajímá v kontextu lokálního společenství. Zajímají mne různé podoby projevování vztahu k místu bydliště, které by bylo možno nalézt ve vyprávěních o zkušenosti života v tomto i předchozích prostředích. Obecně sice pracuji s pojmem identita, uvědomuji si však, že jde o čistě zastřešující pojem, pod kterým se dá představit v zásadě cokoliv.

15 Halbwachs, *Kolektivní paměť*, str. 85.

16 Kansteiner, W., *Finding Meaning in Memory: A methodological Critique of Collective Memory Studies*, *History and Theory*, 2002, č. 41, str. 185.

17 Nora, P., *Mezi pamětí a historií*, *Cahiers du CeFres* No. 13, 1996, *Politika paměti*, str. 48.

18 *Tamtéž*, str. 26.

19 *Čarodějky z předměstí*, režie: Drahomíra Reňáková-Králová, 1990, viz csfd.cz: <http://www.csfd.cz/film/5387-carodejky-z-predmesti/>

Dalo by se jistě pracovat i s pojmy, které jsou s identitou často spojovány – přináležitost, commonality (zasazenost, zdomácnělost), či groupness (skupinovitost).²⁰ Evidentně jde vždy o pojmy, které nemohou existovat bez vztahu k jiným lidem a místům *ve smyslu k něčemu patřit* – a to jak pozitivně, tak negativně. Přesto pro mne zůstává zastřešujícím pojmem pojem identita, pod kterým ovšem rozumím i výše zmíněné významy.

V obecnější rovině se dá tvrdit, že paměť souvisí s jakkoli slabou formou identity jako její ukotvující médium. Jak jsem výše zmiňoval, u informátorů předpokládám spíše implicitní pojetí identit či přináležitosti, které bude vycházet z jejich dnešního vztahu k místu bydliště. V narativu o minulosti předpokládám projekci poznatků nabytých i pozdějšími životními zkušenostmi. Předpokládám tedy, že vzpomínky na minulost budou filtrovány nebo formovány tím, co se mezi tím aktérům přihodilo, tím, co je momentálně trápí a také situovaností rozhovoru. Hlavním zájmem ale přesto zůstává konceptualizace různých sfér lokality. Identita, jak už bylo výše zmíněno, totiž bývá velmi silně navázána na nějakou lokalitu, potažmo místo a prostor.

2.2 Místo a prostor

Problematika místa a prostoru je v současné antropologii velmi zajímavým směrem. Velice frekventovaně se používá hlavně v oblasti antropologie krajiny. V předchozí kapitole jsem se pokusil nastínit to, že identita a paměť je vždy vázána na nějakou komunitu či skupinu s podobnými rysy. Současné bádání sice pracuje s identitou jako s něčím, co postupně ztrácí svůj lokální charakter.²¹ V tomto konkrétním případě je však v popředí právě sdílená lokalita, společný životní prostor. Mým cílem proto není sledovat to, jak se zkoumaná lokalita během života obyvatel změnila. To je spíše doménou kulturní geografie a obecně prací, které se zmíněnými pojmy pracují jako s „kusem země“, tedy spíše v materiálním smyslu.²² Zájmem je spíše postihnout to, jakým způsobem obyvatelé svoje životní prostředí a jeho případné změny pojmají. Od toho, jak hranice tohoto prostoru reflektují, přes to, zda a jak tento prostor člení, po to, jaké obsahy/významy tomuto prostoru přiřítají, tedy jak konceptualizují sídliště jako místo.

Hlavní teorií, ze které vycházím, je odlišení *místa a prostoru* z pera Erica Hirsche.²³ Prostor a místo jsou v tomto kontextu chápány jako dvě odlišné kategorie. Místo (place) vyjadřuje pojetí, které se vztahuje ke každodennímu prožívání, k nereflektované zkušenosti. Prostor (space) naopak postihuje zkušenost, která by měla být za běžným každodenním vnímáním. To v zásadě znamená,

20 Brubaker a Cooper, *Beyond Identity*, str. 19.

21 Svašek, M., *Narratives of „Home“ and „Homeland“*, *Identities: Global Studies of Culture and Power*, 9-2002, str. 499-500.

22 Pauknerová, K., Gibas, P., *Mezi pravěkem a industriálem: několik poznámek k antropologii krajiny*, *Český lid*, 96, 2009, č. 2, str. 132-133.

23 Hirsch E., *Landscape: Between Place and Space*, In Hirsch, E., O'Hanlon, M., (eds.), *The Anthropology of Landscape: The Perspectives on Place and Space*, Oxford, 1995, str. 1-30.

že jedinec zprvu danou lokalitu nějak vidí a utváří si její obraz. Místo pak aktérovi zprostředkovává kontakt právě s časem a prostorem.²⁴ Místo tedy nabývá spíše charakteru vnitřního pohledu, kdežto prostor vystihuje spíše to, co by se dalo nazvat vnější perspektivou, tedy tou, která je samotným účastníkům zpravidla vzdálenější. Tyto dvě kategorie jsou si však bližší, než by se mohlo zdát a daly by spíše považovat za součást jednoho „kulturního procesu“.²⁵

Podobně popisuje vztah místa a prostoru i Maruška Svašek,²⁶ jejíž výklad vychází z Giddense a také Rappaporta a Dawsona. Svašek popisuje, moderní vztah lokální identity, nebo vztah k domovu, právě na základě konceptualizace vztahu mezi pojmy místo a prostor – místo je tak pojímáno jako mentální obraz, kdežto prostor je spíše skutečnou lokalitou. Pojem „domov“ je popisován jako místo, které je, jak jsem výše zmiňoval, v dnešní době daleko více vyvázáno ze vztahu *identity-place*. Domov je tedy v tomto kontextu „*tam, kde se člověk nejlépe zná*.“²⁷ Svašek pracuje s pojmy, teritorializovaná, deteritorializovaná a reteritorializovaná identita, jejichž význam vztahuje k symbolickému pojmání domova, a který poukazuje na to, jak může být lokální identita oddělena od skutečného žitého prostoru. Teritorializovaná identita se vyznačuje přímou vazbou na místo, kde člověk žije nebo žil. Deteritorializovaná identita se váže na nucené opuštění místa původu, vyznačuje se absencí vazby na nové bydliště. Reteritorializovaná identita postihuje zakotvení a integraci do nové lokality. Z hlediska výzkumu jsou tyto pojmy velice užitečné, protože část narátorů do zkoumané lokality odněkud přišla a dost pravděpodobně tak zažila začleňování do nového žitého prostoru. Na rozdíl od Svašek mne zajímá spíše sféra všech tří kategorií najednou, tedy to, jak se v konceptualizacích prolínají. Nelze je tedy analyzovat jednu bez druhé. Jelikož mne převážně zajímaly narativy obyvatel a tematizace vyřčené během neformálních rozhovorů a zúčastněného pozorování, primární zájem výzkumu je zaměřen na konceptualizace místa. Bez tematizací prostoru by však po vymezených teoretických konceptech práce nedávala smysl.

Skrze kategorie místa a prostoru bych tedy rád prozkoumal vztahování se k žitému prostoru (či prostředí), kterým v podstatě chápu obývanou lokalitu – v tomto případě sídliště. Prostor a žitý prostor tak chápu jako dva různé pojmy. Místo a prostor, jak je z výkladu patrné, se v tomto kontextu neváže výhradně na exteriérové a hmotné záležitosti. Zde leží jádro výše zmíněného zájmu o to, jakým způsobem zkoumaní obyvatelé s touto částí svého žitého prostředí operují a jak ji konceptualizují. Jelikož jde o obousměrný proces, rád bych prozkoumal, jakým způsobem žitá lokalita působí na samotného aktéra, jakou působnost – „agency“ – jí aktéři připisují.²⁸ Místo či prostor tak může v narativu aktéra nabývat aktivního charakteru, ve smyslu působení tím či oním

24 Mácha, P., *Krajiny antropologie a antropologie krajiny, Český lid*, 97, 2010, 3, str. 232.

25 Hirsch, *Landscape: Between Place and Space*, str. 5.

26 Svašek, *Narratives of „Home“ and „Homeland*, str. 498-499.

27 Tamtéž, str. 497, „Home is where one best know oneself“. Jde o citát převzatý od Rappaporta a Dawsona (1998, str. 9).

28 Gell, A., *Art and Agency*, Oxford, 1998, str. 20. Koncept vychází z antropologického přístupu k umění a obraznosti, ale v posledních letech se používá velmi frekventovaně na poli celé antropologie (pozn. Autora).

způsobem, a to bez jeho vědomí.

V literatuře na poli urbanistické teorie se v návaznosti na rozlišení místa a prostoru vyskytuje jeden, dle mého názoru, velmi zajímavý pojem, který pokrývá část problematiky místa a prostoru. Jde o pojem *image*,²⁹ vymezený Kevinem Lynchem v publikaci *Obraz města* z roku 1971. I když jde o spíše technicistní pojem, se kterým dále nebudu pracovat, lze si z něj vzít několik užitečných poznatků. *Image*, tedy mentální obraz nějaké prostorové struktury, v sobě nese tři charakteristiky – má nějakou *identitu*, která v tomto kontextu znamená poznatelnost či svébytnost prostorového prvku či prvků. Druhou složkou je *struktura*, která se týká spíše prostorových kvalit, jež k nám promlouvají. Třetí složka, kterou je *význam*, pak vyjadřuje význam faktický i citový, tedy to, jakým způsobem se k daným objektům vztahujeme. Tyto hranice, vztahy a hodnocení jsou člověkem konstruované, protože každý jedinec během svého každodenního konání vše nějak kategorizuje a neustále hledá a vytváří rozlišující specifikace, které slouží pro jeho praktické účely. Bez nich by jedinci nebyli schopni „normálně“ fungovat.

Právě poslední sféra *image* – *význam*, je to, co dělá z prostoru místo. Stejně místo vymezují právě Hirsch i Svašek – popisují totiž naplňování prostoru nějakým mentálním obsahem. Sféra *struktury* naopak dle mého názoru odkazuje na pojem prostoru, jelikož vede k neosobní, hmotné sféře pozorovaného. Sféra identity – poznatelnosti, by pak mohla stát někde na pomezí mezi těmito dvěma sférami, protože v sobě nese jak nějaké vztahování, tak čistě hmotnou kvalitu. Jde, podle mého názoru, o sféru, která má, ve smyslu výkladu Marušky Svašek, nějaký vztah k lokalitě, na základě toho, co nazývá teritorializací. Teritorializace identity k nějakému prostoru v sobě nese rozpoznání a zvnitřnění identity – z prostoru se tak stává místo. Vyjednávání lokální identity se mi tedy jeví jako obousměrný proces, ve kterém se strukturám prostorového charakteru na základě její poznatelnosti připisují různě intenzivní významy a naopak.

Pro práci s místem a prostorem existuje ještě jedno velmi vhodné členění. Jde o členění na *místa* a *ne-místa*.³⁰ Ne-místo je taková lokalita, jež jednotlivce, kteří se v ní vyskytují, nenutí se samotnou lokalitou nějak interagovat a do určité míry tak nabývá právě charakteru *prostoru* v Hirschově smyslu. Otázkou je, do jaké míry je nevztahování se k nějaké lokalitě vlastně jen inverzním uchopováním lokality jako místa. Klasické místo v Augého smyslu totiž nabývá charakteru jakéhosi živoucího prostředí, kde se lidé scházejí, kde spolu komunikují. Do určité míry se tak dá hovořit o společném a společenském charakteru, o *místě* s obsahem.

29 Lynch, K., *Obraz města*, Praha, 2004, str. 8.

30 Augé, M., Ne-místa: Úvod do antropologie super-modernosti, *Cahiers du Cefres* No. 10, Město, Praha, 1996, str. 98-104.

2.3 Sídliště

V následujícím výkladu se pokusím vyložit historické, urbanistické a konstrukční charakteristiky sídliště a poznatky vygenerované bádáním relevantním pro zkoumání výše zmíněné problematiky. Naše sídliště se dají nepochybně považovat za místa s nábojem. Můžeme na ně pohlížet z mnoha různých perspektiv. Jako na místa se specifickými prostorovými měřítky, jako na místa se specifickou skladbou obyvatel nebo místa se specifickou infrastrukturou. O tom, že se sídliště otiskuje do toho, jakým způsobem lidé vnímají svoje žité prostředí, dle mého názoru nemůže být pochyb.

V pražských sídlištích žije v současné době přibližně 470 000 obyvatel.³¹ Jedná se tak o více než třetinu obyvatel hlavního města. Dá se tedy předpokládat, že s tímto druhem bydlení má zkušenost poměrně mnoho lidí. Společenskovední zkoumání života na sídlišti v Československu se dá datovat zhruba do přelomu 60. a 70. let, kdy svoje první práce z problematiky Sociologie bydlení publikoval Jiří Musil. Tyto dvě knihy³², se věnovaly spíše obecné problematice města. V nich však ještě sídliště není hlavním objektem zkoumání, důraz je kladen spíše obecně na město. V roce 1985 vznikla, pod vedením již zmiňovaného Jiřího Musila, kolektivní publikace Lidé a Sídliště, která se na základě kvantitativních dat pokoušela postihnout problematiku života na sídlištích. Tato práce založená na rozsáhlém výzkumu dnes již neexistujícího Výzkumného ústavu výstavby a architektury (VÚVA), ze kterého vzešly i další práce,³³ poskytuje do dnešní doby základ kvantitativních informací o životě sídliště. V české společnosti se stále vyskytuje jakýsi negativní mýtus o neosobnosti a nevyhovujícím charakteru sídliště, který se snaží současné bádání poněkud narušit. V posledních letech vznikají publikace, jejichž cílem je postihnout sídliště z různých perspektiv. Práce na poli sociální geografie se pokoušejí postihnout transformační jevy v městském prostoru po roce 1989, sídliště nevyjímaje. Práce kvalitativního charakteru se pak vyskytují spíše v různých sbornících, jakým byl například sborník článků k instalaci Husákovo 3+1³⁴ na pražské VŠUP zaměřené přímo na sídliště a bytovou kulturu. Plno dalších prací vychází izolovaně ve sbornících o problematice města, převážně na FSS MU v Brně či v listech Cefresu. Hlavním a souborným zdrojem pro bádání na poli velkých obytných celků však stále zůstává práce zakládající se na více než třicet let starých datech, což z vědeckého hlediska nelze považovat za dostačující.

Sídliště z ryze technicistního pohledu znamená v zásadě „poměrně velké nové obytné celky postavené podle jednotné koncepce a s použitím převážně jedné stavební technologie, případně s

31 Kolektiv autorů. *Pražská panelová sídliště*, leták k výstavě konané v roce 2011 v Sále architektů na Pražské Staroměstské radnici v Praze, 31. 5. 2012 – 16. 9. 2012.

32 Musil, J., *Sociologie bydlení*, Praha, 1967 a *Sociologie soudobého města*, Praha, 1971.

33 Librová, H., *Volný čas obyvatel sídliště*, Praha, 1986.

34 Hubatová-Vacková, L., Říha, C., (eds.), *Husákovo 3+1. Bytová kultura 70. let*, Praha, 2007. Sborník byl vydán u příležitosti stejnojmenné instalace, kdy byl na VŠUP vystaven jeden typický panelákový byt 3+1. Některé statě se snaží velice silně vymezit proti různým předsudkům a mýtům, které se okolo sídlištního bydlení vyskytují.

použitím převážně jednoho stavebně typizačního objektu“.³⁵ Z poněkud obecnějšího pohledu se dá sídliště považovat za moderní samostatnou městskou lokalitu, která v sobě zpravidla pojímá vysoký počet obyvatel žijících na omezeném prostoru. Důležité, avšak ne vždy platné, je pak satelitní umístění na okraji měst či obcí.

První ideové koncepty něčeho, co bychom mohli nazvat sídlištěm, se v českém prostředí datují do období předválečné avantgardy,³⁶ která tehdy v podstatě navazovala na nejvýznamnější západní myšlenky. Z výše zmíněného se do podoby dnešních sídlišť, jak je známe, projevilo v podstatě jen prostorové uspořádání a architektonická podoba obytných celků.

V socialistickém prostředí vedla k masivní výstavbě sídlištních komplexů i izolovaných panelových domů hlavně neuspokojivá bytová situace v tehdejší ČSR a později ČSSR. Tato výstavba se předválečným konceptům značně ideově vzdálila.³⁷ Hlavně pak v tom, že socialistická sídliště byla v první řadě zamýšlena jako obdoba dnešního startovacího bydlení, určeného převážně pro určitou věkovou skupinu osob. Rozhodně však nikdy nebyla – a nic zatím nenasvědčuje tomu, že by se měla stát – sociálním bydlením, tak, jako je tomu u většiny západních sídlišť. Z posledních výzkumů vyplývá, že sídliště se, jak se předpokládalo, svojí socioprofesionální i věkovou skladbou stále více přibližuje starší městské zástavbě.³⁸ Východoevropské sídliště se tak dá považovat za poměrně svébytný fenomén.³⁹

V československých socialistických sídlištích v prvních letech fungovala takzvaná „dvougenerační skladba“,⁴⁰ daná tím, že do obytného souboru se převážně stěhovali mladí lidé v produktivním věku, většinou s malými dětmi. Tyto dvě věkové kategorie tak v prvních letech po zabydlení obytných celků převládaly. Proto jsem považoval za vhodné učinit tyto dvě Musilem ustavené kategorie hlavními skupinami narátorů. Dle mého názoru tito lidé, ať už „starší“ či „mladší“ generace, představují bytostnou esenci sídliště. Tito lidé jsou se sídlištěm spojeni takřka po celou dobu jeho existence a tak mohou poukazovat na zakořeněné směry zvyznamňování a chápání sídlištní lokality v průběhu celé její existence.

Z hlediska socioprofesionálního se dá české sídliště považovat za velice rozmanité. V zásadě se však od staré městské zástavby liší méně, než se obecně tvrdí. Slovy francouzského etnografa Laurenta Bazaca-Billauda, který v devadesátých letech prováděl svůj výzkum shodou okolností velice blízko mnou zkoumaného prostředí, je sídliště jaksi *pro všechny* a žijí zde dokonce i

35 Musil, J., *Lidé a sídliště*, Praha, 1985, str. 49.

36 Tamtéž. str. 26-34.

37 Musil, J., Urbanizace českých zemí a socialismus, In Horská, P., a Musil, J., Maur, E., *Zrod velkoměsta*, Praha, 2002, str. 266, Musil popisuje, přejímání mírně přepracovaných západních urbanistických konceptů na území celého východního bloku.

38 Špaček, O., Proměny sousedství v pražských lokalitách, In: Ouředníček, M. a Temelová, J., *Sociální proměny pražských čtvrtí*, Praha, 2012, str. 174.

39 Wölker, B., a Flap, H. Comrades Belief: Intended and Unintended Consequences for Neighbour-hood in former GDR, In *European Sociological Review*, 1997, vol. 13, no. 3, str. 241-265.

40 Musil, J., *Lidé a sídliště*, str. 62, Viz příloha č. 1.

představitelé vlády.⁴¹ Do značné míry to bylo způsobeno systémem přidělování bytů. Forem přidělování bylo více, ve zkoumané lokalitě však převládal způsob získání na základě podnikové žádosti.^{42 43} Je nutno podotknout, že byty nikdo z nájemníků nevlastnil, měl k nim pouze takzvané „právo osobního užívání“, osobní vlastnictví v době před rokem 1989 fungovalo prakticky výhradně u rodinných domů. Byty ve zkoumané lokalitě byly přidělovány podniky z nejrůznějších odvětví, a sídliště tak bylo rozmanité i z hlediska profesního.⁴⁴ V dané lokalitě sice fungovaly velké podnikové závody jako například ZPA v Jinonicích či stavební podniky IPS a Konstruktiva, byty zde však byly přidělovány převážně osobám z jiných podniků.⁴⁵ V devadesátých letech nastala doba privatizace sídlištních objektů, šlo o poměrně dlouhý proces. Samotná privatizace probíhala podle různých modelů. Zakládala se bytová družstva a společenství vlastníků různých velikostí podle propojenosti objektů. Tato situace, jak popisuje právě na příkladu Prahy 13 Bazac-Billaud, způsobila zajímavý vývoj ve vztazích sousedů, obzvláště z důvodu společné starosti o bydlení.⁴⁶

Právě z hlediska sociálních vazeb nabývá sídliště daleko družnějšího charakteru, než se všeobecně traduje. Hlavní formou sociálních vztahů během prvních let po zabydlení sídliště bývají ceremoniální vazby, spočívající spíše ve zdvořilostních záležitostech a také vazby založené na mezisousedské pomoci.⁴⁷ Musil na základě zjištěného kvantitativního materiálu tvrdí, že obzvláště výpomoc, během několika let po zabydlení, v souvislosti s vyšším věkem a samostatností obyvatel, oslabuje svoji důležitost. Během výzkumu prováděného v rámci méj bakalářské práce obyvatelé sami vyjadřovali zklamání z toho, že jimi popisované poměrně silné vazby založené na mezisousedské pomoci časem téměř vymizely.⁴⁸ Dle mého názoru zde ale působil ještě jeden faktor. Doba dosažení „samostatnosti“ se totiž ve Stodůlkách do značné míry překrývá s dobou společenské a ekonomické transformace po roce 1989, která s sebou přinesla pozvolné změny v myšlení i chování lidí. Větší důraz na soukromí, osobní svobody a vlastnictví mohl do určité míry napomoci ochlazení vztahů, nebo spíše transformaci těchto sociálních vztahů do jiné podoby.

41 Bazac-Billaud, L., Sociální dopad privatizace bytů na sídlištích: příklad Prahy 13, In: *Cahiers du cefres, No. 11*, 1996, Původní a noví vlastníci, str. 139. V prostoru Prahy 13 skutečně bydlelo několik ministrů vlád úřadujících mezi léty 1998 – 2006. Přímou na Sídlíšti Stodůlky pak bydlel (možná i ještě bydlí) bývalý ministr spravedlnosti. Navíc v letošním roce se stal prezidentem České republiky Miloš Zeman, který jako adresu trvalého bydliště udává byt na sídlíšti Lužiny na Praze 13 (pozn. autora).

42 Více k systému a přidělování bydlení viz Pelikánová, H., Bydlení jako norma a jako životní strategie v normalizačním Československu, In *Obyčejní lidé...!? Pohled do života takzvané mlčící většiny*, Praha, 2009, str. 284.

43 Viz příloha č. 2 - Dohoda o užívání bytu.

44 Musil, *Lidé a sídliště*, str. 76. To je častější případ. Musil například hovoří o sídlištích vystavených pro nový podnik, kde bývá sociální skladba obyvatelstva značně selektivní.

45 Neznamená to však, že by se na sídlíšti nevyskytovali lidé pracující v lokálně působících podnicích. Častým příkladem je situace, kdy jedna osoba dostala byt přidělen na základě zaměstnání v jiné části Prahy a partner si po přestěhování našel práci právě v lokálním podniku.

46 Bazac-Billaud, Sociální dopad privatizace bytů na sídlištích, str. 141.

47 Musil, *Lidé a sídliště*, Kapitola sociální vazby v sídlíšti 215 – 265, Musil sociální vazby dělí na ceremoniální, vazby založené na drobné výpomoci a vazby, které by bylo možno nazvat přátelstvím.

48 Lehečka, M., Kdysi v jednom domě: Studie jednoho paneláku, FHS UK, Praha, 2010, vedoucí práce Mgr. Ondřej Skripnik, Ph.D.

Celkově se však dá říci, že pro náhodného návštěvníka na první pohled ryze anonymní prostředí sídliště, je spíše mýtem připisovaným sídlištním lokalitám zvenčí. Žitá realita jeho obyvatel není zdaleka tak plochá a šedivá.⁴⁹

2.3.1 Obytná jednotka a okolí

I přes plno základních výtek, týkajících se například velikosti domů, s sebou sídliště přinesla i jasná pozitiva, převážně z hlediska standardu bydlení. Pro správné uchopení sídliště jako místa či prostoru a porozumění tomu, proč aktéři hovoří o svém životním prostředí právě takto, je třeba se podívat právě na bližší specifika tohoto standardu. Jde o jednu z základních sfér každodenního života silně ovlivňující vnímání a konceptualizace aktérů a narátorů.⁵⁰

Z hlediska negativ se Musil zmiňuje o disproporci mezi standardem bytů a standardem domů a jejich jednotlivých prvků. V zásadě jde o kritérium, čím větší dům a více bytů na patře, tím menší spokojenost. Obytná jednotka se pak stává více anonymním prostředím, kde je těžké rozlišit, kdo je kdo.⁵¹ Z pozitivního hlediska však sídliště řešila, mimo nedostatku bytů na trhu s bydlením, také problematiku takzvaného plošného standardu, tedy toho, kolik metrů čtverečným podlahové plochy připadá na jednoho obyvatele. Největší nárůst z hlediska hromadné výstavby urbanistických celků proběhl mezi lety 1970 a 1980, a to o 2,2 m² na obyvatele zhruba na 14m².⁵² Pro srovnání je dnešní průměrná obytná plocha na jednoho obyvatele bytového domu v Praze 13 28,6m².⁵³ Tento údaj je však třeba brát s rezervou, jelikož poukazuje na to, že v bytech nebydlí zpravidla čtyři lidé. Konkrétně na sídlišti Stodůlky se převážně vyskytují dvě výměry bytů kategorizace 3+kk a 3+1 o rozloze 56m² a 72m².⁵⁴ Při obsazení bytu třemi osobami je zřejmé, že statistika je zkreslená jak nevytížeností bytů, tak větším plošným standardem nové výstavby. Plošný standard však nebyl jediným kritériem kvality bytů. Není překvapením, že z výzkumů na přelomu 70. a 80. let vyplynulo, že obyvatelé považují za velmi důležité kritérium spokojenosti hlavně hygienickou kvalitu bytů, tedy hlavně ústřední topení a permanentní dostupnost teplé užitkové vody.⁵⁵

Velkým plusem panelových sídlišť byla také vysoká míra občanské vybavenosti – tedy alespoň

49 Zadražilová, Domov na sídlišti: Mýtus nebo realita, str. 40-41 Zadražilová popisuje tři základní mýty okolo sídliště.

50 Tímto tématem se rovněž zabývala jedna ze studentek FHS viz Jelenová, Š. *Spíš tu jen fungujeme... Konstrukce lokální identity obyvatel sídliště Špičák v České Lípě*, Praha: FHS UK, 2012. Vedoucí práce Mgr. Hedvika Novotná

51 Musil, *Lidé a sídliště*, str. 100.

52 Říha, C., V čem je panelák kamarád: Kvantitativní ohledy kvalit české panelové výstavby 80 let, In *Husákovo 3+1*, Praha, 2007, str. 26.

53 ČSÚ, Sčítání lidu, domů a bytů, Průměrná obydlená plocha v přepočtu na jeden byt a jednu osobu podle druhu domu a podle správních obvodů Prahy, web: http://vdb.czso.cz/sldbvo/#!stranka=podle-tematu&tu=30734&th=&v=&vo=H4sIAAAAAAAAAAFvzloG1uIhBMCuxLFGvtCQzR88jsTjDN7GAIf3WwcNiCReZGZjeGLhy8hNT3BKTS_KLPBk4SzKKUosz8nNSKgrsHRhAgKecA0gKADF3CQNnaLBrUIBjkKNvcSFDH QMDhhqGCqCiYA_cLCiEgZGvxIGdg9_Fz_EMceEgY2b38XZ89gIvLxTHEP8wx2NEFJM4ZHOIY5u_t7-MJ1OIP5IdEBkT5OwU5RgH5IUB9fo4ePq4uIDtZSxhYw1yDolzXstJzEvX88wrSU1PLRJ6tGDJ98Z2CyYGRk8G1rLEnNLUiiGAYQ6v9LcpNSitjVTZbmnPOhmAjq44D8QIDDwAK10C_KF2coe4ugU6uPtWMLA4eni6hcSEA Z0FntUWICHgZFFBQAYQVWcWwEAAA.&vseuzemi=null&void=

54 Viz příloha č. 3 – půdorys podlaží se dvěma byty 3+kk.

55 Musil, *Lidé a sídliště*, str. 84.

tam, kde byla dokončena. Musil sice často hovoří o nedostatku občanské vybavenosti jako bodu kritiky velkých obytných celků,⁵⁶ v porovnání s dnešní situací, kdy se občanská vybavenost přesunuje do volných prostorů mimo sídliště, však nelze hovořit o jakémkoli zlepšení. Urbanistické celky byly navrhovány jako samostatná města a do projektů tak byly umisťovány všechny prvky nezbytné pro samostatné fungování těchto lokalit. Velkou důležitost také hrála prostorová a urbanistická skladba sídliště. Je zajímavé si povšimnout, že v předchozím odstavci zmiňovaná kritéria velikosti domu a počtu obyvatel v něm ovlivňují v kvantitativních výzkumech to, jak rozsáhlá plocha okolí je považována za domáckou.

Za základní exteriérový problém sídliště se dá považovat monotónnost. Systém prefabrikovaných dílců umožňuje ze své podstaty pouze omezený počet různých kombinací. Situace se však v tomto kontextu během let zlepšila. Musil uvádí, že obyvatelé sídlišť nejvíce negativně hodnotili hladké dlouhé bloky budov.⁵⁷

Vybavení veřejného prostoru českých sídlišť bylo také spíše kritizováno. Z jiného pohledu však, například pro děti, mohlo skýtat obrovský prostor pro rozvoj fantazie a následného přetváření lokality.⁵⁸ Jak tvrdí Lucie Zadražilová: „*Ať už člověk bydlí v jakémkoli prostředí, vytváří si k němu určitý vztah a utváří ho, tento vztah ovšem není jednosměrný. Prostředí zase působí na člověka a ovlivňuje jeho chování a životní styl*“.⁵⁹ Pro pojmání žitého prostoru ve výše zmíněném Hirschově smyslu, je velmi důležité právě to, jestli toto prostředí nějakým způsobem nutí osoby, které se v něm pohybují, k interakci. Sídliště jsou například plná drobného umění a různých plastik a dalších třeba i nedesignových prvků. Drobné umění v sídlišti podléhalo zákonu, který stanovoval, že 4% financí z každé veřejné zakázky musí být vyčleněna na umění. V obytných celcích v celé tehdejší ČSSR a nejenom v nich, jak je vidět například na pražském Barrandovském mostě, vznikla celá řada těchto artefaktů.⁶⁰

Kladnou stránkou sídlišť je dle mého názoru také hojná přítomnost zeleně. Situace se sice dnes mění, protože za dobu její existence sídliště značně zarostla. Rozumným přístupem a údržbou však sídliště získávají z tohoto hlediska značně na kvalitě. Dalším možným kladem ve vztahu k životnímu prostředí obyvatel je i umístění sídlišť. Ta často stála – a některá dodnes i stojí – na samém okraji měst, či dokonce v izolovaných oblastech, blízko velkých ploch zeleně nebo otevřené přírody. I tato specifika mohou jistě ovlivňovat to, jakým způsobem se člověk ke svému domovskému životnímu prostředí staví. Obzvláště pozdější obytné celky, a u celého konceptu Jihozápadního města tomu nebylo jinak, byly navrhovány jako města začleněná do přírodního

56 Musil, *Urbanizace českých zemí a socialismus*, str. 287.

57 Musil, *Lidé a sídliště*, str. 120.

58 Gehl, J. *Život mezi budovami*, Brno, 2000, str. 33.

59 Zadražilová, *Domov na sídlišti: mýtus nebo realita?*, str. 42.

60 Monitoring těchto artefaktů v současné době provádí Pavel Karous, který zároveň bojuje za záchranu mnohých normalizačních děl umístěných ve veřejném prostoru. Viz Web: <http://www.vetrelciavolavky.cz/>.

prostředí. Koncept takzvaných „měst uprostřed zeleně“ převzali tehdejší architekti a urbanisté z již realizovaných západních a skandinávských urbanistických projektů.⁶¹ A lze tvrdit, že v případě Prahy 13 se jim to v zásadě povedlo, je trochu inverzně. V případě umístění centrálního parku lze spíše hovořit o „zeleni uprostřed města“. Rozdíl je zde však pouze v podmětu.

Z výzkumu Výzkumného ústavu výstavby a architektury z roku 1986, který v sobě nese plno výsledků interpretovaných i kolektivem podílejícím se na tvorbě publikace Lidé a sídliště, vyplývá, že převážná většina volnočasových aktivit na konci sedmdesátých let směřovala do jiných čtvrtí či jiných lokalit, tedy ze sídliště ven.⁶² Pokud byla činnost vykonávána v místě bydliště, měla na ni velký vliv úroveň občanské vybavenosti a věk – nejstarší a nejmladší lidé v sídlišti se častěji „zabavili“ v místě bydliště. Sídliště takzvaně okrajová, mezi které se dá zařadit i zkoumaná lokalita, se vyznačovala celkově vyšším procentem trávení volného času v samotné lokalitě.⁶³ Toto tvrzení však nelze brát za směrodatné, protože do hry v tomto kontextu vstupují i další proměnné jako například dostupnost centra a atraktivita okolních lokalit.

2.4 Výzkumné otázky

Na základě teoretického vymezení se tedy pokusím zodpovědět tyto výzkumné otázky:

- 1) Jakých podob lokalita sídliště nabývá skrze reflexi jeho obyvatel? Jakým způsobem aktéři sebe sama a svůj život v lokalitě pojmají a jakou působnost (agency) svému žitému prostoru připisují nebo odpírají.
- 2) Jaký rozsah a hranice má ve vyprávěních aktérů jejich žitá lokalita? Jak obyvatelé konceptualizují její okolí?
- 3) Jakým způsobem aktéři konceptualizují samotnou lokalitu z hlediska vnitřního členění?
- 4) Kdy ve vyprávěních nabývá lokalita či její dílčí části charakteru *místa* a kdy lze hovořit o *prostoru* (ve výše vymezeném významu)?
- 5) Vyskytují se v aktérských konceptualizacích nějaké prvky, které by bylo možno označit za znaky kolektivního uvažování, či sociálně vyjednávané lokální identity?

61 Oberstein, I., *Urbanistická kompozice JZM v Praze*, 1980, Disertační práce, Fakulta architektury, ČVUT v Praze.

62 Librová, H., *Volný čas obyvatel sídliště*, Praha, 1986, str. 73, Zajímavé je, že ve starších lokalitách města je tato tendence slabší.

63 Tamtéž, str. 80.

3 Metodologie

3.1 Výzkumná strategie

Při volbě výzkumné strategie jsem se rozhodl vycházet z již výše zmiňovaného konstruktivistického pohledu. Jelikož jsem chtěl zkoumat konceptualizace a pojmání místa a prostoru v jedné specifické lokalitě, které by mohly poukazovat na nějakou sociálně vyjednávanou lokální identitu, zvolil jsem jako hlavní výzkumnou strategii kvalitativní formu výzkumu. Tato strategie se volí zpravidla tehdy, když chce výzkumník nahlédnout mikrosvět a interpretace zkoumaných aktérů z bližší perspektivy. Postupoval jsem tedy podle základních strategií, které se používají pro výzkum na poli antropologie a etnografie, s vědomím, že předkládané výsledky jsou pouhou interpretací vyřčeného.⁶⁴ Na začátku jsem si určil cíl výzkumu a výzkumné otázky. Volba strategie mi během výzkumu umožňovala postupovat velmi flexibilně a reflexivně.⁶⁵ Vycházel jsem s induktivního postupu, takže jsem mohl průběžně formulovat různé hypotézy, které jsem zároveň testoval a následně zahrnul do výzkumu, nebo nakonec i opustil. Právě možnost otevřenosti výzkumu, která do jisté míry zabraňuje zacyklení se do chybných hypotéz, mi od začátku výzkumu velmi vyhovovala.

Mým hlavním cílem bylo co nejhlubší porozumění zkoumaným aktérům, a to v kontextu promluv o jejich životě, potažmo jejich žitém prostoru. Od každého z nich jsem se snažil získat co největší množství informací v závislosti na jejich ochotě tyto informace poskytnout. Výsledky práce nemají rozhodně ambici poukazovat na jevy v celé populaci, v zásadě jde pouze o to nahlédnout možné strategie konceptualizace žitého prostoru a formy vztahování se k jeho dílčím částem. V tomto případě tak jde o porozumění konkrétním lidem, to je totiž hlavním cílem kvalitativního výzkumu.⁶⁶

Ve svém výzkumu v podstatě navazuji na svoji bakalářskou práci. Výzkum v dané lokalitě jsem tedy prováděl ještě před stanovením výzkumných otázek této práce.⁶⁷ Tehdy jsem výzkum realizoval pomocí kombinace narativních rozhovorů o životě na sídlišti s polostrukturovanými rozhovory. Vypovídací hodnota těchto starších dat ve vztahu k výzkumným otázkám je velmi vysoká, a tudíž se tyto dají využít minimálně jako sekundární prameny. Dva narativy jsem se nakonec rozhodl zařadit mezi ostatní, jelikož jsou celkovým kontextem velmi blízké výzkumným

64 Geertz, C., *Interpretace kultur*, str. 31.

65 Hendl, J., *Kvalitativní výzkum: Základní metody, teorie aplikace*, Praha, 2008, str. 48

66 Disman, M., *Jak se vyrábí sociologická znalost: příručka pro uživatele*, Praha, 2000, str. 286.

67 Lehečka, *Kdysi v jednom domě – studie jednoho paneláku*. Podkapitola metodologická východiska.

otázkám.

Při realizaci dalšího, tedy předkládaného výzkumu, jsem se rozhodl postupovat způsobem kombinování několika různých technik sběru dat. Současná antropologie je v tomto smyslu velmi otevřená. Z metodologického hlediska je kombinace technik důležitá pro hledání širších strukturálních souvislostí a dobrého obeznámení s terénem, na jejichž základě se dají tvořit nějaké obecnější kategorizace.⁶⁸ Základním pramenem byly narativní rozhovory s obyvateli sídliště. K tomuto hlavnímu zdroji dat, jsem připojil ještě zúčastněné a nezúčastněné pozorování prováděné přímo v lokalitě.

Rámcová lokalita pro mne byla již od začátku jasná, v průběhu práce jsem se však musel rozhodnout jakým způsobem ji ohraničit, lépe řečeno podle jakých kritérií vybírat narátory. V první fázi jsem uvažoval o zapojení osob i ze stodůleckého sídliště Sever. Pro prostorovou vzdálenost a oddělenost, a navíc kvůli vyšší lokální homogenosti vzorku, jsem se nakonec rozhodl oslovovat pouze obyvatele stodůleckého sídliště Jih. V rámci samotné lokality jsem si už žádná bližší kritéria toho, kde narátoři bydlí nestanovil.

V oblasti antropologického a etnografického výzkumu se dlouhodobě vyskytuje polemika týkající se právě kritérií hodnocení kvality výzkumu. Tento proces byl započat již před několika desítkami let opuštěním pozitivistických představ o možnosti vědeckého poznání. Antropologie si do značné míry uvědomuje, že je sama o sobě velmi subjektivistickou vědou. Jak už bylo výše zmiňováno, výsledky prací jsou pouze interpretacemi interpretací. Dle Clifforda a Marcuse je tak „*psaní a čtení etnografie predeterminováno silami mimo kontrolu autora či interpretující komunity a tyto nahodilosti musí být otevřeně konfrontovány při procesu psaní*“.⁶⁹ V současném etnografickém bádání je kladen největší důraz na metodologickou stránku. Používá se proto dokonce pojem *etnografičnost*, který v zásadě postihuje metodickou posedlost jako distinktivní znak současné antropologie.⁷⁰ Etnografie tak v sobě nese jak dimenzi metody, tak sféru, která je spíše žánrového charakteru. Důraz je kladen převážně na reaktivitu, reflexivitu a transparentnost. V tomto smyslu jsem vycházel převážně z prací, které se zabývají konkrétními postupy aplikovanými v různých antropologických výzkumech zpracovaných v publikaci *Being Ethnographic* a v učebnici etnografie Hammersleyho a Atkinsona. Různá specifika aplikace těchto zásad se pokouším nastínit na konkrétních případech v celém průběhu tohoto textu.

Během realizace všech částí výzkumu jsem narazil na plno problémů, které bylo třeba řešit, jak operativně, tak později, v zázemí, teoreticky. V otázce etiky jsem se pokusil zohlednit různě tématizované problémy, které v souvislosti s prováděním antropologického výzkumu nezbytně

68 Abu Ghosh, Y., Grygar, J. a Skovajsa M., *Zaostřeno na etnografický výzkum, Úvodem k monotematickému číslu „Sociální antropologie v postsocialismu“*, *Sociologický časopis*, Vol. 43, No. 1, str. 9.

69 Clifford J., Marcus G., *Writing Culture: The Poetics and Politics of Ethnography*, Berkeley, 2010, str. 25.

70 Abu Ghosh, Grygar, Skovajsa, *Zaostřeno na etnografický výzkum*, str. 8.

vznikají.⁷¹

Předně jde o vymezení vztahu výzkumníka a samotného narátora či aktéra. Z této perspektivy jsem se snažil dotyčným lidem vyjít co nejvíce vstříc a poskytnout jim co největší možné množství informací. Všem narátorům jsem po osobní předběžné domluvě rozhovoru zaslal ještě informační list, kde byly vylíčeny jak motivace výzkumu, tak způsob nakládání se sebraným materiálem. Na základě těchto kroků činili narátoři ústní souhlas s provedením rozhovoru. Další etická dilemata se pokusím vylíčit napříč textem kapitoly.

3.2 Narativní rozhovory

Základním zdrojem dat mi tedy měly být rozhovory s obyvateli sídliště. Po dlouhém uvažování a několika konzultacích jsem se rozhodl použít techniku narativních biografických rozhovorů, zaměřenou na vyprávění o celém životě narátorů, od narození až do dneška. Otázka, kterou jsem jim kladl, a dopředu i avizoval na informačním listě k výzkumu, tedy zněla: *Vyprávějte mi o svém životě od narození až do současnosti.*⁷² Hlavním důvodem volby tohoto postupu bylo, aby aktéři hovořili o tom, co je pro ně důležité, a v první fázi tvorby narativu se tak minimalizovala role výzkumníka. Narativní biografické interview je vhodné, protože umožňuje analyzovat skrze strukturu vyprávění to, jak narátoři formulují centrální příběhy jejich vyprávění, zároveň však může přinést informace o „*perspektivách jednotlivců ve vztahu k širší sociální skupině či kulturnímu zázemí.*“⁷³ Oproti polostrukturovanému rozhovoru tak poskytuje navíc právě vyšší bezprostřednost, protože do určité míry odpadá riziko návodných otázek.

Při výběru narátorů jsem postupoval metodou účelového výběru doplněného vnitřní stratifikací.⁷⁴ Kontaktování probíhalo osobní formou a povětšinou šlo o osoby mně známé nebo o známé mých známých. Kontaktovat je tak nebylo přílišným problémem, navíc mě téměř všichni znali alespoň rámcově, tedy byli si mě schopni zařadit.

Stratifikace spočívala v tom, že jsem chtěl mezi narátory zařadit dvě různé skupiny narátorů specifikované na základě věku. Celkově jde o lokálně poměrně sevřený vzorek, který je i genderově vyrovnaný, neboť mezi všemi jedenácti narátory je šest mužů a pět žen. Mimo dvou manželů je mezi dvěma osobami také jeden vztah matka – syn. Ostatní osoby jsou z hlediska vzorku bez příbuzenských vazeb.

První podskupinou je skupina sedmi narátorů, kterou jsem interně nazval „starší generace“, i

71 Fassin, D., Nad rámec etických pravidel: zamyšlení nad etnografickým výzkumem zdravotní péče v Jižní Africe. *Biograf*, 49, str. 25-41.

72 Viz příloha č. 4. - Informační list.

73 Coffey, Atkinson, *Making Sense of Qualitative Data*, Thousand Oaks, 2010, str. 68.

74 Hendl, *Kvalitativní výzkum*, tabulka, str. 152. Hendl v kategorizaci čerpá z M. Pattona, *Qualitative Evaluation and Research Methods*, London, 1990.

když je mezi nimi značný věkový rozdíl, což však z hlediska výzkumu neimplikuje žádný problém.⁷⁵ Hlavním kritériem bylo, aby se do sídliště přistěhovali na základě přidělení bytu – jim osobně nebo jejich partnerovi.

Druhou, čtyřčlennou skupinou, jsou lidé, které jsem nazval „mladší generace“, při obecnějším pohledu by tyto osoby mohly být dětmi narátorů ze starší generace. Jde tak o osoby, které se narodily přibližně na přelomu sedmdesátých a osmdesátých let. Tato skupina je z věkového hlediska o mnoho homogennější. Z jiných hledisek je však mezi narátory plno dílčích rozdílů.

Při metodologickém vymezení práce jsem vycházel z toho, že tyto dvě skupiny aktérů mohou vykazovat různá specifika vztahování se k prostoru a svému žitému prostředí, právě na základě různých životních zkušeností. První skupina totiž během svého života zažila poměrně velké časové úseky, kdy žila i v jiných lokalitách, často i na dost vzdálených místech. Narátoři z druhé skupiny se zde sice nenarodili, ale většinu života prožili právě na sídlišti. Prostor sídliště se tak stal do určité míry jevištěm jejich mládí.

Všichni narátoři jsou anonymizováni, použil jsem smyšlená jména a v některých případech jsem změnil i dílčí místopisné a životopisné údaje tak, aby nebyly přesné, ale byl zachován kontext. Všechny sebraný materiál archivuji v zabezpečené digitalizované formě.

S aplikací techniky narativního rozhovoru jsem měl dílčí problémy. Ne vždy se totiž narativ dařilo sestavit. Někteří lidé nejsou ze své povahy příliš výřeční a sdílí a dělá jim velké problémy souvisle hovořit. Situaci navíc zhoršuje fakt, že sedí proti člověku představujícímu výzkumníka, kterého sotva znají. Navíc narativní biografický rozhovor často nevedl k přímé tematizaci sídliště, což se mohlo zdát na první pohled nevýhodou. Při analýze mne však zajímalo i to, jakým způsobem lidé uchopují všechna žitá prostředí, o kterých se během svého vyprávění zmiňovali. To, že někdo záměrně o sídlišti nemluví, může poukazovat na nějaký možná i skrytý důvod toho, proč tak činí.⁷⁶

Domluva rozhovoru byla často velmi složitá, neboť někteří narátoři jsou velmi vytížení a tři z nich už na sídlišti dokonce nebydlí. Dva z nich se ale na sídliště velmi často vrací. Většinu rozhovorů jsem tak domlouval dosti překotně. Po prvotním osobním kontaktování narátorů vedla k realizaci rozhovoru často velmi dlouhá emailová nebo telefonická komunikace. V těchto chvílích jsem trpěl značnou nejistotou, zdali se rozhovory vůbec uskuteční:

*Tento i příští týden bohužel nemohu. Čas bych měl mít až v po 18. březnu.
Předpokládám, že 2013. :-).*⁷⁷

Mám pocit, že narátoři i ostatní pozorovaní aktéři měli často poměrně nejasnou představu o konkrétních záměrech výzkumu. Během získávání narátorů se mi přirozeně v několika případech

⁷⁵ Mezi nejstarším narátorem a nejmladší narátorkou je věkový rozdíl třiceti let.

⁷⁶ Fisher-Rosenthal, W. a Rosenthal, G., Formální analýza biografických rozhovorů. In: *Biograf*, 2001, č. 24, str.16.

⁷⁷ Emailová korespondence s jedním z panem Stanislavem, březen 2013.

stalo, že dotyčný člověk rozhovor po tom, co zjistil, že půjde o narativní interview, odmítl. V jednom případě mi byl rozhovor odmítnut také z důvodu, že se dotyčný nechtěl o svém životě vůbec bavit. Jedna narátorka mne, po požádání a nastínění obecných specifik, kontaktovala ohledně bližších specifik osobně. Konkrétně přišla až do domu mých rodičů, aby se mě doptala na to, jak konkrétní bude budoucí rozhovor a jakým způsobem budu s nahraným rozhovorem nakládat. Svoji motivaci mi vysvětlila tak, že v poslední době poskytovala rozhovor na téma její profese a po zveřejnění tohoto rozhovoru se dostala do určitých osobních potíží na pracovišti. Výslovně jsem ji tedy ujistil o tom, že rozhovory budou anonymizovány, a že v jejím případě bude anonymizace provedena i v případě bližších geografických a faktografických údajů o její osobě.

Výše citovaný pan Stanislav mi před započítím vlastního narativu vyličil obavy ve smyslu: co budu schopen z, jeho slovy, prostého „životopisu“, vytěžit:

„Já jsem byl překvapeněj, trošku, bych řekl, protože jsem si přečetl ten váš úvod, nebo více méně formování požadavku. Tak jsem se domníval, že byste chtěl asi ode mě nějaký to začlenění člověka, kterej se nastěhoval na sídliště. Vy ale vycházíte ze životopisu, to je vaše věc, já to obdivuju spíš, protože bych to asi z toho vyprávění o životopisu asi ne... (...)“⁷⁸

Proto jsem se snažil po skončení rozhovoru narátorům blíže osvětlit problematiku výzkumu, pro laika co nejsrozumitelnější formou. Zároveň jsem se omluvil za to, že jsem před rozhovorem nebyl konkrétnější, což jsem vysvětloval právě snahou o to, aby se v rámci narativu objevila mnou zkoumaná subtémata nenuceně.

Rozhovory byly prováděny na velmi rozličných místech – od exteriéru sídliště, až po bývalou kočárkárnu dnes fungující jako kancelář bytového družstva. Rozhovory byly různé i co se týče přístupu, někteří narátoři zprvu přistupovali k rozhovoru poněkud znuděně, v průběhu vyprávění ale většinou pookřáli a zdálo se mi, že je vyprávění vlastně baví.

„Pan Václav působil poněkud znuděně, neustále opakoval, že si nic nepamatuje, a že mi to (jeho vyprávění) určitě bude k ničemu. Hned jak se dostal k prvním vzpomínkám na mládí, jako by se mu něco rozsvítilo v očích a jeho promluva nabyla na bohatosti a zaujetí pro věc. Všechny dílčí zážitky svého mládí zasazoval do kontextů, které často vedly velmi daleko od jeho životního příběhu.“⁷⁹

V průběhu samotných rozhovorů jsem několikrát narazil na situace, kdy se narátoři dostali k věcem, o kterých jim nebylo příliš příjemné hovořit. V těchto chvílích jsem se dotyčných ptal, zda-

78 Stanislav, rozhovor z 18. 3. 2013, proslov na úvod narativu.

79 Terénní poznámky, 14. 12. 2012.

li si přejí v rozhovoru pokračovat i když tyto situace vznikly vždy z jejich vlastní iniciativy, z proudu vyprávění. Jako výzkumník jsem pak dotyčné vždy a opakovaně ujišťoval o tom, že mi mají říkat jenom to, co oni sami chtějí.

Po skončení rozhovorů jsem navíc s aktéry ještě nějakou dobu diskutoval, z těchto diskusí, jsem si později dělal poznámky, protože se během nich často objevily zajímavé tematizace, které během rozhovoru nezazněly. U každého rozhovoru jsem si rovněž zapisoval nejpříznačnější myšlenky vyřčené během rozhovoru, které jsem si později nadepsal nad každý vytištěný přepis. Některé z nich narátoři vyřkli právě až když jsme se spolu bavili off-record.

V jednom případě jsem musel operativně stimulovat aktéra pomocí chronologicky založeného pobízení k vyprávění. Nešlo pak sice o čistý narativ, pomohlo to však k tomu, aby mi aktéři řekli alespoň něco. Po fázi samotného narativu jsem v souladu s běžně používaným postupem během narativních rozhovorů, přistoupil ještě k vyjasňujícím a doplňujícím otázkám.⁸⁰ Vyjasňující otázky měly za cíl upřesnit témata vyřčená během interview, doplňující otázky se pak snažily ozřejmit to, o čem aktér nehovořil, ale zajímalo to mne z hlediska výzkumných otázek. Některé rozhovory skutečně nepostihovaly ať už vědomě či nechtěně určité sféry lidského života, v těchto případech jsem se pokoušel co nejcitlivěji a nenásilně dotázat na to, co dle mého názoru narátor z hlediska výzkumných otázek nezmínil. Nezbytné pro celistvost narativního biografického rozhovoru bylo také zjistit základní údaje o dotyčných osobách, protože ne všechny základní informace aktéři ve svých narativech zmínili. V další kapitole jsou tak připojeny profily narátorů, kde jsou základní informace o jejich životě, doplněné formální analýzou úryvků z rozhovorů.

Jelikož jsem si zvolil více technik sběru dat, prováděl jsem kategorizaci výzkumného materiálu průběžně po celou dobu výzkumu. Narativní biografické rozhovory a několik málo neformálních rozhovorů jsem přepsal do digitalizované formy. Poznámky a různé dojmy, pocity a koncepce jsem si zapisoval do příručního zápisníku, který jsem nosil prakticky neustále u sebe. Tyto jsem následně porovnával s daty získanými během rozhovorů.

Při přepisu narativních biografických rozhovorů jsem postupoval formou doslovné transkripce⁸¹, do které jsem si po přepisu vyznačoval zvýrazněním situace, kdy aktéři kladli na svoji promluvu zvýšený důraz (všechno co je v citacích tučně. Do závorek jsem si zároveň psal k jednotlivým tematizacím různé projevy, postřehy a dojmy, kterých jsem si povšiml. Provádění rozhovoru a jejich následné přepisování probíhalo průběžně, takže jsem se snažil každý dílčí rozhovor co nejdříve přepsat, abych mohl bezprostředně přistoupit k jeho dílčí analýze. Přepsané narativy jsem posléze podrobil formální a obsahové analýze.⁸² Zajímaly mne jak jednotlivé narativní strategie zkoumaných aktérů, tedy to, jak svoje vyprávění staví, přes to, co pro ně je a není

80 Schutze, F., Narativní interview ve studiích interakčního pole, *Biograf*, č. 20., str. 33-51.

81 Hendl, *Kvalitativní výzkum*, str. 208.

82 Coffey a Atkinson, *Making Sense of Qualitative Data*, Kapitola 3. - Narratives and Stories, str. 54-81.

důležité, až k tomu, jakým způsobem sebe do tohoto vyprávění zasazují. Následně jsem se pokusil postihnout nějaké obecnější tendence ve stavbě narativů.

Přepisy jsem v další fázi podrobil otevřenému kódování, které je vhodnou strategií pro induktivně vedený výzkum.⁸³ V první fázi práce s přepisy jsem provedl fragmentaci, kdy jsem si dílčím způsobem oddělil různé v narativech nalezené tématické oddíly. Následně jsem přistoupil k samotnému kódování, kdy jsem k jednotlivým částem tematizací přiřazoval hesla zvolená na základě toho, o čem podle mě vypovídají. V průběhu celé analýzy dat jsem rovněž prováděl poznámkování, kdy jsem si k různým úryvkům i celkům připisoval různé dojmy a nápady, které by mohly být využitelné pro další analytickou práci.

Okódované přepisy jsem následně porovnával s terénními poznámkami a různými prameny o historii lokality, abych byl schopen najít dílčí pravidelnosti, které by napomohly k interpretativnímu zodpovězení mnou vytyčených výzkumných otázek.

3.3 Zúčastněné a nezúčastněné pozorování

Jelikož jsem nechtěl výzkum zakládat pouze na jednom zdroji dat, rozhodl jsem se zapojit i zúčastněné a nezúčastněné pozorování. Tuto techniku jsem zvolil proto, že jsem se chtěl dostat k materiálu pro analýzu výzkumných otázek z méně formálního pohledu, než jaký mi poskytovaly narativní biografické rozhovory. Se stodůleckým sídlištěm Jih jsem se rozhodl pracovat v neanonymizované formě, protože samotná lokalita je pro hlavní náplň výzkumu nezbytná. Bez napojení na konkrétní místa žitého prostoru mých aktérů by výzkum ztratil svůj smysl.

Jelikož jsem ve Stodůlkách již výzkum prováděl, přešel jsem tak v podstatě jen z jednoho do druhého. Výzkumný terén jsem během posledních pěti let v pravém slova smyslu neopustil. Při jednom z prvních pokusů o pozorování prostorového chování obyvatel sídliště jsem si zaznamenal:

„Sedím na vyvýšeném místě severně od výstupu z metra. Tento val má pravděpodobně funkci protihlukové bariéry oddělující U-blok od rušné hlavní komunikace na Jeremiášově ulici. Pozoruji výstup z metra, je šest hodin odpoledne a lidé se právě vracejí z práce domů na sídliště. V pravidelných intervalech, podle příjezdu souprav z centra, se z prostoru vstupu do stanice vyvalí – v několika izolovaných prouděch, které se následně dělí do dalších podproudů – lidé, kteří různou rychlostí a úsilím směřují ke svým domovům. Svět okolo nich jakoby stál. Vnímají vůbec to, co je kolem nich? Zdá se, že pádí v zajetí tunelové vize přímo za nosem, tam, kde se schovají před vším tím okolím, které tak spěšně probíhají.

Prostor Šostakovičova náměstí tak funguje v tuto denní dobu jako ne-místo, místo

83 Následující postup práce s přepisy vychází z publikace *Kvalitativní výzkum*, Podkapitola otevřené kódování, str. 247.

*bez náboje, kde se lidé nestřetávají, nýbrž jej používají pouze jako komunikační přemostění do svých příbytků. Sem tam se mezi nimi objeví někdo, kdo je na procházce se psem, ten však jako by do prostoru před metrem vůbec nezapadal (...)*⁸⁴

Během pozorování jsem používal reaktivně různé formy sběru dat.⁸⁵ Byly to například neformální rozhovory, ze kterých jsem si dělal poznámky, či jednoduché poznámky tvořené na základě dojmů z pozorování. Poznámky zapisované do terénního zápisníku tak nakonec tvoří nedílnou součást mého balíku sebraných dat.⁸⁶ V posledních zhruba pěti letech, kdy jsem realizoval výzkumy na sídlišti, jsem se zúčastnil mnoha neformálních akcí s obyvateli sídliště a s množstvím z nich se stýkám i na přátelské úrovni. To může být z hlediska pozorování dané lokality nevýhoda, v případě, že by mi příslušnost k lokální komunitě neumožňovala zaujmout dostatečný odstup od zkoumané aktérské komunity, nebyl bych tak schopen zaujmout jinou než emickou perspektivu⁸⁷ Z druhé strany, pro kvalitní realizaci výzkumu, je třeba dostat se tak trochu do centra dění a být v určitém smyslu součástí zkoumaného prostoru.⁸⁸ Zároveň jsem ale pro vstup do terénu nepotřeboval žádného „gatekeepera“, tedy jakéhosi vrátného.⁸⁹ Vstup tedy pro mě byl snadný, jak je z předchozí terénní poznámky asi patrné, strávil jsem na zkoumaném sídlišti velký úsek svého života a dodnes tu mám adresu trvalého bydliště. Během posledních pěti let jsem v místě výzkumu nebydlel a vrátil jsem se sem až v poslední době, na provedení hlavní části výzkumu.

Jelikož veřejný prostor ve Stodůlkách není příliš často využíván pro potřeby nějakých sdružovacích akcí, probíhala většina pozorování obyvatel sídliště spíše v restauracích nebo v omezeném počtu osob ve venkovních prostorech sídliště. Osoby, které jsem tímto způsobem pozoroval, o mojí roli a cíli výzkumu věděly. Jako výzkumník jsem se ale snažil být, během provádění sběru dat, součástí sociálního prostoru zúčastněných aktérů.⁹⁰ Právě míra odhalení („self-disclosure“)⁹¹ motivací výzkumníka byla citlivou stránkou výzkumu, kterou se mi doufám podařilo bez větších nepříjemností vyřešit. S kritickou mírou reflexivity je však třeba potvrdit, že dílčí změna ve vztahu mezi mnou a pozorovanými nepochybně proběhla. Mnohokrát jsem si povšiml, že se pozorování aktéři během situací, kdy věděli, že realizují v lokalitě zúčastněné pozorování, chovali poněkud jinak, než jsem očekával.

„Sedíme s P. Na trávníku před „Dvořkou“ (je to malý soukromý koloniál v

84 Terénní poznámky, nezúčastněné pozorování, 13. 6. 2011.

85 Hendl, *Kvalitativní výzkum*, str. 193.

86 Disman, *Jak se vyrábí sociologická znalost*, str. 312.

87 Hendl, *Kvalitativní výzkum*, str. 116.

88 Wacquant, L., *Body and Soul: The Ethnographic Notebooks of An Apprentice-Boxer*, New York, 2004, Kapitola: „Busy“ Louie at the Golden Gloves, str. 235-255.

89 Hammersley, M., Atkinson, P., *Ethnography: Principles in Practice*, London, 1995, str. 64-65.

90 Madden, R., *Being Ethnographic*, Thousand Oaks, 2010, str. 16.

91 Hammersley a Atkinson, *Ethnography: Principles in Practice*, str. 91. Autoři popisují mnoho způsobů, jak se s touto problematikou vypořádali různí antropologové při výzkumech po celém světě.

*prostorech kočárkárny jednoho ze vchodů U-bloku, pozn. autora), bavíme se o různých věcech, převážně o tom, co nás trápí. P. se mě ptá na výzkum, na to, jak to jde, a v jaké jsem fázi. Když mu zobecněně odpovím, začne sídliště tematizovat sám a zdá se, že má o problematiku čilý zájem. Vypytává se mně na různé teorie, jsem v rozpacích, kolik mu toho mám říct. Zmiňuje neosobnost sídliště a to, jak je, slušně řečeno, se životem na sídlišti nespokojený. Hovoří o sídlišti jako o „díře“, která je čím dál tím víc odpornější (...)*⁹²

V průběhu mého výzkumu jsem byl v jednom okamžiku nucen výzkum přerušit a to z důvodu sebevraždy jednoho obyvatele domu, ze kterého jsem měl několik informátorů. V realizaci rozhovorů jsem pokračoval až po uklidnění situace, během přerušení jsem si však nepřestal dělat terénní poznámky

*„(...) po smrti Z. se pod okny jednoho z panelových domů, na parapetu sklepních větraček, vytvořilo pietní místo, kde v průběhu několika dní přicházeli zapálit svíčku lidé, kteří dotyčného znali. V místě se tak vytvořil jakýsi dočasný pomník, fungující jako místo posledního rozloučení. Z diskusí s obyvateli sídliště jsem si ověřil, že zpráva se rozšířila prakticky po celém sídlišti, i když v různých variacích.“*⁹³

Nezúčastněné pozorování jsem prováděl omezeně, spíše pro potřeby samotného popisu prostoru sídliště a vycházel jsem jak z publikací o prostoru, tak z disertační práce hlavního architekta celého konceptu Jihozápadního města, Ivo Obersteina. Tento druh přístupu k terénu má výhodu v tom, že výzkumník zasahuje do sociálního prostoru aktérů jen velmi omezeně.⁹⁴ Na základě poznatků z výše zmíněných prací jsem se snažil pozorovat prostorové chování obyvatel v centrálním prostoru sídliště Stodůlky – Jih. A to ve všech možných denních i týdenních obdobích. Část dat získaných touto formou jsem použil v podkapitole o výzkumném terénu (4. kapitola).

92 Terénní poznámky, 24. 5. 2012.

93 Terénní poznámky, 16. 12. 2012.

94 Hendl, *Kvalitativní výzkum*, str. 201.

4 Sídliště Stodůlky – výzkumný terén

Prostředí výzkumu je součástí jednoho z největších a nejmladších urbanistických celků v České republice, pražského Jihozápadního Města, dnešní Prahy 13.⁹⁵ Celá oblast se stala součástí „velké Prahy“ v roce 1974.⁹⁶ Tehdy už bylo rozhodnuto, že se převážně zemědělská půda spravovaná jednotným zemědělským družstvem Rudý říjen, sídlícím v sousedních Řeporyjích, stane místem pro stavbu jednoho z největších obytných celků v tehdejší ČSSR. Urbanistický návrh byl poslední částí velkého projektu stavby satelitních obytných souborů – Severní Město, Jižní Město, Jihozápadní Město.⁹⁷ Původní projekt, který zvítězil v architektonické soutěži pořádané již v roce 1968, byl poté v průběhu let značně změněn. Přesto však z konceptu zůstal hlavní záměr urbanistů udržet projekt ve formě oddělených čtvrtí, propojených do budoucna trasou metra. Od připojení k Praze až do roku 1988 se městská část nazývala Praha – Stodůlky, od roku 1988 do roku 1994 nesla název Jihozápadní město. Po reorganizaci územní správy v Praze nese městská část obecný název Praha 13.⁹⁸ Lokální názvy vycházejí z místních starších názvů, což vede často ke zdvojení těchto přízvisek. Porevoluční rozvoj části lze označit za velmi dynamický, ať už v pozitivním či negativním slova smyslu. Čtvrť se dále rozrůstá a sídlí zde i plno velkých společností a nadnárodních koncernů. Zároveň však například značně ubývá volného prostoru mimo oficiální parky.

Výzkum je zacílen na samostatný nejzápadnější komplex obytných panelových budov, který nese název sídliště Stodůlky.⁹⁹ Konkrétně na jeho jižní část.¹⁰⁰ Celý obytný soubor je umístěn tak, že „obrůstá“ původní zástavbu obce s centrální lokalitou okolo kostela. Jedná se o nejstarší část celého sídliště postavenou mezi léty 1978-1983,¹⁰¹ navrženou tehdejším hlavním architektem celého projektu Ivo Obersteinem. Ten se o chod výstavby ve zkoumané lokalitě staral i jako stavební dozor a dokonce se spolupodílel na dobudování drobných rekreačních staveb ve veřejném prostoru sídliště.¹⁰² Jeho hlavní ideou bylo spojit novou zástavbu se starou, co nejnenásilnějším způsobem. V sídlišti se proto oproti novějším částem Prahy 13 vyskytují menší panelové budovy. Jde o

95 Viz příloha č. 5 - mapa Prahy 13.

96 Bazac-Billaud, L. Jihozápadní město, Praha 13, Lužiny: několik zamyšlení nad zásadní otázkou pojmenování nevyhraněného prostoru, In: *Cahiers du Cefres, No. 8*, Slova Města, str. 51-72, Výzkum byl prováděn v 90. letech (pozn. Auctora).

97 Tamtéž, str. 54, dle Bazaca-Billauda šlo v první řadě o koncepci „nového socialistického města“, které mělo v podstatě symbolizovat „novou společnost“. Jejich identita je nově utvářena podle vztahu ke světovým stranám a nemají v důsledku ani svoje vlastní jméno.

98 Augusta, P., *Kniha o Praze 13 a okolí*, Praha, 2010, str. 10.

99 Viz příloha č. 6 - sídliště Stodůlky.

100 Viz příloha č. 7 - sídliště Stodůlky – Jih.

101 Viz příloha č. 8 – foto ze stavby sídliště.

102 Viz video s přednáškou a komentované procházky s Ivo Obersteinem po Jihozápadním Městě, na internetové adrese: <http://vimeo.com/26263823>

maximálně osmipatrové domy typu VVÚ ETA s omezeným počtem vchodů.¹⁰³ Celkově bylo navrženo 2115 bytů pro zhruba 7650 obyvatel.¹⁰⁴ Z obecného hlediska tak lze hovořit o menším obytném komplexu. Další soubory – Nové Butovice a Lužiny – mají každý okolo pětadvaceti tisíc obyvatel. Stodůlky - Jih se skládají z pěti soustředěných bloků budov s rohovými sekcemi a ze čtyř bodových panelových domů. Součástí sídliště jsou samozřejmě také prvky základní občanské vybavenosti. Sídlíště je obklopeno hlavní dvoupruhovou silnicí (ulice Jeremiášova). Zároveň je protkáno spletitou sítí chodníků, s centrální pěší zónou, jež jej propojuje s dalšími částmi čtvrti (již zmiňované Lužiny či dokonce Nové Butovice).

Většina zkoumaných obyvatel se do zmiňovaného sídliště přistěhovala na konci první poloviny 80. let 20. století (mezi léty 1983 až 1985, Oberstein uvádí dokonce rok 1982,¹⁰⁵ já jsem se však během výzkumu s nikým takovým nesetkal, proto pracuji s rokem 1983). Jako počáteční bod osídlení nového sídliště je tedy možno brát zhruba začátek léta 1983. Během prvních měsíců bylo sídliště poměrně rychle zaplňováno novými obyvateli. Velmi nedostačující byl i stav pěších komunikací, kdy bylo plno komunikačních koridorů vyšlapáno pouze ve stavu pěšin. Dalším problémem byl prodej potravin. Samoobsluha ještě nebyla otevřena, takže celý komplex zásobovala pultová prodejna s nedostačující kapacitou. V průběhu druhé poloviny osmdesátých let však byly tyto nedostatečnosti vesměs napraveny. Nákupní komplex Paprsek měl po plném uvedení do provozu poměrně širokou nabídku služeb (obuv, kadeřník, mandl apod.). V centru sídliště fungoval i hostinec Koliba a dodnes je zde i zdravotní středisko a pošta.

Situace v dané lokalitě tak byla v prvních letech po nastěhování nových obyvatel velmi překotná. V 90. letech se situace zklidnila a o obyvatelstvu je možno hovořit jako o zabydleném. Z jiného hlediska však 90. léta přinesla značné rozjítření poměrů v souvislosti s privatizací dříve podnikových nebo státních bytů. Tyto problémy však mohly v důsledku vést ke vzniku nových sociálních vztahů mezi lidmi, protože se na vzniku bytových družstev nebo společenství vlastníků musela dohodnout celá privatizovaná jednotka.¹⁰⁶ Tento problém se nevyhnul ani informátorům ze zkoumaného sídliště. Ke štěstí některých šlo o menší a hlavně izolované domy, čítající dohromady „pouze“ 64 bytových jednotek. Někteří, žijící v takzvaných „účkách“,¹⁰⁷ však měli situaci složitější, neboť družstva zde často byla zakládána v rámci celého bloku. Každý L-blok (viz poznámku 103) se skládá z pěti až šesti vchodů po dvaatřiceti bytech, v součtu se zde muselo dohodnout 160 až 190 partají. Za povšimnutí stojí, že dnes se velikost privatizovaných jednotek pozná podle shodného

103 Smíšek, O., Téma předměstí z technického pohledu: V Československu používané panelové soustavy, In: *Husákovo 3+1*, str. 70.

104 Tento údaj se týká celého sídliště tedy i Severu. Zdroj na webu: <http://cs.wikipedia.org/wiki/Stod%C5%AFIky>

105 Oberstein, I., O vzniku Jihozápadního Města. In: Broncová, D. (ed.), *Praha 13 Město uprostřed zeleně*, Praha, 2006, str. 64.

106 Bazac-Billaud, Sociální dopad privatizace bytů na sídlišti, str. 138-144.

107 Viz přílohy č. 6 a 7. Z leteckých snímků je tvar obytných bloků patrný. Jde sice o dva k sobě otočené L- bloky, mezi obyvateli se jim ale přesto říká „účka“.

barevného provedení zateplení fasády. Jako by se téměř každé družstvo či společenství chtělo odlišovat od těch sousedních.

Devadesátá léta a první desetiletí druhého tisíciletí se pak vyznačují obzvláště tím, že sídliště nabývá, mimo dobrého dopravního spojení s centrem (viz podkapitola 4.4), také soběstačnosti v podobě velkých celků rozšířené občanské vybavenosti. Zjednodušeně řečeno, v blízkosti celého obytného komplexu bylo vystavěno velké množství nákupních center a obchodních domů.¹⁰⁸ Tato centra v sobě pojímají širokou paletu služeb od lékáren až po gastronomická zařízení či kina. Do určité míry tak dle mého názoru mohou oslabovat nutnost spojení obyvatel s centrem Prahy.

4.1 Prostorové uspořádání

Z hlediska komunikačních koridorů má sídliště v podstatě dvě osy.¹⁰⁹ První osu tvoří pěší komunikace protínající sídliště východo-západně od stanice metra ke konečné autobusu. Druhou je stáčejší se pěší zóna, která od centrálního prostoru vyráží směrem k severu a jihu.¹¹⁰ První osa byla až do listopadu roku 1994 zakončena u pošty žlutavým plotem z vlnitého plechu, jenž odděloval zrak obyvatel sídliště od neustále oddalovaného termínu otevření lokální stanice metra, nazvanou přilehavě Stodůlky. Dá se říci, že až do zprovoznění stanice fungovala tato osa spíše omezeně. Hlavní komunikační proud totiž vedl východním směrem, na konečnou autobusu Stodůlky (dnes Sídlíště Stodůlky).¹¹¹ Západním směrem se komunikace omezovala na funkci nepřilíživě frekventovaného korza zakončeného budovou pošty. Druhou osou je pěší zóna, která se s prvně zmiňovanou osou střetává v prostoru nákupního střediska Paprsek¹¹², odkud pokračuje oběma směry jihovýchodním, respektive severovýchodním směrem. Severovýchodně vede až do prostoru stodůleckého sídliště Sever, které čítá rovněž několik obytných bloků. Jihovýchodně končí pěší zóna u plastiky představující sluneční hodiny, kde je přerušena můstkem vedoucím k sídlišti Luka, za nímž pěší zóna pokračuje dále na východ.

Na tuto páteřní komunikaci navazují prostory téměř všech vnitrobloků i mezibloků s objezdem a parkovacími stáními. Podél hlavní pěší komunikace jsou rozmístěny všechny jesle, školky, škola a také již zmíněné zdravotnické středisko. Všechna pěší komunikace směrem z domu je vedena k pěší zóně a odtud dál směrem k centru, křižovatce dvou komunikačních cest. Tato křižovatka se stává, jak tomu hlavní architekt Oberstein chtěl, hlavním prostranstvím celého obytného celku, v minulosti

108 Augusta, *Kniha o Praze 13*, str. 50-56. Ikea, Avion Park Zličín otevřené na konci 90. let či Metropole Zličín jsou dostupné jak metrem, tak po pěších komunikacích západním směrem od sídliště.

109 Tento popis prostoru vychází z Lynchových kategorizací městských „obrazotvorných prvků“, Lynch, *Obraz města*, str. 33.

110 Severním směrem se pěší zóna stáčí spíše k východu směrem k Panské zahradě, Jižně se stáčí stejným směrem k dalším navazujícím obytným celkům Luka, Lužiny a dále.

111 *Praha – městská hromadná doprava*, Vyd. 1. Kartografie Praha, 1992.

112 Viz příloha č. 9 – Centrální prostor nákupního centra Paprsek.

doplněným těmi nejzákladnějšími prvky občanské vybavenosti, hostincem (Koliba), poštou a hlavně jakousi parkovou zahradou vyplňující celé Šostakovičkově náměstí, která je umístěna podél východo-západní komunikační osy. V Lynchových intencích se jedná o uzel, který má fungovat jako strategické místo lokality.¹¹³ V nákupním komplexu, byly ještě několik let po roce 1989, potraviny, drogerie, domácí potřeby a cukrárna. Venkovní parter byl opatřen jakýmsi „velkým květináčem“ s blíže nepopsatelným křoviskem a dvěma robustními designově navrženými lavičkami se stojinami z vymývaného betonu a výdřevou natřenou tmavě zelenou barvou. Lavičky byly vždy hojně využívány, ovšem se změnou poměrů se v dnešní době staly spíše místem setkání osob v sociální nouzi a bezdomovců. Nedávno byly tyto lavičky z centrálního prostoru odvezeny.¹¹⁴

Centrální prostor (Paprsek) se tak v dnešní době stává z hlediska většiny obyvatel spíše nemístem,¹¹⁵ které je pouze tranzitním koridorem do dalších částí sídliště. „*Lidé zde tráví jen dobu nezbytně nutnou na nákup*“.¹¹⁶ Každý, kdo sem přijede, si všimne jedné zajímavé zvláštnosti odkazující k minulosti stavby. Na stranách celého komplexu nákupního centra jsou instalovány velké kovové kvádrové architektonické prvky opatřené výraznými bílými písmeny.¹¹⁷ Tato písmena dříve označovala druh služeb,¹¹⁸ které obchod pod daným kvádrem poskytoval a měla tak napomáhat lepší orientaci v okolí této monotónní stavby. Určitou dobu tyto prvky skutečně sloužily svému účelu. Dnes fungují pouze jako vzpomínka na dobu, kdy bylo sídliště plně obsazeno prvky občanské vybavenosti. Do určité míry poukazují na urbanistickou snahu usnadnění orientace v lokalitě.¹¹⁹

V dobách zavedení tržního hospodářství se nájemníci v prostorech nákupního komplexu velmi často měnili a jen málo z nich se zde udrželo až dodnes (řeznictví na severovýchodním rohu v prostorech bývalé čistírny oděvů). Postupným procesem tak jeho prostory zaplnily převážně nonstop-bary a herny (ty jsou zde čtyři). Mimo to zde funguje například květinářství, textilní zboží či rybářské potřeby. Obecně se však dá konstatovat, že obchodní komplex Paprsek, během svojí dnes již téměř třicetileté historie, pozvolna ztratil svoji „všeobjímající“ ambici. Nefunguje již jako centrální místo pro každodenní život obyvatel sídliště, ale spíše jako kulisa a nutné zlo rozprostřené v jádru sídliště. Uzlem, ke kterému vede většina sídlištní komunikace, se stává plnohodnotně stanice metra, jež je v dnešní době hlavní spojnicí lokality s blízkým i vzdálenějším okolím.

113 Lynch, *Obraz města*, str. 47.

114 Jak jsem se dozvěděl, bylo to na popud telefonátu na radnici Prahy 13. Tato informace však není ověřená a beru jí tak spíše jako lokální fámu (Terénní poznámky, 15. 10. 2012).

115 Augé, *Ne-místa*, str. 100.

116 Terénní poznámky, 11. 4. 2012.

117 Viz příloha č. 10 - Kvádry označující druh původních služeb.

118 Nákupní komplex byl v době po plném obsazení velmi nadstandardně vybaven – byly zde, mimo jiné, čistírna oděvů, obuv, květinářství či kadeřnictví

119 „*Zúčastnil jsem se diskuse se dvěma blízkými osobami. Diskuse se týkala toho, co kde v obchodním domě Paprsek dříve bylo. Ukázalo se, že jsme všichni tři měli s lokalizací problém. Poskytované služby jsme sice byli schopni vyjmenovat, o jejich umístění jsme si však nebyli jisti*“ (Terénní poznámky ze 4. 8. 2011).

4.2 Kulturní vyžití a zábava

Centrum lokality, nákupní středisko Paprsek, tedy dnes funguje spíše omezeně. V přilehlém okolí fungoval zhruba do první poloviny 90. let již zmiňovaný hostinec Koliba, který byl jako jediné restaurační zařízení lokalitě hojně využíván. Disponoval letní zahrádkou s dřevěným přístřeškem, kde bylo již od prvních odpoledních hodin značné množství lidí. V roce 1988 byl navíc na kraji lokality, zhruba na hranici mezi sídlištěm a starou zástavbou, otevřen kulturní dům Mlejn,¹²⁰ který v devadesátých letech a na začátku prvního desetiletí druhého tisíciletí fungoval jako centrum folkové a alternativní kultury přesahující hranice Prahy 13. Po celkové rekonstrukci provedené v roce 2010 se jeho charakter značně změnil a stal se spíše komornějším klubem.¹²¹ Kino fungovalo na území celého Jihozápadního Města jedno, a to ve staré zástavbě v budově stodůlecké sokolovny, v docházkové vzdálenosti zhruba dvaceti minut od sídliště.

V dnešní době skýtá sídliště z hlediska vyžití jen velmi omezené možnosti. Sídliště je naplněno pouze, již výše zmiňovanými, non-stopy a hernami. Zábavu tak obyvatelé hledají spíše ve městě nebo v okolních nákupních centrech.¹²²

4.3 Příroda

Severovýchodně od Mlejna se nachází místo okolo prameniště Prokopského potoka, dříve patřícího k zemědělské usedlosti ve starých Stodůlkách. Původní sad, architekt přeměnil již v 80. letech v park, který dnes navazuje na východněji se nacházející Centrální park, vzniknuvší až ve druhé polovině 90. let. Ze západní strany, tedy směrem k sídlišti, na park navazuje objekt ZŠ Kuncova a pseudogotická stavba kostela sv. Jakuba Většího, z prvního desetiletí 20. století, obklopená starou zástavbou.¹²³ Právě průnik staré zástavby s novým sídlištěm a tedy i „přistěhovalců“ se starousedlíky je jedním ze základních specifík dané lokality. Tato skutečnost v sobě nese „souboj“ mezi starým a novým vymezením lokální identity, který popisuje ve své stati právě francouzský etnograf Bazac-Billaud. Kontakt obou částí je dodnes na každodenním pořádku. Například, aby děti ze sídliště došly do školy, musí vždy projít bývalým centrálním prostorem starých Stodůlek, kde ještě donedávna pobíhala různá domácí zvířata. A opačně, prodejny

120 Původně jako součást OKD Praha 5, zdroj: <http://cs.wikipedia.org/wiki/Stod%C5%AFIky>.

121 Vycházím z průzkumu programů KD Mlejn za poslední dva roky (2011-2012), Zdroj: *Časopis STOP – Stodůlecký posel*. Vychází jako věstník obecního úřadu již od počátku 90. let.

122 Informace založená na osobním pozorování barů a heren, ty mají skutečnou návštěvnost pouze v období víkendu. Když zmíněné podniky navštívíte ve všedních dnech, většinou zde potkáte jen pár „štamgastů“ a notorických gamblerů.

123 Augusta, *Kniha o Praze 13*, str. 18.

základního zboží byly pouze v novém sídlišti v nákupním středisku Paprsek. Celá lokalita se tak za třicet let existence přirozeně propojila a působí celkově velmi dynamicky.

Z environmentálního hlediska je také nutno podotknout, že zkoumané sídliště v posledních letech velmi „zezelenalo“, a to v tom smyslu, že zeleň vysazená v osmdesátých letech je dnes už vzrostlými dřevinami. Prakticky všechny volné prostory vyplňuje zeleň různých druhů. Některé lokality tak v průběhu let začaly působit až „zdivočele“. V nedávné době byla dokonce v jednom mezibloku z důvodu stínění vykácena vzrostlá zeleň. Místo tak svou strohostí působí, jako by se vrátilo o třicet let zpět. Západním směrem bylo sídliště dlouho otevřeno do přírody, směrem k románskému kostelíku v Krtni a osadě Chaby, kde je dodnes koňský statek. V posledních letech začala být lokalita okolo těchto dvou staveb zastavována budovami projektu Západního města.¹²⁴ Nové budovy v současnosti vytvářejí jakousi bariéru, která odděluje původní sídliště od dříve hojně navštěvovaného otevřeného prostoru.

4.4 Doprava a komunikace s centrem¹²⁵

Ve zkoumané lokalitě se dá mezi nedostatečnosti bydlení prvních let zařadit obtížná a nedostačující obsluha MHD. Do zprovoznění nové trasy B pražského metra v roce 1985 byl jedinou spojnici s centrem města autobus číslo 219, který měl zastávku u již zmiňovaného kostela ve staré zástavbě.¹²⁶ Odtud bylo nutno jet zhruba 25 minut na dnes již neexistující obratiště Kotlářka¹²⁷, kde bylo možno přestoupit na tramvajové linky směřující do centra. Po zprovoznění metra se situace, co se týče množství spojů, zlepšila. Hlavní spádovou stanicí metra se stala od roku 1985 stanice trasy B Moskevská (dnes Anděl), respektive autobusové stanoviště Na Knížecí. Dostat se ze Stodůlek na Anděl však tehdy trvalo více než třicet minut, lze se tak domnívat, že cesta přeplněným autobusem nebyla ničím příjemným. Když byla ke konci osmdesátých let prodloužena trasa metra B na tehdejší Dukelskou,¹²⁸ dnešní Nové Butovice, byla dojezdová vzdálenost z nejzazších částí sídlištního komplexu na metro zhruba 20 minut. Velký zlom pak znamenal 11. listopad 1994, kdy byla trasa B prodloužena na dnešní konečnou ve Zličíně. Na Praze 13 tak přibyly čtyři nové stanice metra, z nichž je dojezdová doba do centra (stanice Můstek) mezi třinácti až dvaceti minutami. Z uvedeného lze konstatovat, že se dostupnost centrálních částí Prahy v průběhu let zlepšovala. Zkoumaná oblast Stodůleckého sídliště se tak, i přes svůj charakter vnějšího města,¹²⁹ stávala stále svázanější s

124 Borovička, B. A Hruza, J., *Praha: 1000 let stavby města*, Praha, 1983, str. 129. Západní Město mělo být původně součástí projektu JZM táhnoucího se až k Pražskému okruhu. Z původního projektu v průběhu let sešlo a současná výstavba probíhá podle jiných plánů.

125 Kapitola vychází ze studia dobových map.

126 Viz příloha č. 11 – Fotografie Kovářovy ulice.

127 *Praha - městská hromadná doprava*, Kartografie Praha, 1978.

128 Broncová, *Praha 13 město uprostřed zeleně*, První cestující do stanice Dukelská přivezlo metro 26. 10.1988.

129 Ouředníček, M., Novák, J. Populační vývoj Prahy a jejího zázemí v transformačním období, In: *Sociální proměny pražských čtvrtí*, str. 35, Koncentrické zóny složené z městských částí Prahy.

centrem Prahy. Lze tedy předpokládat, že obyvatelé sídliště byli a jsou během let stále méně a méně vázáni na samotnou lokalitu, protože vyžití v jiných lokalitách je stále dostupnější.

5 Profily narátorů

Před samotnou analýzou výpovědí narátorů z hlediska výzkumných otázek bych rád věnoval několik stránek formální analýze narativů. Vycházím přitom z formální analýzy narativu tak, jak ji popisují Coffey a Atkinson na základě teorie, kterou ustavil v 70. letech 20. století Labov.¹³⁰ Podle Labovovy teorie mají narativy formální a strukturální součásti, které jsou spojeny s jejich sociálními funkcemi. Zjednodušeně jde o rámce, do kterých je možno různé části narativu zasazovat. Labov rozlišuje několik částí, které dohromady skládají narativní strukturu. Těchto základních struktur je šest. Jedná se o abstrakt, orientaci, zápletku, zhodnocení (evaluaci), výsledek a kódu.¹³¹ Narativy nemusí obsahovat všechny tyto struktury a navíc tyto struktury mohou být v rámci narativu zařazeny různě a v různém rozsahu.¹³²

Jelikož jde o analýzu narativních biografických rozhovorů o celém životě narátorů, jsou jednotlivé oddíly často promíšeny a rozmělněny v celém toku promluvy. Proto jsem se rozhodl pro potřeby předkládané práce kategorie zápletky, evaluace a výsledků nerozlišovat, protože jsou v těle narativu natolik promíšeny, že by je bylo velice těžké rozplétat.

Při zkoumání sebraných narativů jsem narazil na všechny popisované struktury vyjma té první, tedy abstraktu. Jelikož měli narátoři vyprávět o celém svém životě, sama prvotní otázka je k tvoření abstraktu nenaváděla.

Následující popis jednotlivých osob vychází z analýzy narativu. U každého narátora nejdříve uvádím krátký medailonek, který ve zkrácené podobě popisuje sociální zakotvení a stručnou „historii“ narátora. Spolu s okolnostmi provádění narativního biografického rozhovoru. Medailonek každého je zároveň doplněn o popis konkrétních forem strukturace narativu a formálních specifik konceptualizace vlastního života. Vycházím zde z přístupu k biografickému narativu jako kronice života (individual chronicle).¹³³ Narátor sebe sama zasazuje do běhu života. Zasazení je v tomto pojetí individuálně konstruováno a společensky determinováno. Narativ tak odhaluje, jak konkrétní vyprávějíci jedinec hovoří o událostech důležitých pro jeho životní příběh. To je činěno na základě uchopování životních situací ve vztahu k určitým, pro jednotlivce důležitým, strukturám a klíčovým prvkům a je vztahováno k dnešku. Následující popis je rozčleněn do dvou skupin, dle generačního rozdělení narátorů.

130 Coffey, L. a Atkinson, P., *Making Sense of Qualitative Data*, str.57-62. Tento postup je sice sociolingvistického charakteru, pro další kategorizaci sebraného materiálu je však dle mého názoru nezbytný (pozn. autora).

131 Hájek, M., Havlík, M., Nekvapil, J., *Narativní analýza v sociologickém výzkumu: přístupy a jednotící rámec. Sociologický časopis*, 48, str. 205. Zde je k dispozici překlad strukturálních prvků do češtiny (pozn. autora).

132 Coffey a Atkinson, *Making Sense of Qualitative Data*, str. 58.

133 Tamtéž, str. 68-75.

5.1 „Starší generace“

Václav

Pan Václav se narodil roku 1954 v malé vesničce na Příbramsku a svůj život až zhruba do třiceti let prožil převážně v této lokalitě. Vyučil se jako automechanik v tehdejších Chemických závodech v Litvínově, po studiu pracoval chvíli právě v Litvínově a také v Táboře. Brannou povinnost vykonával dva roky převážně v Jičíně. Na sídliště se přistěhoval v létě 1983 spolu manželkou, které byl byt přidělen na základě podnikové žádosti. Brzy po přistěhování si zde našel i zaměstnání v tehdejším národním podniku Konstruktiva. S manželkou mají dva syny (1984 a 1990). Po roce 1989 vystřídal několik zaměstnání v autodopravě. Dnes pracuje jako provozní vedoucí v jedné strojařské firmě.

Rozhovor probíhal v bytě pana Václava v podvečerních hodinách v adventním období roku 2012. Pan Václav nebyl příliš dobře naladěný, ale v průběhu rozhovoru se jeho nálada značně zlepšila, asi právě tím, že si zavzpomínal na svoje mládí.

Pan Václav velmi často zdůrazňuje, že jako přistěhovalec se velmi rychle dostal mezi členy komunity vrstevníků ze staré zástavby a plynulo mu z toho několik výhod. Ve vztahu k sídlišti tak sebe sama zasazuje v podstatě trochu mimo lokální komunitu (viz další kapitoly).

Vyprávění o svém životě často zasazuje do dějinně-politického kontextu. Své dětství například do význačných událostí doby:

*„Vlastně to jsem začal v roce 1960 chodit do školy, skončil jsem v roce 1969. V první třídě **vylít Gagarin**, to jsem byl v první třídě, všichni museli koukat. Jediná televize byla na radnici a **tam tahali celou školu**. Když ho Chruščov vítal, tak jsme museli celá... tam bylo sto dvacet dětí v jedné místnosti... a všichni jsme museli čumět na malou televizi, **jak Chruščov vítá toho... Gagarina**.“¹³⁴*

V narativu pana Václava se silně vyskytuje téma neustálého hledání lepšího pracovního ohodnocení a zároveň je často kladen důraz na kariérní postup a jeho schopnosti. Životní příběh je tak konceptualizován jako příběh o zlepšení životní situace:

*„Tehdy to ještě nehlídali vojáci, pak tam postavili kasárna. Tam jsem byl asi do roku sedmdesátosm a **jelikož tam byly strašně malé peníze**, tak jsem chtěl pryč. Dal jsme výpověď a to jsem nevěděl... neměl jsem sehnanou žádnou práci a oni, jestli bych nešel na rok do Litvínova do chemičky, protože tam tenkrát najížděli petrochemii a měli málo lidí. To bylo snad pod Ministerstvem chemického průmyslu, nebo já nevím, co to tenkrát bylo. Museli tam dát lidi, no tak tam dali lidi a já říkal, já tam puđu. Vydělával*

134 Václav, rozhovor ze 14. 12. 2012, 58 let

*jsem si nějakých 1400. To v Litvínově jsem si **vydělal na stovvacítku**, tam jsem vydělával tak, nevím, okolo čtyř tisíc. Tak jsem si vydělal na škodovku, **ta stála asi 46 tisíc**. No jo, ale to bylo nepřetržitě. Tam jsem dělal operátora granulační linky. Jak se dělají granule, jak se dělají zapalovače, to byla nějaká americká licence. Ale na šichty, na směny, nepřetržitě provoz. Soboty, neděle, kolotoč, že člověk měl v měsíci jen jednu sobotu a neděli volnou.* ¹³⁵

Z hlediska života na sídlišti hovoří převážně o práci a odpoledním vyžití v restauracích nebo při sportovních aktivitách. Do sídliště se tak zasazuje jenom v určitých sférách:

*„Potom tady po revoluci otevřeli ten Skleník, to byla taky atrakce, na Severu jo. To si pamatuju, že jsme (s kamarády ze starých Stodůlek, pozn. Autora) tam taky chodili do toho Skleníku. **Dvě hospody to bylo jako skvělý, že tady byly dvě hospody.**“* ¹³⁶

Alžběta

Paní Alžběta je manželkou pana Václava. Narodila se v roce 1957 do rodiny zemědělců na Strakonicku. Dětství strávila v této lokalitě. V patnácti letech přešla na studia do Prahy, kde bydlela u svých příbuzných a později na ubytovnách. V Praze si po maturitě našla i práci v tehdejšímu podniku Textil a oděvy Praha, díky které jí bylo zprostředkováno i bydlení ve Stodůlkách. Po roce 1989 vystřídala několik zaměstnání, aby nakonec zakotvila jako OSVČ v oboru zakázkového krejčovství. Z manželství má dva syny (viz výše). Pracuje v domácnosti, takže je na sídlišti v podstatě neustále.

Rozhovor probíhal ve společném bytě paní Alžběty a jejího manžela pana Václava. Den před rozhovorem panem Václavem. V tomto bytě jsem tedy byl na návštěvě dvakrát. Paní Alžběta mne přivítala u čaje, ve velice dobré náladě, během rozhovoru působila velice uvolněně a na doplňující dotazy odpovídala s chutí.

Svoje vyprávění staví paní Alžběta čistě chronologicky s tím, že čím blíže současnosti se blížila, tím více pochybností a rozpaků během rozhovoru projevovala. Hovoří sice převážně v první osobě singuláru, i přesto je v promluvách velmi patrný důraz na společenství, přátele a rodinu. Absence společnosti bližních je konceptualizována jako neštěstí:

„To byl rok 1976, to jsem bydlela ještě rok u strýce, ale už jenom rok, protože oni tam měli potom babičku, tedy teta. Už to nebylo myslitelné, ona se o ní musela starat, tak mi řekli, abych si sháněla nějaké bydlení. Tak jsem si hledala bydlení a v práci jsem... to mi nabídla jedna kolegyně, že má volnou garsonku na Malé Straně u

135 Václav, rozhovor ze 14. 12. 2012, 58 let.

136 Václav, rozhovor ze 14. 12. 2012, 58 let.

*Mikuláše u Malostranského Náměstí, v ulici Na Tržišti. Bydlela tam ta, jéžíš, herečka... Dana Kolářová s Jiřím Ornestem, já jsem jim viděla do oken. Tak tam jsem bydlela asi půl roku, byla jsem tam ty podzimní měsíce a část zimních. **Byla jsem tam ale strašně nešťastná.** Byla jsem tam sama, ona nechtěla, abych si tam vodila nějaké návštěvy, takže jsem si tam nemohla vzít ani třeba kamarádku. **A navíc jsem se tam strašně bála,** protože jsem musela topit uhlím a musela jsem pro něj chodit do sklepa, tam byly takové hnusné sklepy, tak jsem se tam bála.“¹³⁷*

Ve vztahu k sídlišti paní Alžběta zasazuje sebe samu do běhu věci převážně na základě konceptualizace výchovy dětí a péče o byt. Důraz na rodinu se projevuje například při tematizaci problému s péčí o nemocné rodiče. Na rozdíl od pana Václava spojuje různé milníky osobního života na sídlišti právě s událostmi rodinného charakteru:

*„Mezi tím jsem se snažila o zvětšení bytu, protože jsme se dvěma syny žili ve 2+1. Takže jsem žádala, už když byli synové malí, to jsem žádala dokonce za totáče, na magistrátu, ale **tam se se mnou nikdo nebavil.** Když se založilo družstvo (1996, pozn. autora) tak se mi to konečně podařilo, někdy na podzim 2000. **To bylo určitě tehdy,** protože moje matka měla na jaře mrtvici a byla tady, to jsme ještě pokoj neměli. Otec měl potom taky nějaké problémy tak byla stále tady. Pokoj jsme dělali na podzim a těsně potom tu matka byla znovu, protože otec byl zase nějak v nemocnici. Rodiče tehdy **začali být nemocní,** takže to jsme jezdili pořád za nimi. Tam jsme o ně pečovali, takže **to byl docela záhul,** jezdili s námi i synové, protože to byli ještě nedospělí, tak jsme je museli tahat pořád s sebou.“¹³⁸*

Stanislav

Pan Stanislav se narodil v roce 1933 v tehdy středočeské Uhříněvsi do rodiny drobných živnostníků. Po vystudování gymnázia v 50. a 60. letech vystudoval několik vysokých škol a postgraduální studium (VŠCHT, PF, UMPRUM), Celý svůj život pak strávil prací v různých odvětvích obchodu a to převážně na vedoucích pozicích. K bydlení na sídlišti se dostal právě skrze svoje zaměstnání v podniku zabývajícím se kontrolou jakosti. V devadesátých letech začal mimo zaměstnání působit i jako předseda jednoho bytového družstva na sídlišti ve Stodůlkách, kde působí dodnes. Má tři děti, kterým je dnes okolo padesáti let. Děti však na sídlišti nikdy nebydlely, celou dobu tu žije jen s manželkou.

Rozhovor probíhal v kanceláři bytového družstva (dřívější kočárkárně) v domě, kde dotyčný bydlí. Šlo o nejdelší rozhovor. Pan Stanislav se na něj totiž pečlivě připravil, přinesl si desetistránkové poznámky s body důležitými pro jeho narativ. Tyto poznámky mi po skončení

137 Alžběta, rozhovor ze 13. 12. 2012, 55 let.

138 Alžběta, rozhovor ze 13. 12. 2012, 55 let.

rozhovoru daroval. Vyprávěl mi o svém životě s chutí a živě se zajímal o samotný výzkum. Slíbil jsem mu, že mu přepis rozhovoru po konečné redakci věnuji. Rozhovor skončil dlouhou diskusí na téma péče o panelový dům.

Většinu životních událostí vztahuje k sobě a promluva se tak odehrává převážně v první osobě jednotného čísla. Ve chvíli, kdy začal hovořit o bydlení na sídlišti, často přecházel do první osoby množného čísla ve smyslu bytového družstva. Ve struktuře narativu pana Stanislava zabírá v první části centrální úlohu jeho celoživotní problémy se zdravím. Neduživost tak částečně funguje jako překážka v kontrastu vůči studijním a kariérním úspěchům pan Stanislava:

*„Já jsem sám byl vždycky takové malé dítě, nechci říct podvyživený, protože to bych asi lhal. Byl jsem malej, většinou druhý třetí nejmenší ze třídy, dost hubenej a dost nemocnej. Možná, že jsem to měl trošičku z toho bydlení, to jsme neměli nejlepší, protože jsme **bydleli ve vlhkém bytě, takže jsem byl pronásledovanej nemocemi už v mládí, angíny, operace s mandlemi a okolo roku 43 jsem dostal spálu a od toho zánět nitrosrdečního svalu. Antibiotika neexistovaly, tak táta běhal do pivovaru pro led, tak mne balili do ledu. Když se pak zjistilo, že jsem měl spálu, tak jsem prakticky z toho dost onemocněl, s tím srdcem, a rok jsem nechodil do školy, ležel jsem řadu měsíců, nesměl jsem se hýbat, což pro kluka, jedenáctiletého, bylo tvrdý. Máma měla pocit, že když mne bude dobře krmit, že mi pomůže, takže záviny a bábovky. Když jsem se vykulil z postele, tak se mi podlomily nohy. Nebyl jsem na tom moc dobře.**“¹³⁹*

V další části narativu hovořil o svém studiu a práci. Zabíhal často do velmi odborných a technických detailů týkajících se odborných problémů. Vše zde má jasně daný smysl a zařazení. O záležitostech rodiny hovořil až po přímém dotázání, všechny jeho životní zkušenosti jsou konceptualizovány spíše přes zaměstnání a přes praktické nakládání se světem každodenních záležitostí:

*„Tak jsem začal chtít nechtít studovat práva a začal jsem tam přednášet na postgraduálním studiu a když už jsem tam byl, tak jsem si to dal taky. Souvisí s tím textilem ještě design, výtvarnictví, tak jsem ještě dělal uměleckoprůmyslovou školu, kde jsem u Vlkovy dělal oděvní design. **Snažil jsem se tehdy skloubit technickou, komerční a designovou hodnotu výrobku.**“¹⁴⁰*

Toto praktické pojmání života se nakonec projevuje i ve vyprávění o záležitostech života v paneláku a práci pro bytové družstvo. Z hlediska života na sídlišti tak sebe sama zasazuje do prostředí domu, respektive bytového družstva:

139 Stanislav, rozhovor ze 18. 3. 2013, 80 let.

140 Stanislav, rozhovor ze 18. 3. 2013, 80 let.

„Barák potřebuje svoji péči, také vnitřní, když to nebude dělat ten a ten, tak si najmeme firmu, já tu mám třeba výpočet toho hospodaření – (ukazuje čísla hospodaření bytového družstva, pozn. autora). Je **třeba se tomu věnovat, dá se tak i mnoho ušetřit. Přebírat, vybírat.** Měsíčně, na každé byt, **jsme ušetřili touto péčí 329 korun.** Tím, aby byla jistota, že ten barák stojí. Ted' je třeba vyřešit problém střechy, to je nekonečný problém... Viděl jsem různá řešení (...)“¹⁴¹

Jiřina

Paní Jiřina se narodila na Pelhřimovsku v roce 1948, kde vyrůstala v rodině zemědělců. Přes očekávání rodičů se vyučila prodavačkou. Po vyučení prošla několika zaměstnáními v okolí Pelhřimova. V roce 1975 si přes nábor sehnala zaměstnání v Praze. V jednom velkém obchodním domě pracovala až do nedávna, kdy odešla do důchodu. V prvních letech bydlela v podnájmu a po svatbě se v roce 1985, když byly synovi tři roky, nastěhovali s manželem do Stodůlek. Zde prožili přes dvacet let. Paní Jiřina dnes střídavě bydlí v Praze a v jedné víscce na Pelhřimovsku.

Rozhovor probíhal v obývacím pokoji bytu paní Jiřiny, kde momentálně bydlí převážně jen její syn. Zastihl jsem ji, zrovna když přijela na týden do Prahy, v první chvíli nevypadala příliš nadšeně, protože měla nějaké starosti. Zároveň vyjadřovala obavy, že nemá co vyprávět. Její obavy se ovšem nenaplnily.

Během promluvy velmi často hovořila v první osobě plurálu. Někdy to bylo ve významu „my“ holky, to v případě popisu mládí. Není vždy jasné, zda jde o kolektiv ryze ženský, proto jsem se v příčestích minulých rozhodl používat měkká i. Svůj život ilustruje mnoha zajímavými a zábavnými mikropříběhy. Základní životní problematiku pak často konceptualizuje – jako vyučená prodavačka – skrze zboží:

*„Potom jsem přešla do Kovomatu, během toho prvního půlroku. Tam byl starý pan vedoucí, který nás rovnou pustil do pokladny, ale první, **co jsme měli na starosti**, bylo koště, kamna a starost o starého pána, otce pana majitele Kovomatu. Tomu **jsme vždycky donesli židličku do krámu a on říkal: „Jak na vás takhle ukážu (ukazuje posunek značící zápor), tak si toho zákazníka nevšímejte, ten nic nekoupí“.**“¹⁴²*

Po založení rodiny „my“ představuje celou rodinu, někdy se ale zdá, jako by šlo jen o paní Jiřinu a jejího syna.

*„Na Butovice jsme třeba taky **chodili pěšky**, když třeba nejel autobus a ono je to tři*

141 Stanislav, rozhovor z 18. 3. 2013, 80 let.

142 Jiřina, rozhovor z 24. 11. 2012, 65 let.

*kilometry. Když jsme byli na mateřské a ještě jsem byla asi tři měsíce doma, tak jsme to tady probrouzdali, všechno jsme měli zmapované a celé jsme to projezdili.*¹⁴³

Je zajímavé, že manžel v narativu často stojí poněkud mimo, jako člověk, který do Prahy nechtěl a hned jak dosáhl důchodového věku, odešel zpět na Pelhřimovsko. Přesto se však „my“ ve smyslu pojímajícím celou tříčlennou rodinu vyskytuje poměrně často:

*„Náš kluk nastupoval ve škole, kde byly třídy až do efka. Nastupoval tady na školu, ale protože jsme měli konflikt s paní učitelkou, tak potom přešel na školu ve staré zástavbě (ZŠ Mládí, pozn. autora). Manžel si přál, aby syn nastoupil na řemeslo podobné tomu jeho, protože je automechanik. Chtěl zkrátka, aby syn dělal něco podobného nebo něco, čemu by rozuměl. Konzultovali jsme to s paní učitelkou a ta říkala, že na řemeslo může jít vždycky, ale lepší je, když si udělá maturitu.*¹⁴⁴

Sabina

Paní Sabina se narodila v roce 1963 v Ústí nad Labem, ale s rodiči se velmi záhy odstěhovala na Zbraslav, která tehdy ještě nebyla součástí Prahy. Když byla v pubertě, její rodiče se rozvedli a dospívání tak strávila v malém bytě se svojí matkou. Střední školu vystudovala v Praze. Po dostudování se přestěhovala do centra Prahy na Smíchov, kde žila až do roku 1993, kdy malý byt na Smíchově vyměnila za větší byt na sídlišti ve Stodůlkách. Po rozvodu zde žije se synem (1991). Právě rozvod jí způsobil z hlediska osobního života nemalé problémy v podobě zadlužení. Musela totiž vyplatit manžela. Během svého života vystřídala několik zaměstnání na různých úrovních školství. V blízké budoucnosti se hodlá přestěhovat, aby uklidnila svoji nepříjemnou finanční situaci.

Rozhovor jsme realizovali ve zcela bílém obývacím pokoji paní Sabiny v polovině ledna roku 2013. Zprvu působila velice nervózně a roztěkaně. Promluva však byla neobvykle souvislá a vydatná. Rozhovor skončil přátelským popovídáním o různých tématech našeho zájmu.

Narativ paní Sabiny probíhal v podstatě v chronologickém pořadí. Ve svém vyprávění velmi silně tematizuje osobní potřebu otevřeného prostoru vyplývající pravděpodobně z dospívání ve velmi stísněném prostoru. Problémy během dospívání popisuje právě v intencích stísněnosti a absence soukromí s přesahem až do dneška:

„Tak co si pamatuju, že ta puberta, od 12 do 13, už to bylo tak hrozný a nepříjemný, to prostředí. Když mi bylo 14, tak se rozvedli a my jsme vlastně z toho

143 Jiřina, rozhovor z 24. 11. 2012, 65 let.

144 Jiřina, rozhovor z 24. 11. 2012, 65 let.

*velkýho bytu, kde jsme bydleli všichni, jsme přešli s maminkou, ta dostala podnikový byt, ale garsonku v Radotíně. Takže vlastně v těch mých nejhorších letech, v těch 14ti, jsme se přestěhovali do garsonky, kde jsme bydleli až vlastně celý ty středoškolský studia a to v jednom bytě, to bylo hrozný, Navíc mámě bylo, já nevím padesát, takže ta si chtěla užívat, teď ty společnosti její, třeba nějakou dobu, támhle měla přítele, kterej s námi tam trávil i noci, takže já jako holka v pubertě... **prostě jako to prostředí pro mě bylo nepříjemný... pro mě. Nevzpomínám... myslím si, že dodneška si z toho nesu takový nějaký věci, který bych si potřebovala ještě vyřešit.**“¹⁴⁵*

*„No ty čtyři roky s tou mojí mámou v tom bytě, to byla teda, jako ze začátku... to bylo dobrý, ale pak to prostě byla **krizovka každé den, no prostě nemáš kam utéct, nemáš svůj ten, jseš prostě v jedný místnosti, jak občas říkám, ty návštěvy její a tak.**“¹⁴⁶*

Sebe samu pak konceptualizuje velmi silně ve vztahu k okolní přírodě. Na potřebu otevřeného prostoru navazuje také potřeba klidu spojená s náročnou prací s dětmi. Tato tendence je velmi silně navázána na silný vztah k přírodě. Potřeba otevřeného prostoru je pak vtělena do vztahu k místu bydliště a často je konceptualizována v pojmech – *otevřený, nahoře* v kontrastu k negativně hodnoceným charakteristikám *sevržený, dole*. Důraz je kladen hlavně na vynucenost plánovaného opuštění bydliště:

*„O to tíž a dýl mi trvalo se srovnat s tím, že po těch dvaceti letech odsud **budu muset odcházet.** Takže to nebude až tak jednoduchý, ale vím, že není zbytí, ale asi je čas, asi prostě zvednout kotvy a jít někam jinam, **zůstat ale tady v tý lokalitě, pokud se mi to podaří.**“*

*Vždycky jsem měla ráda otevřenost, tady to otevřený je, protože **je to lokalita na kopci, já mám ráda kopce, tady je to jako náhorní planina, říkám vždycky.** Takže to, že je to na kopci, nahoře. Nemám ráda asi takový ty dole utopený, tam bych se cítila stísněně.“¹⁴⁷*

Jaroslava

Jaroslava je matkou Samuela. Narodila se v roce 1960 a svoje mládí prožila na Zlínsku, odkud pochází i její bývalý manžel, se kterým se do sídliště v létě 1983 přistěhovala. V místě bydliště pracovala jako úřednice ve státní správě. Má dva syny, již zmiňovaného Samuela (1979), druhý syn se narodil v roce 1984. V roce 1989 se s manželem rozvedli a na několik let opustili sídliště. Do Stodůlek se vrátili v polovině devadesátých let. Od roku 1999 pracovala na českém konzulátu v Bělehradě. Dnes bydlí s druhým manželem v jedné vísce nedaleko od Prahy. Na sídliště se vrací pouze výjimečně.

145 Sabina, rozhovor z 15. 1. 2013, 50 let.

146 Sabina, rozhovor z 15. 1. 2013, 50 let.

147 Sabina, rozhovor z 15. 1. 2013, 50 let.

Rozhovor probíhal v domě paní Jaroslavy v dubnu roku 2010. Paní Jaroslava mne tehdy přivítala u kávy v domovní hale. Velmi živě se tehdy zajímala o současný stav svého bývalého bydliště. Její narativ byl velice ucelený a jasně strukturovaný.

Svoje pocity z přechodu na sídliště tematizuje na základě zdůraznění místa svého původu a toho, jak se tam pojímaly osobní vztahy. Ve vyprávění konceptualizuje silný vztah k rodině a komunitě svého mládí, který na sídlišti nahradila sousedská komunita. Nová sousedská komunita je tak v zásadě pojímána na bázi nové rodiny:

„Přišla jsem z malého města a byla jsem z rodiny, kde se kontakt udržoval maximální a přešla jsem do velkoměsta, kde se tradovalo že jde o anonymní prostředí. V prvních letech po nastěhování, kdy byl manžel zaměstnaný, jsem zůstávala s dětmi doma a samozřejmě se mi stýskalo, nemohu úplně říci, že po rodině, ale byla jsem prostě osamělá. Ale jak jsme se s těmi manželskými páry více poznávali, tak nám samozřejmě byl někdo více sympatický, někdo vám pomohl více někdo méně – celkově mne to vyvedlo z omylu, že bych eventuelně byla nějaká jiná.“¹⁴⁸

V narativu o životě na sídlišti bylo velice patrné, že paní Jaroslava má život na sídlišti z osobního hlediska uzavřen. Příběh byl jasně strukturovaný a plno tematizací bylo konceptualizováno velice idylicky, v některých případech až nostalgicky. Promluva týkající se sídliště probíhala v první osobě množného čísla ve smyslu rodiny a manželů, v některých případech dokonce sousedské komunity založené na společném zaměstnání jednoho z manželů. Život na sídlišti tak pro paní Jaroslavu s odstupem desetiletí od odstěhování představuje převážně vzájemnost a sousedskou komunitu. Velká většina tematizací paní Jaroslavy je konceptualizována na základě intenzity sociálních vztahů v domě, kde bydlela. Tuto míru vidí zpětně jako přílišnou:

„(...) my jsme asi také přispěli s tou troškou do mlýna tím, že jsme žili v tom paneláku tak úzce spolu – věkově i vzděláním jsme byli na stejné úrovni – tak úzce až to skutečně skončilo manželskými nevěrami a rozvodem všech, vlastně jeden jediný pár z nás se nerozvedl. Je tedy potřeba znát tu mez. A zase se k tomu vracím, rozpoznat, kde končí přátelství, a kde již to tento pojem přesahuje.“¹⁴⁹

Otakar

Pan Otakar se narodil v roce 1960 a vyrůstal na Sedlčansku. Má středoškolské vzdělání. Před nastěhováním do sídliště nějakou dobu bydlel v panelovém domě v Sedlčanech, odkud se s manželkou přestěhovali do Stodůlek, do bytu, který byl přidělen jeho tchánovi. Až do zrušení,

148 Jaroslava, rozhovor z 8. 4. 2010, 52 let.

149 Jaroslava, rozhovor z 8. 4. 2010, 52 let.

pracoval v podniku ZPA Jinonice, dnes pracuje jako úředník v jedné soukromé firmě. S manželkou mají dvě děti (1984 a 1989).

Rozhovor s panem Otakarem jsme uskutečnili v prostoru zahrádky místní restaurace Maják na konci března 2010. Otakar byl velice příjemný a trpělivě odpovídal na všechny moje doplňující otázky. Počáteční ostych u obou z nás velmi záhy opadl a rozhovor tak probíhal ve velmi přátelském tónu.

V narativu pana Otakara je kladen silný důraz na osamostatnění se ze sociálních vztahů, které rozprostírá na celou dobu svého života na sídlišti. Většinu dílčích tematizací konceptualizuje pomocí sousedských vztahů v domě, které pojímá jako postupně ochabující, což hodnotí poměrně negativně. To jak osobní kontakty vznikaly tematizuje na základě potřeby pomoci nebo společných zájmů v rámci domovní sousedské komunity:

*„Řekl bych, že **navázání kontaktů vznikalo tím**, že se souseď na souseďa obrátil s prosbou o pomoc. Mohlo jít třeba o půjčení vrtačky či o pomoc se stěhováním. Stalo se mi to často a z obou stran – buď jsem zazvonil o pomoc já nebo tomu bylo naopak – takhle kontakty zhruba začínaly. Nebo si maminky padly **takzvaně do oka** při venkovních aktivitách, čímž se v podstatě dávaly dotyčné dvě rodiny dohromady.“¹⁵⁰*

Silný důraz je rovněž kladen na rodinné zázemí, osobní blahobyt a důležitost rodinné pohody. Sídlíště se v narativních konceptualizacích objevuje v podstatě bezproblémově, vyjma prvních let po nastěhování. Přechod z uniformního životního stylu před rokem 1989 do porevolučního světa plného možností a důrazu na osamostatnění konceptualizuje jako důvod ochlazení vztahů v místě bydliště:

„My dnes máme kontakty jako rodina úplně mimo dům. Jsem přesvědčen, že dříve o sobě lidé věděli možná až moc – byly jsme se ale i přesto schopni stýkat.“¹⁵¹

5.2 „Mladší generace“

Štěpán

Štěpán se narodil v roce 1977 v Hořovicích ve středních Čechách. Svoje mládí zhruba do šesti let strávil v Neumětelích. Na Stodůlecké sídlišti se přistěhoval s rodiči v létě 1983. Od mládí se velmi intenzivně věnuje sportu. Po maturitě na strojní škole pracoval v různých zaměstnáních v odvětví restauračních zařízení, převážně v okolí bydliště. Dnes pracuje jako provozní pracovník, v restauraci, v centru sídliště. Jeho manželka, se kterou se oženil v roce 2006, pochází se sídliště Sever a mají spolu dva syny (7 let a 4 měsíce). Žije v bytě, ve kterém vyrůstal, jelikož jeho rodiče

150 Otakar, rozhovor z 24. 3. 2010, 51 let.

151 Otakar, rozhovor z 24. 3. 2010, 51 let.

se v devadesátých letech odstěhovali zpět na hořovicko. Již několik let je aktivně činný ve zdejším Sokolu jako trenér mládeže i aktivní hráč stodůleckého „A“ mužstva.

Rozhovor proběhl o nedělním dopoledni, v restauraci kde pracuje. Seděli jsem zde sami, poněvadž bylo zavřeno. Dlouho jsme rozhovor z různých důvodů odkládali, takže jsem k němu přistupoval s obavami, aby se povedl. Nakonec šlo o velice hezký a bohatý narativ. Sám Štěpán mi na rozloučenou dokonce poděkoval za to, že si mohl krásně zavzpomínat.

Štěpánův narativ v podstatě naplňuje chronologickou linii jeho života. Na mnoha místech sebe sama konceptualizuje, díky času strávenému na venkově, jako nepříliš typického kluka ze sídliště. Tento vztah a vymezení se vůči městu lze sledovat skutečně napříč celým narativem:

*„Někam jsem se podíval, ale vím že tady byli kamarádi, **který tady byli třeba dvacet let na jednom místě i o prázdninách.** Já jsem byl o prázdninách, na měsíc byl pryč, babička teta a to, byl jsem za to rád, protože to všechno bylo **mimo Prahu**, že nejsem jenom ten pražskej.“¹⁵²*

Konceptualizace života na sídlišti je u něj velmi silně navázána na exteriér a společenství jeho žitého prostředí, konkrétněji na „účko“, ve kterém vyrůstal a dodnes žije. Často hovoří o partě, která zde fungovala a stala se tak jeho každodenním světem. Při tématizaci party často přechází z první osoby singuláru do první osoby plurálu. Sídlíště pojímá většinou právě ve vztahu ke svému mládí a porovnává tehdejší stav se stavem dnešním. Charakter místa bydliště pak pojímá v tomto smyslu:

*„Já si prostě na sídlišti nemůžu stěžovat, na sídlišti, když jsem byl malej, **tak jsem se cítil líp než teď, prostě v deseti jsem se cítil líp, než teď v pětatřiceti.** A je mi třeba líto mejch dětí, že to prostě nezažijou, protože si myslím že, samozřejmě, že to nejde srovnat, protože je jiná doba a jiný možnosti. Prostě to dětství jsem tady měl dobrý a vůbec toho nelituju, ani bych moc jako nějak neměnil, kdyby mi někdo navrhl, že mi může bejt znova deset, jestli chci bejt tady, hned bych to vzal, protože bych přišel domu a hned jako bych měl co dělat. Vůbec teď, jako když se podívám z okna, tak synovi bude sedm, ale že by tam desetiletý děti měly nějakou partu a dělali tam něco normálního, než se jenom poflakovali, to ne. Maj tam hřiště, a tam jsou ve čtyrech, když se sejdou.“¹⁵³*

Na partu kamarádů a celkově na jeho životní příběh je navázán i celoživotní zájem o sport. Konkrétně na příkladu kopané konceptualizuje Štěpán svoje počínání jako svého druhu obět', která nakonec nepřinesla kýžené ovoce. Vždy však nezapomene připomenout, že jej sport velice naplňuje a baví. Život na sídlišti spojený se zájmovými aktivitami tak generuje důraz na samostatnost:

152 Štěpán, rozhovor ze 6. 1.2013, 35 let.

153 Štěpán, rozhovor ze 6. 1.2013, 35 let.

„(...) já šel hrát rovnou do Motorletu, doporučila to pani učitelka mámě, protože tam jeden spolužák hrál. **Takže jsem pendloval do Jinonic**, všechno sám, ne jak dneska, v osmi nebo v desíti letech jsme se zvedli s kámošem a šup stotřícítkou (autobusová linka, pozn. autora) do Jinonic. Pak jsem tam prostě jezdil čtyřikrát pětkrát týdně sám. Samozřejmě, že táta tam občas se mnou jezdil na zápasy, nebo mě tam vozil, ale minimálně. Jak jsem se moc nemusel učit, do sedmé třídy jsem snad nedostal žádnou trojku, moje příprava do školy byla tak minutová. **Jinak jsem trávil čas buď na fotbale, v tý době jakoby závodně, nebo tady za barákem.** Věci jsem si připravil na druhý den, šel jsem tady za barák si jakoby hrát, nebo prostě cokoliv, co se tam dělo. No podíval jsem se na hodinky, **šel jsem na trénink a po tréninku jsem šel znova.**“¹⁵⁴

Tobiáš

Další narátor, Tobiáš, se narodil v roce 1981 v Praze a vyrůstal na okraji sídliště ve staré stodůlecké zástavbě blízko KD Mlejn. Oba rodiče jsou státní zaměstnanci. I když se narodil ve starých Stodůlkách, do sídliště často zacházel, jak do školy, tak za příbuznými a kamarády. Po dokončení základní školní docházky studoval gymnázium a poté stavební fakultu na ČVUT v Praze. Již od základní školy se stýká se svojí dnešní manželkou, se kterou se oženil v roce 2010. V roce 2006 se společně přestěhovali na sídliště Sever. O rok později koupili byt na zkoumaném Stodůleckém Jihu. S manželkou mají dceru (2 roky), přičemž druhý přírůstek do rodiny očekávají na jaře letošního roku. Pracuje z domova jako vývojář v oblasti softwaru pro navrhování statických konstrukcí.

Rozhovor mi Tobiáš poskytl ve večerních hodinách v jedné z místních restaurací v prosinci 2012. V první části rozhovoru se mi zdálo, že rozhovor nebere příliš vážně, protože okolo u stolů seděli lidé, kteří ho dobře znali. Postupně se ale do rozhovoru pohroužil a tematizoval i poměrně osobní věci.

Samotný narativ pak strukturoval na dvě hlavní části. V té první hovořil o svém mládí, které navázal na svoje studia. Ve druhé části se pak vrátil zhruba do věku 10 let a zmiňoval pro něj důležité události osobnějšího charakteru. Tobiáš popisuje všechny události svého života poměrně neproblematicky a vyprávění nabývá zajímavé dynamiky. Události často jako by se děly bez jeho aktivní účasti, vše v narativu probíhá velmi hladce:

„Pak přišla nějaká učitelka, **mě poslala na nějaký testy**, že tady bude nějaká matematická třída, tak jsem o bod prošel a od pátý třídy jsem chodil zase tady sem na Kuncovku. **Tam jsem prošel jentaktak, minimum bodů jsem měl údajně, ani jsem to nikdy neviděl.** Tak jsem byl tady.“¹⁵⁵

154 Štěpán, rozhovor ze 6. 1. 2013, 35 let.

155 Tobiáš, rozhovor z 10. 12. 2012, 31 let.

„Nakonec jsem se rozhodl pro stavárnu, kterou jsem pak vystudoval v podstatě bez prodlevy. No a potom už do práce, jako vyloženě, trochu jsem nevěděl coby, ale tím, že mám tu stavárnu a inklinuju k počítačům, tak dělám vlastně vývoj stavebních softwarů od začátku.“¹⁵⁶

Jako jediný z aktérů vyrůstal v oblasti Stodůlek od narození, s tím, že zde měl i prarodiče. Často tak během vyprávění porovnává specifika bydlení v paneláku a rodinném domě. V rámci sídliště konceptualizuje sebe sama spíše ve vztahu k obytné jednotce různě. Zde například jako k místu které jej částečně osvobozuje od různých činností:

„Jinak s bytem jsem problém neměl, když jsem poprvé přešel do bytu tak jsem byl spokojenej, protože jsem nemusel dělat takový ty blbosti na zahradě, musím teda dělat furt máma – pravidelně volá, že potřebuje s něčím pomoci.“¹⁵⁷

Zároveň si ale často uvědomuje jeho limity, jak díky mládí, tak jako otec malého dítěte:

„Určitě víc inklinuju jakoby k rodinným domkům, protože jsem tam vyrůstal a za druhý, je to jako dost daný i těma dětma, protože když jsme byli s Bárrou sami, tak tě jako štve, že si nemůžeš večer něco ugrilovat (...)“¹⁵⁸

Samuel

Poslední muž z kategorie „dětí“, Samuel, se narodil v Gottwaldově rodičům pracujícím v obchodním odvětví v roce 1979. Před nastěhováním do sídliště v roce 1983 bydlel s rodiči několik let v Břeclavi. Po ukončení povinné školní docházky na místní ZŠ vystudoval střední průmyslovou školu stavební a poté i obor ekonomie ve stavebnictví na ČVUT. Po odchodu rodičů do zahraničí ve roce 1999, zde žije střídavě s různými partnerkami. Momentálně zde žije sám a živí se prací na ekonomické pozici v jedné geodetické firmě.

Zajímavostí je, že rozhovor byl prováděn o vánocích 2012 v exteriéru v blízkosti jeho bydliště, což umožnilo teplé počasí. Samuel tak mohl plno věcí v průběhu rozhovoru fakticky ukazovat. Z tohoto rozhovoru mám velké množství poznámek a postřehů vzniklých z neformálního rozhovoru, kterým jsme večerní setkání zakončili.

V narativu je kladen velmi silný důraz na Samuelův původ na Jižní Moravě, v kontrastu k životu na sídlišti. Rovněž klade silný důraz na vztah člověka k přírodě, spojený s jeho častými letními cestami po Balkáně. Vymezování vůči místu bydliště a zdůrazňování skutečného původu se

156 Tobíaš, rozhovor z 10. 12. 2012, 31 let.

157 Tobíaš, rozhovor z 10. 12. 2012, 31 let.

158 Tobíaš, rozhovor z 10. 12. 2012, 31 let.

v narativu projevilo například takto:

*„Otisklo se tím způsobem, že jsem uvažoval o návratu do rodného kraje. Jezdil jsem tam i na tajňačku. Tam jsem začal vnímat to, že bych tady odsud chtěl vypadnout, protože když jsme viděli nějaký stavení v horách, kam by se vešel kůň... To bylo takové inspirativní, **toužili jsme po takovém návratu ke kořenům** (smích). Stačilo, že to bylo v myšlenkách, nebylo ještě potřeba konat skutky, díky její povinnosti učební, ona studovala ekonomku. Potom v roce 2008, když jsme se rozešli, když jsem tu byl sám... Tím jsem si začal ještě víc uvědomovat to, že to tady vlastně není v pořádku, co se týká žití tady.“¹⁵⁹*

Svoje dětství v lokalitě nahlíží spíše z pohledu nepřilíš zapadajícího jedince a to silně narativními formami spojenými se specifickými jazykovými prostředky. K situaci vztahů dětí ve volném prostoru sídliště například uvedl toto:

*„Byla tady taková velká tradice, že když člověk přišel z té školy, tak šel na hřiště a na tom hřišti musel obvykle hodinu dvě, obvykle tři až čtyři čekat, než ho tam ti starší pustí, protože hřiště bylo vždycky zabraný. **Ti starší po nás házeli kameny a my jsme jim večer**, kdy byli někde pryč, **za to trhali branky** a oni to potom pracně zašivali. Velká divočina se odehrávala na místě, které je od hřiště velmi blízko, což bylo na dřevěném kolotoči. Tam poměrně vládnul takovej cikánskej gang, tam platily jiný pravidla. Největší kápo seděl nahoře na takový dřevěný kopuli a musela se mu strašně točit hlava, byl tam taky písek na cestách, na kterým si každou chvíli někdo nabil nos.“¹⁶⁰*

Svůj dospělý život v podstatě dělí na periody ohraničené začátky a konci vztahů se třemi zásadními ženami jeho dosavadního života. K životu na sídlišti se v kontextu výše zmíněného staví spíše negativně:

*Ted' jsem tu sám a je to pro mě trochu vězení, **fakt to tu nemám rád.**¹⁶¹*

Linda

Linda se narodila v roce 1980 do rodiny státních zaměstnanců žijících tehdy v Košířích. V roce 1983 se její rodina přestěhovala do Stodůlek na základě otcova zaměstnání v OPBH do domovnického bytu. Po maturitě na obchodní akademii vystudovala ekonomii na ČZU Praha. Po absolutoriu nastoupila do odvětví finančnictví a bankovníctví. V současné době pracuje pro jednu americkou společnost. Během svojí práce strávila v roce 2009 půl roku v Brightonu ve Velké Británii. Před třemi lety se od rodičů odstěhovala do zakoupeného bytu v nedalekém Zličíně. Žije

¹⁵⁹ Samuel, rozhovor z 25. 12. 2012, 33 let.

¹⁶⁰ Samuel, rozhovor z 25. 12. 2012, 33 let.

¹⁶¹ Samuel, neformální rozhovor ze 20. 9. 2012, 33 let.

sama.

Rozhovor probíhal v kavárně v centru Prahy blízko jejího pracoviště. Linda v přípravné komunikaci popisovala samu sebe jako nepřiliš komunikativní, což se ne zcela potvrdilo. Problém však byl v sestavení narativu, takže jsem musel postupovat tak, že jsem jí kladl otázky na chronologicky seřazená období jejího života. Jak jsem zpětně zjistil, k tomuto rozhovoru jsem zpočátku přistupoval s neopodstatněnými obavami.

Když Linda hovoří o svém životě, jako by se jí nedostávalo vzpomínek, všechna období konceptualizuje jakoby letmo. Na plno věci se rozpomínala až později v průběhu vyprávění. Většinu vzpomínek staví na společenství, ať už okolo svých rodičů, nebo později dětí v sídlišti. Zážitky z mládí konceptualizuje převážně na základě sousedské komunity, jejíž součástí byla její rodina:

*„Vzpomínám, že když jsme se přistěhovali do sídliště, že tam bylo strašně mladejch rodin s dětma, takže jsme se scházeli vlastně... (...) ...takže to bylo fajn, že **jsme tam jako nebyli sami jako děti, že tam vlastně byli jako i ostatní.**“¹⁶²*

Svůj pozdější život staví na zaměstnání a na tom, že v podstatě dělá to, co na ní zbylo, ale nikdy si na to nestěžovala. Velmi pozitivně hovoří o svém osamostatnění a přestěhování do vlastního bytu, přesto ale pro ni zůstává důležité, že žije blízko zbytku rodiny. Vzdálenost od přátel však pojímá jako nevýhodu:

*„Stěhovala jsem se vlastně těsně než jsem odjela, ten přechod na ten Zličín byl dobrej, já **jsem se na to hrozně těšila, musím říct, že od prvního dne jsem se tam cítila jako doma.** Na ten byt jsem čekala dva roky a pak, když jsem se tam konečně mohla nastěhovat, tak jsem zase odjela. Jinak tam bydlím sama, nemám žádnýho přítele, takže jako tak. Líbí se mi tam, musím říct, že **výhoda jako je, že rodinu mám blízko, ale zase mi přátelé jsou úplně někde jinde, většinou na Praze 9, takže jsem jako odtržená, no už jsem na to tak nějak zvyklá.**“¹⁶³*

Narativy jsou celkově řečeno velice různé, sice v zásadě naplňují chronologickou posloupnost lidského života, narátoři však často odbočovali a zpřítomňovali minulé na základě různých porovnání s dneškem, což díky skutečnosti, že šlo o narativní biografická interview není žádným překvapením. Rozdílly se vyskytovaly i v tom, jakou důležitost jednotlivým obdobím narátoři přikládali. Každá individuální kronika života tak nese specifický a jedinečný tvar. Zpřítomnění minulého ve formě vzpomínek vesměs poukazuje na vztah jedince ke svojí současné životní situaci.

162 Linda, rozhovor z 11. 10. 2012, 32 let.

163 Linda, rozhovor z 11. 10. 2012, 32 let.

Zajímavé odlišnosti se, nepříliš překvapivě, vyskytují z hlediska genderu. Narátorky ženy uchopují svůj život daleko více přes sociální vztahy, zakotvenost v komunitě, děti a citové záležitosti. Tato „jemnější“ perspektiva se vyskytuje u všech narátorek. Muži sice tématizují také plno sociálních vztahů, ale spíše faktičtějším způsobem a zasazují je do celkového kontextu života na sídlišti. Sídliště tak v jejich konceptualizacích vystupuje poněkud hmotněji a vícerozměrově.

6 Sídliště, panelák („účko“), byt

Jednou z výzkumných otázek je, jakým způsobem narátoři sídliště konceptualizují a jak jej ohraničují a člení. Abych se mohl přikročit k zodpovězení dalších výzkumných otázek, pokusím se v této podkapitole poukázat na různé strategie, pomocí nichž narátoři pracují s výše popisovanou lokalitou. Zajímá mne také, jakého pojmového členění narátoři, pokud hovoří o svém domově, užívají. Vycházím z toho, že aktéři svůj okolní svět aktivně uchopují, přisuzují mu různé vlastnosti a dokonce i působnost či jednání (agency). V první řadě bych ale rád ozřejmil, jaké úrovně mají tématizace sídliště, a jaké pojmy sídliště Stodůlky jako místo konstituují.

Pokud narátoři i ostatní pozorovaní aktéři hovoří o sídlišti, používají jej na základě tří kategorií, jejichž odlišujícím kritériem je velikost měřítka (sídliště, účko/panelák/barák, byt). Každý z narátorů pracuje s lokálními kategoriemi trochu jinak, pro zobecnění se dá říci, že se u každého z nich objevují všechny tři dimenzionální kategorie konceptualizace. Než však přistoupím k dalšímu výkladu, rád bych se zmínil o konceptualizaci veřejného prostoru, neboť ten je implicitní součástí prvních dvou kategorií a částečně i té třetí.

6.1 Veřejný prostor jako prostředek konceptualizace dimenzionálních kategorií.

Při konceptualizaci lokality pomocí pojmů na úrovni sídliště a paneláku tématizace často vedou k veřejnému prostoru. Sídliště tak nabývá velmi „exteriérové“ povahy. Starší narátoři konceptualizují veřejný prostor jako místo odpočinku a místo vyžití pro své děti, v zásadě se tak jedná o vyhledávání otevřeného prostoru v opozici k malým a poměrně nevyhovujícím panelákovým bytům. Tématizace žitého prostoru jednoduše směřují z interiéru do exteriéru. Tedy ven do veřejných prostranství.

Venkovní prostor u mladších narátorů působí jako kulisa prakticky všech tématizací spojených s životem v sídlišti. Sídliště je tak v tématizacích převážně „exteriérem“. Exteriér je jevištěm nabývajícím daleko rozmanitějšího charakteru – jde o *skutečné místo*, které se aktivně podílí na utváření samotných dějů v lokalitě. V narativech je navíc exteriérový veřejný prostor daleko více navázán i na místa, která místopisně pod lokalitu nepatří. Hranice se tak rozvolňuje a konceptualizace jsou spíše tvořeny skrze činnosti a hry než přes vymezování nějakých explicitních hranic. Implicitně se však postavení některých zmiňovaných lokalit vně sídliště skrývá za termíny „ pryč“ nebo „ ven“.

Konceptualizace exteriéru sídliště je dle mého názoru ve zjednodušeném smyslu navázána na

sociální vztahy a na sociálně vyjednávané pojmání místa obývaného ostatními lidmi – implicitně nesoucímu myšlenku lokální komunity ve významu „my“. Rozsah tohoto „my“ se liší podle jednotlivých narátorů, může to být jen rodina, někde sousedská komunita a někde jde o skupiny vymezené na základě volněji prostorově vymezených forem sdružování. Ve smyslu Marušky Svašek jde do určité míry o vztah místa a identifikace, který je popisován jako pojem identity-place.¹⁶⁴ Ten pojímá, jak se identita promítá do konceptualizací tematizujících žitý prostor, popřípadě domov.

6.2 Konceptualizace vnějších hranic

Sídliště Stodůlky - Jih je, jak jsem se v kapitole o prostředí výzkumu pokusil nastínit, poměrně jasně ohraničeno a odděleno od okolního prostoru. Tyto hranice reflektují i narátoři. Hranice se ovšem liší podle toho, jaké je dílčí téma promluvy. Žitý prostor v tematizacích získává velice rozmanitý obraz. Pro začátek je nutné podotknout, že z hlediska konceptualizace hranic se všichni narátoři spíše liší. Navíc pojmání hranic podléhá tomu, o čem narátor právě v promluvě hovořil.

Prvním méně častým okruhem členění je *vnější členění navázané na pojmání hranic chápaných prostorově*. Žitý prostor lidí může často přesahovat samotné sídliště, obzvláště pokud jsou tematizace zaměřeny spíše na struktury přírodního či městského charakteru, tedy to, co Lynch popisuje jako ryze faktický rozměr působení okolí.¹⁶⁵ Tyto struktury jsou popisovány na jedné straně idealizovaně, s důrazem na různé zajímavosti a kvality. Na druhé straně jsem narazil na tematizace, které vzdálenější prostory popisovaly negativně, cize.

Druhý způsob pojmání sfér se vztahuje spíše k *hranicím oddělujícím lokalitu od okolních částí v sociálně vyjednávaném kontextu*. Je přitom implicitně používáno obecné vymezení ve smyslu „my/oni“. Narátoři tak na jednu stranu, pokud jde o přírodu a struktury, zahrnují do svého žitého prostoru i místa mimo „jejich“ sídliště. To se však děje jen tehdy, dokud se v narativech neobjeví, byť jen náznaky nějakých sociálních vztahů. V tu chvíli se hranice sídliště stává důležitou. V některých konceptualizacích se dokonce začne členit vlastní sídliště, a to jak ve faktickém smyslu z hlediska prostorových dimenzí, tak v mentálním smyslu z hlediska významových hranic. Představa společenství (imagined community)¹⁶⁶ se tedy mění v závislosti na úhlu pohledu narátorů. V jedné rovině, ať už prostorové či spadající pod pojem místa, zahrnuje i okolní struktury a „oni“ tak v podstatě neexistuje, jde o prostor bez lidí. V naracích vystupují jen nejbližší („my“). Pokud se ale hovoří o stodůleckém sídlišti čistě jako o sociálním prostoru, je příslovečné „oni“ hlavní, i když často implicitní, kategorií členění a konstituentem pomyslného společenství. S tímto Andersonovým

164 Svašek, Narratives of „Home“ and „Homeland“, str. 512.

165 Lynch, *Obraz města*, str. 8.

166 Anderson, B. *Imagined communities*, London, 1991, str. 6-8.

pojmem jsem se rozhodl pracovat, i když jej používám v poměrně slabém smyslu, původně se totiž vztahuje na daleko větší a převážně etnicky nebo národně vymezené skupiny.

Konceptualizace jsem se pokusil rozlišit do několika kategorií podle toho přes co je konceptualizace žitého prostoru činěna.

6.2.1 Hranice vymezená autoritou

Vymezování vnějších hranic sídliště je zpravidla činěno na základě konceptualizace vztahu sídliště a okolí. Tématizované hranice pak přisuzují sídlišti různé obsahy a různý charakter. Často zde působí nějaká vyšší autorita, která implicitně určuje to, co je vně.

Vyprávění o sídlišti se tak někdy rozuteče až do okolních polí. Například Štěpán v tomto kontextu zmínil časté návštěvy, tehdy v podstatě vesnického, prostředí existujícího několik set metrů západně od sídliště, ty však ihned proložil hranicí na východ, oddělující sídliště od dalších komplexů Luka, Lužiny a Nové Butovice. Sídliště sever je pojímáno neproblematicky, asi proto, že tam často docházel a dochází, jelikož odsud pochází Štěpánova manželka. Konceptualizace hranice tak vzniká přes tématizaci vymezenou nějakou vyšší autoritou, v tomto případě obecně sdílenými pravidly hry. V tomto případě tak vystupuje můstek mezi sídlišti jako jasná explicitní hranice, konkrétně jako místní hranice v Hirschově smyslu:

„(...) rozhodně jsme se tady nenudili. Samozřejmě, že jsme občas dělali kraviny, jezdili jsme se koupat, do bahňáků v Třebonicích a na Břve, takovýhle pěkný rybníky (...) směrem na Luka se moc nechodilo, i když se hrálo na ty vojáky, tak se mohlo jenom... hranice byla u mostu, jak se jmenuje ta hlavní ulice Kovářova (Oistrachova, pozn. autora). To byly hranice, mohlo se na Sever, všude tímhle směrem na druhou stranu. No chodili jsme tady třeba ke koním na třešně (osada Chaby, pozn. autora).“¹⁶⁷

Podobné konceptualizace jsem během rozhovoru vyslechl od Samuela. Hranice jsou zde vymezeny autoritou rodičů, jejich překonání znamená porušení nastavených pravidel, narušení všedního řádu. V jeho podání jde zároveň o velmi silně narativně zpracovaný příběh, konceptualizující místa za hranicemi vlastního sídliště jako místa plná dobrodružství a zároveň plná, pro něj jistě konkrétních, lidí. Okolí za mostem, tedy obecně východním směrem, dokonce popisuje jako jiný svět. Vymezení se vůči okolí navíc dokresluje tím, že co je za mostem, jednoduše nejsou ty „pravé“ Stodůlky. Hranice Stodůleckého sídliště jako místa je tu velice silně zřetelná, navíc prozaicky navázaná na příslovečnou rozdělovací třídu z Foglarových Rychlých Šípů:

„To ale nic neměnilo na tom, že se nám občas podařilo uniknout do jiných světů.“

167 Štěpán, rozhovor z 6. 1.2013, 35 let.

*Později jsem si vlastně říkal, že jsme prožívali to, co prožívaly Rychlé Šípy, i když jsme byli o dost mladší než oni. A to bylo vydat se za most, tady za most, do divočiny, džungle. Dneska se tam tedy píše, že to jsou Stodůlky, ale pro nás to vždycky byly Lužiny, co bylo za mostem za slunečnima hodinama, to byly Lužiny. To byla taková rozdělovací třída, tam byl úplně jinej svět, tam bylo všechno drsnější. Na kolech jsme tam jezdili na velbloudy (prostorové instalace, pozn. autora), taky jsme tam jezdili na prolézačky, protože tady žádné nebyly. Ty byly ze dřeva a byly hrozně nebezpečný, takže z nich všichni padali dolů a starší shazovali mladší. Když už se nám povedla velká věc, ale to jsme museli být asi starší, nebo na tom kole hrozně rychlí, **tak jsme dokázali dokonce úniky za hranice všedních dnů**, a to bylo Prokopské Údolí.“¹⁶⁸*

Podobně Samuel hovoří i o stodůleckém sídlišti Sever, zapovězenost místa zde konstituuje celkový vztah k „externí“ lokalitě:

*„Sever Stodůlek byl v podstatě **zapovězenej kraj**, asi jsem nebyl sám, tam byl snad jenom krám.“¹⁶⁹*

Tobiáš také hovoří o zákazu, i když jeho hranice jsou poněkud posunuté. Dobrodružství ve formě lovu tak konceptualizuje jako únik za hranice, z dosahu autority:

*„(...) **tam jsme nesměli**, přijedeš, jak se tam tomu říká... Vidoule. Tady mezi tím, tam nebylo nic (prostor mezi Vidoulemi a starými Stodůlkami), **bažanti tam byli**, tak jsme tam lovili bažanty, nic jsme samozřejmě neulovili.“¹⁷⁰*

Paní Sabina dosáhla během narativu značného rozptylu. Sama silně tématizuje svůj vztah k celé Praze 13, z níž sídliště Stodůlky nijak nevyčleňuje. Jde tak o konceptualizaci na základě autority vzniklé správním členěním. Téměř celá Praha 13 je tak u ní pojímána jako místo a svoji příslušnost vztahuje ke spokojenosti s místním úřadem. Sídlíště Stodůlky tak v narativu objevuje skrze vztah k autoritě městského úřadu a jeho činnosti. Přírodní rozmanitosti okolí pojímá jako dostupné a neproblematické, což nádherně vystihuje příslovcem „blízko“. Pojem „specifická“ ve druhé citaci zase pro změnu implikuje jakousi duševní vzdálenost. Návštěvy přírody fungují jako „nalezená“, přivlastněná lokalita, tedy místo, kdežto obytná struktura, v tomto případě Velká Ohrada, vystupuje s přívlastkem „jiná“, tedy v podstatě jako cizí prostor. Konceptualizace je tak poněkud opačná než u předchozích dvou narátorů, autorita zde lokalitu rozšiřuje, částečně zprostředkovává styk s přírodou:

*„Pro sebe taky, tak si myslím, že jsme si tady každé něco našli. Tady byly hlavně ty procházky, nebo to kolo tady dolů do Prokopáku, nebo prostě do Radotína, **všechno**“*

168 Samuel, rozhovor z 25. 12. 2012, 33 let.

169 Samuel, rozhovor z 25. 12. 2012, 33 let.

170 Tobáš, rozhovor z 10. 12. 2012, 31 let.

bylo blízko. ^{“171}

*„Jsem hrozně vděčná tady za ten park, což si myslím, až se to dotáhne do konce, i s těma nevykoupenejma pozemkama, tak si myslím, že tady s tím jako udělali velkej kus. Nevím, jestli někdo **nadává na úřad**, já jsem tam neměla asi nikdy žádný špatný zkušenosti, nemůžu říct, že kdybych asi bydlela na Ohradě, tak tam asi.... **tak Ohrada je trošku specifická**, ta je jiná, tam bych se asi necítila moc dobře.* ^{“172}

6.2.2 Hranice vymezená sociálními vztahy

Paní Jiřina hovoří o okolním prostoru jako o místě, kde se člověk mohl setkat se starousedlíky. Ti v promluvě vystupují jako nositelé vzpomínek a významů. Hranice okolního prostoru jinak v narativu paní Jiřiny jakoby ani neexistovaly. Sídliště zde v podstatě absentuje, jeho konceptualizace se tvoří na základě získaných informací o dobách dávno minulých, kdy Stodůlky nebyly součástí Prahy:

*„Když jsme byli na mateřské a ještě jsem byla asi tři měsíce doma, tak jsme **to tady** probrouzdali, všechno jsme měli zmapované a celé **jsme to projezdili**. Taky jsem se tady dala do řeči se zdejšími domorodci, ty už dneska asi ani **nejsou mezi živými**, bylo to docela zajímavé, jak vyprávěli o starých Stodůlkách.* ^{“173}

Tobiáš opět vystupuje poněkud odlišně, v jeho podání jsou hranice prostoru posunuty daleko dále s tím, že sídliště Stodůlky - Jih do svého žitého prostoru začlenil až ve věku dospívání. V první fázi tak sídliště Stodůlky funguje v podstatě jako prostor za hranicí jeho světa. Za hranicemi starých Stodůlek na něj v mládí čekala mnohá vzrušující dobrodružství s partou chlapců. Sídliště Tobiáš popisuje jako pouhou kulisu, která nehraje v jeho vyprávění důležitou roli – stejně tak tomu je i u hranic a členění. Přesto se však během narativu k sídlišti jaksi mentálně přibližoval:

*„Pak 2. - 4. třída, to jsme se začali bavit s lidma tady ze sídliště, nejdřív tady ze Severu, z Jihu moc ne, tam jakoby, už tam bylo postavený, to si pamatuju, protože tam bydlela teta, ale ty lidi jakoby chodili do školky sem, nebo na Kuncovku, já jsem chodil na Mládi, takže jsem se s **nima zatím moc neznal**.* ^{“174}

*„Do sídliště semhle, kdy jsem začal chodit... jenom když jsme se dohodli na nějakej fotbal akorát a jinak, **že bych jako poletoval tady**... Až potom s B. pozdějc, ne jako od pátý třídy ... Akce vyloženě na sídlišti jsme tak jako neproaktivovali.* ^{“175}

Štěpán při tematizacích období, kdy začal pracovat jako barman, rozšiřuje svoje prostředí na

171 Sabina, rozhovor z 15. 1. 2013, 50 let.

172 Sabina, rozhovor z 15. 1. 2013, 50 let.

173 Jiřina, rozhovor z 24. 11. 2012, 65 let.

174 Tobiáš, rozhovor z 10. 12. 2012, 31 let.

175 Tobiáš, rozhovor z 10. 12. 2012, 31 let.

základě vymezení přes sociální vztahy. Začíná pracovat s okolními sídlištními jednotkami tak, jako by je zahrnoval do svého života jako místa, Luka jsou náhle pojímána jako téměř domovská lokalita, obzvláště ve srovnání s centrem Prahy. Hranice sídliště se tak posouvá na základě dalších pracovních a sociálních vztahů:

*„(...) no a potom mi kamarád, taky tady z té party, co jsme vlastně měli, tak ten dělal na Luka na diskotéce a ten mi nabídnul, jestli tam nechci jít na brigádu a posléze jsem tam zůstal a od té doby se teda pohybuju v tomhle odvětví. Bylo to na Luka, disko Luka, **bylo tam strašně lidí**, v té době, já jsem tam chodil i jako host, když mi bylo osmnáct a potom jsem tam nastoupil. V té době byla doba diskoték, takže nebylo tady na sídlišti skoro **nic pořádného dalšího, jinak museli lidi do Prahy** a v Praze to v té době bylo drahý, takže tady bylo nabyto. **V devadesátých letech to tam jelo.**“¹⁷⁶*

6.2.3 Hranice ustavovaná na základě srovnání

Další prostorově dimenzionální kategorie odkazuje ke konceptualizacím, které pojímají lokalitu jako spíše celek. Lokalita, ztotožněná s místopisným názvem Stodůlky, nebo obecný pojem sídliště se používají velice podobným způsobem, a to ve dvou konkrétních případech. V prvním případě se o celé Praze 13 hovoří jako o Stodůlkách pokud je lokalita porovnávána s nějakou jinou lokalitou. Tedy nějakým vnějším prostorem mimo sídliště.

U Štěpána se obecná konceptualizace sídliště projevuje v opozici k venkovu. Sídliště zde vystupuje jako místo, které má specifický životní styl a odlišuje se od venkovského života. Konceptualizace tak v sobě nese hranici, která činí rozdíl mezi dvěma odlišnými světy. Zajímavé je, že jeho srovnání se tyto dvě zmiňované lokality snaží přiblížit:

*„Já to můžu jen těžko říct, protože jsem jezdil i **na chatu i na chalupu**. Nejsm jakoby kluk, nebo teď už i člověk dospělej, kterej by žil jenom celou tu dobu, jen na tom **sídlišti.**“¹⁷⁷*

Štěpán zároveň na jiném místě konceptualizuje sídliště jako místo, které se od venkova za jeho mládí v podstatě nelišilo. Dá se říci, že hranici vymezenou z hlediska životního stylu v podstatě ruší. Svůj vztah k sídlišti tak ustavuje na pojímání sebe sama jako „kluka z venkova“. Praktiky podobné těm, které mohl realizovat na venkově, jsou ve vyprávění prováděny i v sídlišti.

*„(...) prostě mě to přijde, tady dětství, mi to přijde třeba do nějakých dvanácti čtrnácti let, že se na **tom sídlišti nějak jako neliší od toho, kdybch si sednul s někým,***

176 Štěpán, rozhovor z 6. 1.2013, 35 let.

177 Štěpán, rozhovor z 6. 1.2013, 35 let.

kdo bydlí na vesnici, tak si nemyslím, že by to nebylo až tak rozdílný. ¹⁷⁸

Některé konceptualizace k porovnání používají čistě místopisný název Stodůlky. Pan Stanislav popisuje také jakousi podobnost a zároveň odlišnost mezi jeho místem původu, obcí na okraji Prahy a Stodůlkami, zde ve smyslu celého sídliště. Stodůlky jsou tak konceptualizovány v jako místo oddělené od Prahy – neměstský prostor. Sídlíště nakonec nabývá s narátorovou lokalitou původu podobnosti i odlišnosti:

*„Koukejte, já shodou okolností pocházím se **satelitního městečka** Prahy, i když úplně na jiné straně než jsou **Stodůlky**. Samozřejmě to jsou osmdesátá léta, nebo sedmdesátá léta, stavěno. Já pocházím s Uhříněvsi, což je na jihovýchodě, nějak od Prahy trochu, což bylo dříve samostatné město, venkovské město (...)“* ¹⁷⁹

Podobných konceptualizací by se dalo citovat ještě několik. Konceptualizace sídliště ustavují různou míru „městskosti“ či „venkovskosti“. Za všechny zde uvedu citaci paní Sabiny, která uchopuje sídliště na základě vztahu ke staré zástavbě jako něco, co bylo částečně patrné i v předchozích citacích, a co jsem pracovníčně nazval – „*ne-sídliště*“. Přítomnost staré zástavby, tedy v podstatě venkovského prostředí, zde funguje jako kvalita, kterou sídliště přináší. Zároveň se tak zmiňovaná lokalita vymezuje vůči ostatním sídlištním částem Prahy 13. Jde o případ, kdy už pojmy Stodůlky a sídliště označují ohraničenou podčást lokality, odlišnou od ostatních:

*„Nesmírně si vážím toho, že mám výhled tady do těch starejšch Stodůlek, že tam mám kostel, že jo, to je úžasnej pohled, s tím se taky budu těžko vyrovnávat, že už nebude. Vlastně **si nepřipadám jako asi na sídlišti**, protože druhou část bytu mám na venkov, prostě tady byli kohouti, slepice. Ty starý Stodůlky, ten starěj kostel je neuvěřitelně krásnej, ten je taky nabíjející, když svítí a nemám pocit, že jsem, nevím v tom rondelu asi, **nevím, jak bych se cítila, v tom uzavřeným rondelu**, to by asi nebylo takový.“* ¹⁸⁰

Samuel konceptualizuje svébytnost sídliště Stodůlky na základě míšení různých socioprofesionálních skupin a prostorových struktur. Lokalita tak představuje jakousi „nečistou“ formu městského prostoru, s charakterem místa, kde se vše mísí. Zkoumaná lokalita je tak opět zasazena do širšího kontextu a vymezuje se její svébytnost a nečitelnost:

*„Máme tady **vlastní multi-kultí** – protože je tady Západní Město, s těma ekonomama, je tady panelák pro ty bezprizorní a zároveň ty nové naplaveniny a ještě ta stará zástavba. Dochází tady k takovému zvláštnímu střetu kultur, je to jak Bosna na*

178 Štěpán, rozhovor z 6. 1.2013, 35 let.

179 Stanislav, rozhovor z 18. 3.2013, 80 let.

180 Sabina, rozhovor z 15. 1.2013, 50 let.

*Balkáně.*¹⁸¹

Tak tedy vypadá druhá dimenze konceptualizace pojmů sídliště a Stodůlky. Laurent Bazac-Billaud přede mnou upozornil na zvláštní fungování místopisných názvů v Praze 13.¹⁸² Jak jsem ukázal, občas se o celé Praze 13 hovoří jako o Stodůlkách. Zároveň však mezi narátory funguje název Stodůlky také jako samostatná jednotka odlišující se od ostatních místopisných jednotek – starých Stodůlek, Luka, Lužin, Hůrky, Nových Butovic či Velké Ohrady. Právě vnitřní členění celé oblasti Prahy 13 se v naratívech vyskytuje poměrně často. Konceptualizace tak odkazují jak na začlenění zkoumané lokality do celého prostoru Prahy 13, tak na jedinečnost místopisného názvu z hlediska dílčího prostoru. Narátoři celkově projevili širší konceptualizace lokality než například ti z podobného výzkumu na Jižním Městě.¹⁸³ Obecný pojem sídliště konstituuje vztah k ostatním částem, které se tematizují jmenovitě. Je však nutno podotknout, že odlišení konkrétního smyslu pojmu sídliště nebo názvu Stodůlky je velice složité a často arbitrární. Často tedy není zřejmé, v jakém významu narátor s těmito pojmy pracoval. Zde snad stojí za to uvést ještě jeden příklad ze zúčastněného pozorování, kdy právě pojem sídliště zastupoval lokalitu sídliště Stodůlky – Jih v protikladu k jiné podčásti, která je přesně pojmenována. Na ostatních částech se tu konstituuje svébytné a v podstatě problémové lokální sídliště:

*„Tohleto sídliště je tady s **těma bezd'ákama** takový utopený, to támhle u Radnice na Hůrce a na Butovicích, tam si hlídají pořádek. Co voko nevidí, to srdce nebolí. Jsme tady holt na okraji (...)“¹⁸⁴*

Chtěl jsem zde poukázat na rozmanitost konceptualizace ohraničení a z toho vyplývajícího členění lokalit, které narátoři pojímali do svého blízkého či vzdálenějšího okolí. Hranice se mohou tvořit na základě ryze prostorových kritérií, tedy ve smyslu odlišných a jasně vymezených struktur (obytné komplexy, starší zástavba), jejich vzdálenost je pak spíše jen formální. Někdy však hranice fungují jako faktor oddělující spíše místo, tehdy jde o dělení v sociálně vyjednávaném smyslu navázaném na ostatní lokality.

6.3 Vnitřní členění sídliště

Konceptualizace pracují se zkoumanou lokalitou pomocí oddělených sub-prostorů – zhruba ve dvou dimenzích, které jsou však značně propojeny – odlišením jednotlivých bytů, nebo odlišením obytných jednotek. Četnost tematizace těchto pojmů se liší podle toho, kdo v jakém typu panelové

181 Samuel, rozhovor z 25. 12.2013, 33 let.

182 Bazac-Billaud, Jihozápadní město, Praha 13, Lužiny, str. 66.

183 Barvíková, J., Jak se žije na Jižním Městě z pohledu „Husákových dětí“, In: *Sociální studia*, 2010, str. 74.

184 Terénní poznámky, 14.5. 2011.

stavby bydlí a co je pro dotyčného důležité. Následující výňatky z narativů slouží jako důkaz jakým způsobem se ve vztahu k bytu či paneláku konstituuje svébytnost místa, výčet však rozhodně není kompletní, jde spíše o ilustraci obecnější tendence konceptualizace.

6.3.1 Byt jako „dar“

U starších narátorů je první tematizace bytu navázána na přistěhování a na radost z toho, že měli kde bydlet. Panelákový byt a bydlení na sídlišti je konceptualizováno na základě překážek. I když jsou konceptualizace různé, byt je zpravidla „výsledkem“ překonání těchto překážek a nositelem osamostatnění. Silný vztah k nabytému majetku se později projevuje důrazem na zvelebení.

Paní Alžběta pracuje s přechodem na sídliště jako s katarzí. O bytě hovoří s citovým zaujetím a přidává ještě jakýsi dojemový přívlastek. Byt se zde konstituuje na základě osamostatnění a vysněnosti. Umožňuje tak začít nový život – uprostřed ničeho – „na konci světa“:

*„Z toho jsem se vylízala a řekla jsem si, že do Blatné se mi nechce. Tak jsem v práci zažádala o byt a dostali jsme **tady ten bytěček**, ve Stodůlkách, **na konci světa**.“¹⁸⁵*

Silný vztah k bytu může nabývat formy jakési dlouhé cesty k jeho získání, tak jako u pana Stanislava. Jinými slovy, získat byt nebyla jednoduchá záležitost. Překonání různých složitých omezení tak vede k bytu za cenu různých závazků. Byt tak představuje výsledek překonání formálních bariér:

*„Tenkrát se stavěly tady a v Modřanech tyto byty, takže já jsem byl jeden z těch, který byl vybrán, s podmínkou podnikového pracovního závazku na deset let, že mně přidělej **podnikovej byt**. **Byl to velkej problém**, protože to se dělalo tak, že kádrovka dala pokyny, že mají dát dotaz, jestli nemají straníci v rámci GŘ (generálního ředitelství, pozn. autora) zájem, a pak to kdyžtak dát dál. Byli tam takoví, ale mně to dělalo dobře, ale byl jsem napnutej, jak to dopadne. Proti těmhle kádrovým názorům se postavil nejvyšší šéf, kterej prostě řekl, že platím mezi ty významné pracovníky v rámci oboru, kde mají zájem abych setrval na tom místě. Já jsem tenkrát sháněl byt, protože jsem neměl vlastní byt, takže **jsem ten byt dostal přidělenej** (...)“¹⁸⁶*

Samuel zmiňuje byt jako místo, které mu umožnilo v klidu žít se svými osudovými ženami. Nevyhovující panelákový byt, o kterém v narativu Samuel rovněž hovořil, tak z hlediska uchopení přes partnerský vztah funguje velice pozitivně – jako prostředek osamostatnění:

185 Alžběta, rozhovor ze 13. 12.2012, 55 let.

186 Stanislav, rozhovor z 18. 3. 2013, 80 let.

*„V průběhu vysoké školy jsem se rozešel s první přítelkyní, se kterou jsem **bydlel v bytě tady po mámě**, která tehdy byla v Bělehradě na konzulátu už zhruba od roku 98. Řekněme spíš od roku 99, **takže pět let jsem s ní tady bydlel a žil.**“¹⁸⁷*

Zvelebení, v tomto případě dokonce rozšíření bytu, se v narativech vyskytlo mnohokrát. Zde uvádím Lindinu konceptualizaci, která uchopuje zvětšení bytu jako razantní zlepšení životních podmínek. Byt se tak konstituuje jako místo které rodina dostala (zde jenom část) a do kterého se investuje úsilí a touha po vyšším pohodlí:

*„Nejdřív jsme měli se ségrou pokoj dohromady, ale pak vedle našeho bytu byla kočárkárna, my **jsme tu kočárkárnu dostali a pak se probourali a udělali z toho další pokoj.** Tohle nebylo jako úplně blbý. Na to, že je to panelák, tak to bydlení bylo jako dobrý.“¹⁸⁸*

Zvelebením bytu končí například narativ pana Václava. Konceptualizace pojímá „darování“ bytu jako důvod k dlouhodobému usazení:

*„Potom, když **dostala ten byt, tak jsme moc nepřemejšleli**, protože jsme věděli, že já tady práci budu mít a ona ji měla taky. Já, já **jsem spokojenej**, sou lidi, co nemají koupelnu nebo to. **My jsme to tu nakonec i rozšířili (...)**“¹⁸⁹*

6.3.2 Dům a starost o byt

Osobní starost o byt se v konceptualizacích často rozšiřuje právě na starost o celý dům ve chvíli, kdy do příběhu vstoupí jiná autorita. Znejistění způsobené problematickými procesy privatizace bytů rozšiřuje konceptualizace na celou obytnou jednotku. Do hry tak vstupuje celá sousedská komunita, která funguje jako garant bezpečí a prostředek, který ochraňuje osobní blahobyt před vnějšími vlivy transformace bytového fondu. Z „my“ ve vztahu k bytu se stává „my“ ve smyslu bytového družstva či společenství vlastníků.

Pan Stanislav konceptualizuje dům skrze bytové družstvo. Jde zde o rozměr starosti o bydlení, navázaný na „my“ ve smyslu členů bytového družstva. I když o bytu explicitně nehovoří, je patrné, že prvotní zájem vyrůstá z obavy ze ztráty bydlení. Ve chvíli ohrožení tak konceptualizace přechází o dimenzi výše a starost je přenesena na celý dům:

*„Vypadalo to, že se ten **dům** prodá, aniž bychom měli čas a možnosti se na to připravit – musela se ustavit nějaká právnícká společnost, **všichni jsme věděli, že***

187 Samuel, rozhovor z 25. 12. 2012, 33 let.

188 Linda, rozhovor ze 11. 10. 2012, 32 let.

189 Václav, rozhovor ze 14. 12. 2012, 58 let.

*jakmile to bude v soukromých rukách, že nájmy půjdou nahoru... Rychle jsme se připravili tím, že jsme zorganizovali tady zájem lidí, což bylo přijato s povděkem a založili jsme bytové družstvo, což byla podmínka, aby s **námi** někdo vůbec jednal.* ¹⁹⁰

Paní Jiřina pojímá byt a dům také na základě starosti, která je popisována jako vytržení z klidu. Domovní bytové družstvo je tak nositelem znovunabytého klidu. Dům zde znamená rovněž „my“ ve smyslu bytového družstva. Dům – tedy lidé, družstevníci – je konstituován jako nositel jistoty a bezpečí:

*„Tady v **domě** se vlastně ani moc nezměnilo. Mimo to, že se založilo bytové **družstvo**. I když nedávno nám na schůzi řekli, že **nás** asi sedm let po zavedení družstva nevedli v registru jako družstvo. To jsem se trochu vyděsila.* ¹⁹¹

Paní Sabina ve vztahu k paneláku hovoří o bytovém družstvu podobným způsobem. Paneláková komunita vystupuje jako garant jistoty, že bude mít kde bydlet:

*„Společenství vlastníku se tady nezakládá, protože **my se tady soudíme s městem**, tady je šest pozemků, šest vchodů, tři pozemky, ty nám jako už patří, ale o tři se soudíme, protože nebyly vyřízené restituce, v době, kdy se převáděly na město. Město se ale odvolalo, až to dopadne, tak to bude asi precedens, protože takovej problém tady má víc domů. Čeká se, že se to vyřeší, jinak se dělala rekonstrukce pláště, výtahy, **naštěstí jsme to stihli asi před tím, protože pak by bylo asi horší se na něčem domluvit.**“* ¹⁹²

6.3.3 Panelák jako místo anonymity i nechtěné vzájemnosti

Tato kategorie je rovněž napojena na fluidní přecházení mezi kategoriemi byt a panelák. U Tobiáše se panelák konstituuje na základě nesoukromí spojeného s cizostí ostatních obyvatel. Zde je patrný výše popisovaný paradox anonymity spojené se zvláštní vzájemností:

*„To, že tady na tebe **klepou koštětem zezdola seshora** a pak klepeš ty protože, tě to tak štve, to je to samý, to je na jednu stranu vtipný, na druhou zase smutný. Shodou okolností za poslední dva měsíce je tam nějaká ženská, podle mě asi cizí, tak když tam to... tak to je, jak když jí podřezávají, to je zoufalost, je docela aktivní, protože slyšíš všechno. Malá, když tam běhá v bačkorách a teď má nějaký kuličky, **tak to musí bejt peklo a pes, když tam běhá a štěká...** Je to tak zvláštně vzájemný a tuhle jsem přemejšlel, že frajeři bydlej ode mě dva metry a nemám vůbec tušení, co tam dělají.*

190 Stanislav, rozhovor z 18. 3. 2013, 80 let.

191 Jiřina, rozhovor ze 24. 11. 2012, 65 let.

192 Sabina, rozhovor z 15. 1. 2013, 50 let.

Nevíš, v baráku jsi ve svém, tady je tři metry a vůbec ho neznáš. ¹⁹³

Linda hovoří podobně jako Tobiáš, panelák je konceptualizován jako hlučné místo s absencí soukromí. Touha po soukromí nakonec u Lindy vedla k tomu, že se odstěhovala:

*„Málo soukromí, ještě vlastně my jsme bydleli... naši bydlí v přízemí a hnedka tamhle byl výtah naproti našim dveřím, takže prostě, **tam slyšíš všechno prostě, každý bouchnutí výtahu**, když se tam mluví, sousedi nad námi taky, prostě strašný, **bordel**. Málo soukromí, dneska by mi to vadilo, ale jako dítě jsme to tak nějak přešla.* ¹⁹⁴

Paní Sabina během vyprávění prokázala silný vztah k bytu, který je ale v jádru konstituován na vztahu k celé lokalitě. Vyskytuje se zde výše zmiňovaný rys panelákového bydlení, tedy paradoxně anonymní vzájemnost, kterou Sabina pojímá velmi pozitivně:

*„(...) jsem tady za to vděčná a **modlím se**, aby to bylo i v tom **dalším bytě takhle v pořádku všechno**. Já to potřebuju prostě okolo sebe, mít ty lidi a slyšet ten cvrkot, právě z okolních bytů (...)* ¹⁹⁵

Obytná jednotka tedy může být konceptualizována na základě vztahu jednotlivých bytů, a to z hlediska anonymity i vzájemnosti. Dům konstituuje to, co jsem pracovně nazval „nechtěnou vzájemností“, jde tak o živoucí mechanismus, který poukazuje na charakter místa. Společné a někdy problematické uskupení jednotlivých bytů dává v těchto konceptualizacích vzniknout nepřiliš osobní domovní komunitě.

6.3.4 Panelák jako bariéra

Tobiáš na základě konceptualizace překážek hovoří o paneláku jako místě, které je obráceno samo do sebe a zabraňuje jednoduše vyjít ven:

*„(...) teď nás vyloženě sere, že to že musíš s malou, než ji vypravíš z toho **paneláku**, než se někam dostaneš, tak je to špatný, kdyby měl rodinnej barák, tak jí prostě otevřeš dveře a ona může si tam **nějak vyběhnout a víš, že ti přes plot nepřeže**. Jinak mě to jako nevadí, nemáš tady sice to soukromí. Jsi prostě omezenej tímhle.* ¹⁹⁶

„Účko“ v podobné tématizaci vystupuje velmi obdobně, jako překážka toho, aby se vnitroblokové pískoviště stalo místem, kde si mohou plnohodnotně hrát malé děti:

193 Tobiáš, rozhovor z 10. 12. 2012, 31 let

194 Linda, rozhovor z 11. 10. 2012, 32 let.

195 Sabina, rozhovor z 15. 1. 2013, 50 let.

196 Tobiáš, rozhovor z 10. 12. 2012, 31 let.

*Přece nebude chodit tady mezi ty paneláky, sice je hezký co tady udělali, že každý to **účko** tam má něco udělanýho. Zaplať pánbůh za to, protože my tady nic takovýho nemáme.*¹⁹⁷

6.3.5 Panelák jako sdružovací element

Linda pro změnu ukazuje svůj vztah k domu, kde vyrůstala na základě přivlastňovacího zájmena „náš“. Panelák mimo generování anonymity, může způsobovat také vznik sociálních vztahů. Linda zde jasně vymezuje svůj postoj a vztah k tématu. Konstituce „party“ je zde navázána na jednu obytnou jednotku. Společné bydlení tak v konceptualizaci do určité míry zajišťuje jednodušší sdružování:

*„(...) i v tom našem **paneláku** bylo vlastně strašně moc dětí, takže jsme se... každéj den jsme byli venku.*“¹⁹⁸

Štěpán „účko“ konceptualizuje jako oddělenou jednotku se svébytným charakterem, odlišnou od ostatních úček. Zajímavé je si povšimnout orientace „napravo“, která značí, jak moc má Štěpán prostor sídliště zažitý. Navíc účko napravo, v pravém smyslu slova představuje partu mladých chlapců bydlících ve vedlejším U-bloku. Jde o příklad, kdy se stává účko dimenzionální kategorií sociálního prostoru sídliště:

*„Souboje tady s **účkem napravo**, tam jako jsme měli velký zápasy hokejový, plus se nám nesměl někdo cizí vnucovat do hry. Z jinýho bloku tam chodili tak jeden dva lidi, ale to trvalo dlouho. **Ani kamarádi jen jednoho člověka z té skupiny neměli moc šanci.** Přišli chudáci převlečený v trenkách a šli domů.*“¹⁹⁹

Konceptualizace spojené s pojmáním dimenzí *obytné jednotky* nabývají osobnějšího charakteru než předchozí kategorie *sídliště*, která v sobě často nese i neosobní struktury. *Účko*, *panelák* či *byt* jsou konceptualizovány na základě různých, avšak spíše osobních tematizací. Ve vyprávění spolu s těmito pojmy často vystupují konkrétní lidé. Tito lidé pak ovlivňují dělení sídliště na různé lokality vymezené obytnými jednotkami se specifickým naturelem a nábojem. Promluvy jsou většinou plné sociálních vztahů, událostí a zájmů. Na základě těchto náplní se ve výpovědích odráží forma vztahu k místu. Dějištěm konceptualizovaných témat je ale často právě veřejný prostor. Obyvatelé sídliště používají pojem „účko“ při každodenní konverzaci, U-blokům zde vlastně ani nikdo jinak neřekne. Navíc „účko“ samo v sobě nese, daleko více než jednotlivé bodové

197 Tobiáš, rozhovor z 10. 12. 2012, 31 let.

198 Linda, rozhovor z 11. 10. 2012, 32 let.

199 Štěpán, rozhovor z 6. 1. 2013, 35 let.

domy - právě ještě vnitřní prostor mezi domy, který je v konceptualizacích neoddělitelný od tohoto pojmu.

Byt je nejosobnější úrovní uchopování, kterou jsem v sídlišti vyzoroval, proto jsem se jej rozhodl v této podkapitole předsunout před pojem panelák. Byt je prostředkem starosti, zvelebení a často se prolíná s dalšími úrovněmi uchopování vnitřního prostoru. O bytu je převážně u starších narátorů hovořeno až s posvátnou úctou – je konceptualizován jako „dar“. I když si obyvatelé uvědomují nedostatky tohoto druhu bydlení, byt je převážně konceptualizován jako věc, se kterou je nutno být spokojen, protože je kde bydlet. Obzvláště patrná je tato tendence u osob, kterým byl byt na sídlišti přidělen. U těchto narátorů se objevuje pojmání bytu jako téměř „vymodleného“ statku. Dalšími dimenzemi jsou tematizace, kdy je kladen důraz na zvelebení bytové jednotky navázané na převod bytů do osobního vlastnictví. Dalšími kategoriemi jsou panelák jako prostředí nechtěné vzájemnosti jednotlivých bytů, panelák jako sdružovací element a panelák jako bariéra. Kategorie byt a panelák zde vystupují více propojeně. V těchto tematizacích již veřejný a okolní prostor vystupuje situačně.

V této kapitole jsem se tak pokusil poukázat na různé dimenzionální konceptualizace sídliště. Strategie jednotlivých narátorů jsou velice rozrůzněné. Všechny kategorie však podléhají sociálním nebo prostorovým charakteristikám, nyní bych rád přikročil ke konceptualizacím, ve kterých se vyskytuje i časový rozměr.

7 Čtyři sídliště

V sekvencích narativů o životě na sídlišti se vyskytuje zajímavá tendence odkazující ke čtyřem časově ohraničeným formám konceptualizace sídliště. Kategorie se u narátorů vyskytují v různé míře. V některých narativech jsou přítomny všechny, jinde jen dílčí kategorie. Jsou odděleny v zásadě chronologicky, jelikož však nejsou datovány, lze předpokládat, že jejich konkrétní časové zasazení je u narátorů různé. Kategorizace není vyčerpávající, jde jen o zjednodušující rastr tvořící osnovu podkapitoly. Specifika jednotlivců jsou v každém z oddílů dostatečně popsána.

7.1 „Prehistorie“ sídliště

První kategorií, pokud na ně budeme nahlížet podle přibližně chronologické posloupnosti, je sídliště, které jsem poněkud neobratně nazval „prehistorickým“. Název sice odvádí pozornost spíše k archeologii, ale není tomu tak, i když při stavbě zdejší stanice metra byly skutečně nalezeny pozůstatky pravěkého osídlení.²⁰⁰

Ve skutečnosti se název podkapitoly týká prostoru sídliště v době, kdy ještě fakticky nestálo, respektive dokud nebylo obýváno. Rozhodl jsem se ji zařadit i přesto, že bylo toto sub téma zmíněno pouze v několika případech. Sídliště Stodůlky - Jih je v tomto ohledu zajímavé, jelikož po jeho faktické dostavbě fungovalo ještě dva roky jako „město duchů“. Stavby nebyly zkolaudovány z důvodu chybějícího napojení inženýrských sítí.²⁰¹²⁰² Poprvé jsem se s touto informací setkal při konverzaci s jedním starousedlíkem. Jak se později ukázalo, například i z přednášky I. Obersteina, skutečně tomu tak bylo. V narativech funguje „předpoznání“ lokality spíše jako proklamace toho, že dotyční o svojí domovské lokalitě vědí něco víc a snaží se do lokality sebe sama zasadit více historicky. Tendence je patrná obzvláště při tematizaci kravína na místě dnešních paneláků, která v sobě nese jak konceptualizaci místa jako v podstatě venkovské lokality (6. kapitola) v zázemí města, tak právě touhu po zasazení svého života na sídlišti do hlubšího historického kontextu. Troufám si tvrdit, že tato kategorie odkazuje k tomu, co Svašek nazývá reteritorializovanou identitou, jenž postihuje přijetí nové lokality za vlastní. Dá se tak konstatovat, že konceptualizace sídliště jako specifického místa v některých narativech na časové ose přesahuje dokonce samotnou existenci obytného souboru.

200 Pauknerová, K. a Gibas, P., Mezi dávnou minulostí, utopickou budoucností a přelétavou přítomností: archeologické památky a čas v pražském metru, In Vacková, B., Galčanová, L. a Ferenčuhová, S. (eds.), *Třetí město*, Červený Kostelec, 2011, str. 54.

201 Oberstein, I., *Urbanistická kompozice JZM v Praze*, str. 143 - „Přes veškerou snahu (...) o logicky časově a technicky koordinovanou výstavbu dochází již u prvního realizovaného obytného souboru Stodůlky k realizaci holobytů, kde technická infrastruktura bude uvedena do funkce nejméně za rok po realizaci bytů.“

202 Viz přílohy č. 12 -Letecký pohled na sídliště Stodůlky okolo roku 1980.

Paní Sabina vzpomíná na prostor dnešního sídliště v dobách, kdy tudy projížděla za prarodiči. Zajímavě v promluvě vystupuje stará silnice, ze které dnes zbyly jen fragmenty. Křižovatka je ve vyprávění navázaná na dnešní místopisné názvy:

*„Ještě si pamatuju, když jsme jezdili do Ústí za babičkou, za dědou, a jezdili jsme zadem, ne přes Prahu, takže jsme Radotínem vyjeli, a skončili jsme u Bílýho Beránka, přes Řepy, tady byly pole, tady prostě nikdy nic nebylo. **Támhle jsme prostě u Mlejna zahýbali**, to byla centrální silnice okolo kostela. To muselo bejt léto, obilí, tady prostě, zlatý lány všude, teplo bylo, přesně si pamatuju, jak jsme přejížděli tu silnici. No a tady vlastně na místě toho našeho domu byl kravín.“²⁰³*

Václav mezi tematizacemi uvádí jak existenci kravína, tak problematiku nezkolaudovaného sídliště. Prehistorie sídliště je u něj silně navázána na styky se starousedlickou komunitou. Konceptualizace před-sídlištní doby tak funguje jako prohloubení vztahu k místu bydliště:

*„No a tady, kde je teď náš dům, **tak stál původně kravín**, to jsem se doslechl od lidí ze staré zástavby. Pole, pak kravín, nic víc, až do Řeporyj.“²⁰⁴*

*„Lužiny, to byla ves, **to mi říkal ten kamarád, tohle sídliště tady stálo dlouho a nebylo obejvaný**, protože tady něco chybělo, kotelny nebo inženýrské sítě.“²⁰⁵*

Pan Stanislav hovoří rovněž o zvláštní situaci před nastěhováním prvních nájemníků. Spojuje ji s důrazem na to, že zde ještě nikdo nebydlel, a že tak měl oproti ostatním výhodu „předpoznání“:

*„(...) tady o tom vím, protože jsem tady chodil **ještě před tím, že tyhle baráky tady byly už v roce 1980 a protože nebyly inženýrské sítě a nebylo napojení**. Já například protože jsem věděl, že budu v sedmym patře, měl jsem díru ve střeše a voda ze střešky byla odváděna rourou na balkon a pak do terénu, protože nebyla napojena na ty svody. Ten barák tady tedy dva roky trpěl (...)“²⁰⁶*

7.2 Nehotové sídliště

Druhá kategorie se již vyskytovala prakticky ve všech vyprávěních. Jedná se o období, kdy již na sídlišti bydleli lidé, ještě ale nebyla zcela dokončena infrastruktura a základní prvky občanské vybavenosti. To vše navíc ve spojení se špatnou dostupností centra. V tomto ohledu jsou výpovědi jak rodičů, tak dětí podobné. Podobnost tematizací mě vede k domněnce, jestli se v tomto

203 Sabina, rozhovor z 15. 1. 2013, 50 let.

204 Neformální rozhovor s panem Václavem, 16. 7. 2011.

205 Václav, rozhovor ze 14. 12. 2012, 58 let.

206 Stanislav, rozhovor z 18. 3. 2013, 80 let.

konkrétním případě nejedná o známku kolektivně tradované vzpomínky, která spíše vypovídá o sobě samé než o tehdejším skutečném stavu. To je ale právě předmětem mého zájmu. Ve vztahu k místu konceptualizace tematizují počátky reteritorializace (u starších obyvatel) a teritorializace (u mladších obyvatel).

Tématizace jsou doprovázeny termíny, které v sobě nesou dojem prázdnoty a nehotovosti. Sídliště je konceptualizováno jako nevyhovující místo k životu, odpudivé a konstituující specifické problémy. Exteriér je pojímán převážně negativně, přesto se však v tomto smyslu dá hovořit o sídlišti jako místu v Hirschově smyslu, protože v sobě nese i významové dimenze a není jen neosobní strukturou.²⁰⁷ Prázdnota a nehotovost zde má funkci náplně a významového náboje. Důležité si je povšimnout, jak často je promluva o prvotních neduzích sídliště podávána v první osobě množného čísla.

Z bližšího hlediska, jsou jednou skupinou ty pojmy, které prostorově implikují prázdnotu, hladkost, nečlenitost. Druhá skupina implikuje nějakou náplň pojímanou skrze pojmy nesoucí nádech nehotovosti – špinavost, izolovanost, nefunkčnost.

Pan Václav opět popisuje, jak si s nastalými komplikacemi prvních měsíců po nastěhování poradil skrze známosti ve starých Stodůlkách. Reteritorializace tak funguje na základě rychlého navázání společenských vazeb:

*„Tady to bylo rozkopané, **to byly nehorázný podmínky**. Zrovna jsem vzpomínal, to byl syn malinký, jak jsme nosili vodu tady ze staré zástavby asi v listopadu, možná prosinci. Muselo být takhle nějak, prosinec. My jsme nanosili v kýblech vanu vody na pleny. **Všude bahno. Tahali jsme to tady. Hnusota.**“²⁰⁸*

Pan Stanislav konceptualizuje počátky reteritorializace jako utrpení, které přinášela nehotovost v začátcích osídlení:

*„(...) o tom bych tak nechtěl hovořit jenom jsem prostě byl u toho, když jsme se sem stěhovali **se všemi těmi martýriemi**, o kterých teď snad ani nebudu hovořit (...)“²⁰⁹*

Sídliště je v několika případech tematizováno jako místo oddělené od okolního světa, jako satelit uprostřed polí. Tyto konceptualizace v sobě dle mého názoru nesou právě i implicitní srovnání s tím, jak je to s lokalitou dnes:

„Co si pamatuji, byly postaveny jen paneláky v přilehlém okolí, teda jen sídliště

207 Hirsch, Landscape: Between Place and Space, str. 5-10.

208 Václav, rozhovor ze 14. 12. 2012, 58 let.

209 Stanislav, rozhovor z 18. 3. 2013, 80 let.

*Stodůlky, okolo byly jenom holý pole.*²¹⁰

„Tenkrát nám říkali, že celé to údolí od Stodůlek až k Jinonicím bude zastavěné, tomu nikdo nevěřil, protože to byly jen louky a pole. Dneska, když se podíváte od otočky (konečná autobusu Sídliště Stodůlky), je krásně vidět, jak je to údolí zastavený a plný.“²¹¹

„Vychovávali jsme tu děti v podmínkách nového sídliště, kde byly jenom domy, jinak žádné služby, nebylo tu ani žádné zdravotnické zařízení.“²¹²

Nehotovost a prázdnota prvních dnů může být pojímána také na základě absence sociálních vztahů a cizosti sídliště, tak jako u paní Jaroslavy, sféra reteritorializace je zde jasně patrná:

*„Kořeny jsme ale nechali doma, pro mne bylo tehdy doma na Moravě a v Praze jsem se necítila dobře. Tím, že jsme nechali všechny ty vztahy a příbuzné mimo, tak jsme si vlastně **budovali takovou síť nových vztahů**. Nejbližší kontakt byl tedy v domě, protože jsme byly většinou mladé matky, nebo mladí manželé.“²¹³*

Když nehotové a prázdné sídliště tematizuje skupina mladších narátorů, činí tak velmi podobně jako skupina „rodičů“. V jejich případě jde o spíše o reteritorializaci ve slabším smyslu. Prostor sídliště vystupuje jako místo, které v sobě nese abstraktní přirovnání „nic“. I přes obecný význam slova v sobě toto „nic“ nese poměrně zajímavý náboj a obsah – právě to, že lokalitě k tomu, aby mohla být považována za místo k životu, něco chybělo.

Štěpán popisuje období po nastěhování v intencích blátivosti, nehotovosti a prázdnoty. Vystupují zde opět paneláky jako jediná náplň narušující okolní prázdnotu prostoru nově dostavěného sídliště:

*„(...) ale je to jedno, prostě jsem se sem nastěhoval tak 82/83. Tehdy tady vlastně nebylo nic. To by tě mohlo zajímat... Bylo to jako z těch komunistických seriálů. Novákovi, nebo jak se to jmenuje, jak bydlej na tom sídlišti. **Žádný chodníky skoro, tady, všude samej, samá hlína, rozestavěný, nebo rozestavený, panelák hotovej ale jinak tady nebylo vůbec nic**, v podstatě jenom ty paneláky. Pár chodníků, těch hlavních, žádný auta.“²¹⁴*

Podobně situaci popisuje i Samuel, ten navíc popisuje i problémy se základní občanskou

210 Alžběta, rozhovor ze 23. 4. 2010, 51 let.

211 Jiřina, rozhovor ze 24. 11. 2012, 65 let.

212 Jaroslava, rozhovor z 8. 4. 2010, 52 let.

213 Jaroslava, rozhovor z 8. 4. 2010, 52 let.

214 Štěpán, rozhovor z 6. 1. 2013, 35 let.

vybaveností, která zde tehdy chyběla. Prázdnota a izolace se tak konstituuje na základě absence základních služeb:

*„Pak si pamatuju, že byla hrozná pruda dojíždět někam do školky, někam, **kýho d'asa**, na Santošku, to spojení přes Kotlářku. Nebyly tu chodníky, chodilo se blátem a byla to opravdu pruda. **To cestování byla hrozná pruda jen chvíli, pak už byly chodníky a spojení lepší.**“²¹⁵*

Tobiáš vyrůstal na okraji sídliště ve starých Stodůlkách, a tak svoje nejtěžší mládí strávil v domkové zástavbě. I když chodil do jeslí, které byly v sídlišti, zvláštní váhu tomu nepřipisuje. Explicitní nehotovost a prázdnota v narativu představuje abstraktní „nic“. To, že se sídlišti vyhnul, pocítuje implicitně jako výhodu:

*„Do jeslí jsem chodil tady nahoru **u hřiště v sídlišti, sem, to byly vlastně jediný jesle, který tady byly tehdy. Jinak nic.** To si ale moc nepamatuju, školku jsem chodil tady na starý Stodůlky, to bylo dobrý (...)“²¹⁶*

7.3 Obydlené a opuštěné sídliště

Následující dvě dimenze jsem se rozhodl uvést společně, protože se v narativu vyskytovaly často dohromady. Jedna kategorie pak často navazovala na druhou, lépe řečeno obydlené sídliště vystupovalo jako ztracený ideál v kontrastu se sídlištěm posledních let, které je konceptualizováno jako opuštěné, prázdné. Poněkud jinak je tomu u kategorie mužů starší generace, kde je přechod mezi těmito dvěma kategoriemi více plynulý. Současné opuštěné sídliště se u nich objevuje ve slabším smyslu.

Obydlené sídliště vystupuje jako místo plné lidí, dětí, služeb a možností k vyžití. Je to místo kde se žilo v podstatě dobře, kde se lidé scházeli. V intencích Marušky Svašek tak navazuje na sféru reteritorializace potažmo teritorializace, podle konkrétního narátora. Sídlíště je plné specifických významů a jedná se o skutečné místo. Hlavním distinktivním znakem této kategorie je plnost v několika různých významech, jak se pokusím vylíčit v následujících řádcích.

Opuštěné sídliště je místem, které se charakterově blíží prostoru. Je zde ticho, liduprázdno a v některých tematizacích i nebezpečno (alespoň latentní). Veřejný prostor opuštěného sídliště se vyznačuje absencí obyvatel, v první řadě dětí, a současnou „kolonizací“ veřejného prostoru bezdomovci, lidmi v sociální nouzi a opilci. Vůči těmto skupinám osob se vymezují převážně mladší nárátoři. Distinktivní znak takto pojímaného sídliště je stejně jako v předchozí subkapitole

215 Samuel, rozhovor z 25. 12. 2012, 33 let.

216 Tobáš, rozhovor z 10. 12. 2012, 31 let.

prázdnost, tentokrát však nesoucí poněkud jiné významy než u „nehotového“ sídliště.

Celkově se dá konceptualizace narátorů v tomto oddíle zjednodušit do binární opozice plný/prázdný. Co přesně tyto pojmy obsahují, se pokusím vylíčit v následujících řádcích.

Matky ze „starší generace“ často tématizují to, že ze sídliště zmizely děti. Také si uvědomují, že sídlištní populace nezadržitelně stárne. Sídliště plné mladých lidí s dětmi je pro ně v tomto smyslu už jen pohaslou vzpomínkou na časy jejich mládí. Děti v tomto kontextu vystupují jako konstituent mladosti narátorek, což s sebou váže i specifické aktivity.

Paní Alžběta změnu v charakteristikách života sídliště konceptualizuje skrze děti. Její vyprávění je v této pasáži plné osob a možností. Současnou dobu popisuje vlastně jako opuštění exteriéru. Živost a plnost sídliště spojuje právě s výše zmiňovaným mládím, které v sobě nese i vyšší míru obeznámenosti s lokálním děním. Tím, že děti paní Alžběty již vyrostly, je vlastně vyřazena z aktivního života v sídlišti:

*„Sídliště mi přijde čím dál tím smutnější. To závisí na tom stáří dětí, protože když byly děti malé, tak jsme byli vlastně pořád venku. Takže člověk věděl, co se tady děje. A taky tady byl ten život vlastně úplně jiný, protože tady bylo spoustu mladých rodin s dětmi. **Zkrátka to tu žilo, že jo.** Pískoviště bylo plný a kolem krámu tady bylo všude plno a ještě tu bylo spoustu krámů, takže to byl úplně jinej život, člověk byl tak jako součástí toho. Kluci taky chodili do **školy**, takže člověk musel chodit na schůzky a **dozvěděl se, co se tady tak v tom regionu děje.** Jak ale děti postupem času rostly, tak už pak byly samostatnější. Člověk z toho nějak vypadnul, teď přestanete chodit ven a nemusíte chodit s dětma.“²¹⁷*

Podobně tento vývoj zmiňuje i paní Sabina, přestože se přistěhovala až v devadesátých letech. Opozice plný (mladý) – prázdný (starý) je zde jasně rozpoznatelná. Nebere to však jako žádnou tragédii, protože, i když je její syn dospělý, stále se aktivně a pravidelně pohybuje prakticky po celé lokalitě Prahy 13:

*„Dneska ale to sídliště stárne, je to tak, dneska už **je to všechno opuštěný, opuštěnější nějaký děti tady jsou, ale ve chvíli, kdy se sem stěhovala stejná generace, tak těch dětí tady bylo o dost víc.** Ta vybavenost, teď se spousta předělává, **to sídliště prostě stárne a ty výměny těch lidí asi prostě nejsou takový, jako když sem prostě přišli všichni mladý.**“²¹⁸*

Paní Jiřina se ke stavu po zabydlení v kontrastu k dnešku vrací na dvou oddělených místech. V promluvě je patrný její profesní zájem o problematiku prodeje zboží. Jinými slovy je zde plnost

217 Alžběta, rozhovor ze 13. 12. 2012, 55 let.

218 Sabina, rozhovor z 15. 1. 2013, 50 let.

konceptualizována jako faktor poukazující na nedostatečnou zásobovanost zbožím. Prázdnota v narativu paní Jiřiny přímo nevystupuje, konceptualizace sídliště jako místa plného starších lidí však k absenci dětí, i když oklikou, vede také:

„Sídliště tehdy mělo úplně jiné osazenstvo, protože ty lidi byli mladí. Celé sídliště bylo mladé a na celé toto množství byl jenom jeden krám.“²¹⁹

„(...) vždyť de facto všichni co tu bydlí, jsou už pomalu v důchodu! Je to složitá věc, jak to sídliště zestárlo.“²²⁰

Starší muži spatřují problémy ve vývoji sídliště v jiných, poměrně rozrůzněných specifikách. Na rozdíl od žen pojímají protiklad plný/prázdný spíše na základě prostorově strukturální náplně. Zmiňují spíše otázku vlastních potřeb.

Pan Stanislav hovoří spíše o obecných negativech sídliště a o tom, co se zlepšilo či zhoršilo. Veřejný prostor a užívání exteriéru příliš nezmiňuje, protože se na sídliště přistěhoval v době, kdy se jeho děti již osamostatnily. Přistěhoval se však jako sportovně aktivní šedesátník a postrádal tedy možnost zájmového vyžití. Současná negativa života na sídlišti vidí spíše jako geograficky nezávislé sociální jevy, sídlišti však přisuzuje určitou agency. Prázdné a plné sídliště u něj vystupuje souběžně. Z hlediska zájmů se pro něj lokalita zaplňuje, protože se situace v lokalitě zlepšuje. V otázce sociální patologie nehaní přímo sídliště, avšak kriminální jevy ve smyslu jeho konceptualizace do určité míry představují také prázdný prostor, prostor bez slušných lidí:

„Otázka je pak už i generační, tady prakticky není nic, co by mne mohlo, takové to zájmové vyžití tady chybí, a chybělo od prvopočátku, řekl bych, že se to dokonce i zlepšilo, mám pocit, že se ten městský výbor stará o mnoho věcí.“²²¹

„Já bych ani snad neměl negativní názory, které by říkaly, že se tady nedá žít, že to tady je blbý. Projevy sídliště jsou všude stejné... Že se tady vykrádají auta, že tady jednomu nájemníkovi během měsíce ukradli dvakrát auto pod okna, za to nemůžou Stodůlky.“²²²

Pan Václav tematizuje změnu povahy bydliště na základě zaplnění okolního prostoru. Plnost co se týče obyvatel Václav konceptualizuje spíše negativně na příkladu vytíženosti místní, od devadesátých let již neexistující, zahradní restaurace Koliba. Jediná a tudíž neustále *plná hospoda* u

219 Jiřina, rozhovor ze 24. 11. 2012, 65 let.

220 Jiřina, rozhovor ze 24. 11. 2012, 65 let.

221 Stanislav, rozhovor z 18. 3. 2013, 80 let.

222 Stanislav, rozhovor z 18. 3. 2013, 80 let.

něj byla nahrazena několika téměř prázdnými hospodami:

*„Z počátku to bylo jako na vsi a pak se to začalo zlepšovat. Já nevím, začala... tady do Prahy bylo docela daleko, do Jinonic nic nebylo, **Řepy taky nestály, nejbližší zástavba byl Motol.** Já si pamatuju, když jsem byl v Konsruktivě, tak jsem viděl do toho, jak seděl Babinskej (klášter v Řepích, pozn. autora).“²²³*

*„Jedna hospoda, tam bylo pořád narváno, jmenovalo se to Koliba, dneska Maják, **tam bylo věčně narváno**, protože tehdy lidé chlastali o hodně víc. Všichni chodili, to byl děs, věčně tam bylo narváno. **Dnes jsou tu ty hospody poloprázdné**, už tam skoro nikdo nechodí.“²²⁴*

Pan Otakar hovoří o spřízněnosti maminek na základě společného údělu mateřství, které považuje za motor vazeb mezi obyvateli. Opozice plný/prázdný tak vzniká právě na základě vývoje sousedských vztahů:

*„Když se celkově podívám na dvacet šest let bydlení v tomto domě, tak **mezilidské vztahy a vůbec styky se posunuly o mnoho**, než tomu bývalo na počátku. A to ne pozitivním směrem.“²²⁵*

*„Dnes kdybych tady ležel před domem na zemi, tak mě... **asi by mě překročili.** Nebo alespoň z toho mám takovej dojem.“²²⁶*

Mladší generace pocítuje posun ve vývoji sídliště také citlivě. V promluvách se také vyskytuje tendence vidět sídliště v dobách mládí jako živé a plné místo. Místo plné vzpomínek, zkušeností a zábavy, které v protikladu k dnešnímu popisu působí poměrně neskutečně až myticky. Současné sídliště vystupuje často jako nebezpečné místo, plné osob v sociální nouzi a bezdomovců. Konceptualizace nebezpečné lokality se u narátorů i přes to, že nejsou ještě všichni rodiči, často uchyluje právě k uchopování přes děti.

Štěpán hovoří o smutném a prázdném sídlišti, v jeho promluvě je dnešní sídliště místem nevhodným pro vyrůstání dětí. Distance od dnešního stavu je markantní:

*„Sídliště stárne... přijde mi takový... **takový nudný.** Starší lidi prostě nemaj peníze, když tady člověk projde... je to prostě jiný než před dvaceti lety... asi je to možná tím, že to sídliště bylo mnohem mladší no. Moje generace už jsou starší, není tady živo, když tady jde, člověk si v neděli projde tady sídliště, **když si ho projde, tak je to takový***

223 Václav, rozhovor ze 14. 12. 2012, 58 let.

224 Václav, rozhovor ze 14. 12. 2012, 58 let.

225 Otakar, rozhovor z 24. 3. 2010, 51 let.

226 Otakar rozhovor z 24. 3. 2010, 51 let.

pošmourný, smutný.“²²⁷

„(...) ale jako v tuhle chvíli, když tady vidím jako život, na tom sídlišti, jako úplně nadšenej z toho, že tady budou pravděpodobně vyrůstat moje děti, nejsem.“²²⁸

Samuel popisuje zabydlené, plné sídliště jako prostý fakt svého mládí, o hodně větší pozornost věnuje problematice současného vývoje a tomu, co ho na sídlišti irituje. Uvědomuje si zároveň, že jeho vnímání mládí je idealizované, současný stav lokality vidí spíše jako sociální problém. Prázdné sídliště tak u něj vystupuje jako místo s absencí sociálních vztahů:

„Když jsem nastupoval do první třídy, tak nás bylo A-H (osm tříd v ročníku), takže nás bylo hrozně moc a rozdíly byly.“²²⁹

„Tady z mého pohledu... tady existuje koridor, kterej se tváří jako neprůstřelnej, i když v Kruškách se ukázalo, že průstřelný je leccos (narážka na nedávnou střelbu v nočním baru, pozn. autora). Existuje tu koridor, kdy já díky tomu, jak to tady vypadá, tak já sklopím hlavu, když vystupuju z metra a s tou skloněnou hlavou dojdu tady k baráku a tam ji zase zvednu a cejtím se, že jsem prošel nebezpečnou zónou. Já se zkrátka snažim přivírat oči nad tím, co vidím, co se mi nelíbí. To, že se musej děti a maminky s kočárkama brodit mezi lidma, který jsou už v jedenáct na sračku, že jsou všude rozbitý flašky, že jsou všude hadry od lidí, kteří je vyhrabali v popelnici a teď našli nějaký lepší.“²³⁰

Linda popisuje specifika sídliště velmi podobně jako Samuel. Užívání veřejného prostoru prokládá právě současným stavem prvků v exteriéru sídliště. Opozice ve smyslu plný/prázdný je zde opět jasně patrná, sídliště je nejen plné vzpomínek a lidí („my“), ale i věci naplňujících místa. Dnešní vyprázdněný stav lokality v Lindě vzbuzuje strach a odpor:

„Dolu na parkoviště taky jezdívaly kolotoče, takže tam jsme taky chodili, lyžovali jsem tam bobovali. Led si tam taky dělali, vidíš, tohle mi přijde, že už tam dneska jako vůbec není. Úplně to jako vymizelo.“²³¹

„Já si myslím, že je to v těch lidech, nebo jestli bylo o tolik víc času, nebo si tak možná myslím, že teď už tam není tolik rodin s malejma dětma, jenom mi přijde, že je tam hrozně moc psů, nemáš psa... (smích).“²³²

227 Štěpán, rozhovor z 6. 1. 2013, 35 let.

228 Štěpán, rozhovor z 6. 1. 2013, 35 let.

229 Samuel, rozhovor z 25. 12. 2012, 33 let.

230 Samuel, rozhovor z 25. 12. 2012, 33 let.

231 Linda, rozhovor z 11. 10. 2012, 32 let.

232 Linda, rozhovor z 11. 10. 2012, 32 let.

„Na tom kolotoči (kovový kolotoč mezi bloky, pozn. autora) jsme potom strávili dost jako času a pak tam u Koliby ten altán, **jo altán**, tak tam jsme taky vlastně... před domem máme takovou tu zahrádku, kde se teď scházejí ty bezdomovci, zrovna o víkend se tam ožrali a hrozně tam řvali, tam **aby se člověk bál chodit**.“²³³

Tobiáš, který se do sídliště přistěhoval později, kupodivu konceptualizuje vývoj sídliště v podobném smyslu jako ostatní narátoři. V jeho narativu se vyskytuje dnešní opuštěný a nevyhovující prostor nákupního centra Paprsek v protikladu k jeho plnému fungování v minulosti. V intencích plnosti konceptualizuje rovněž vzpomínání na dětské hry:

„Tady ten Paprsek to je taková placka, ten prostor je podle mě úplně nevyužitéj. Ty lidi, který se tam pohybujou normálně, jsou v pohodě, **ale ty houmlesáci, co se tam scházej, představa, že se tam bude pohybovat moje dítě, je hrozná**. Snad nebude lítat tam, to jí musím prostě vštípit, aby poznala co je dobrý. Tak jako když jdeš jenom s blbým psem, to je hrozný, tak abyses tam prostě, buhví co, flusance, všude něco vylitýho, nechutnýho. **To je humus. Tam bejvaly lahůdky, cukrárna**. Ty Vietnamci, co tam jsou, všechno za čtyřicet, na druhý straně bazar zastavárna, tam bylo takový smíšený zboží, to byl dobrej krám, tam jsem chodil nakupovat modely. A Brooklyn, tam to bylo vždýcky zoufalý, tam je to zoufalý prostě furt. Když to začínalo, tak jsem se o to moc nezajímal. **Jinak tady nic není**.“²³⁴

„Tak jsme pak taky chodili na hřiště, co je pod Krušárnou (Nonstop-bar, pozn. autora), tam jsme chodili hrát, hokej, oni to **tam kdysi jako polejvali vodou, že tam normálně byl led**. Tam jsme chodili bobovat, jakoby za to hřiště (...)“²³⁵

Sídliště minulosti tedy jinými slovy sídliště „plné“ v konceptualizacích obou generací vystupuje jako – plné dějů, vzpomínek, dobrodružství, kamarádů a známých. „Prázdné“ současné sídliště v naracích představuje místo opuštěné, zkolonizované jinými sociálními skupinami. Představuje místo, které při pohledu na něj evokuje minulé časy, z nichž už zbyly jen vzpomínky a samotný prostor. Ten však značně změnil svůj charakter. Místa *plná* her a dětských dobrodružství – tedy *naplněného* mládí – se tak v narativech přeměňují v *prázdná* jeviště *vyprázdněných* osudů lidí na okraji společnosti.

I když jsou konceptualizace sídliště jako místa velice rozrůzněné, vyskytuje se v nich implicitně jako vrchol idea naplnění, která je v porovnání k ostatním obdobím tak význačná, že způsobuje konceptualizaci ostatních pomyslných etap ve vývoji jako *prázdných* – jak v prostorovém

233 Linda, rozhovor ze 11. 10. 2012, 32 let.

234 Tobiaš, rozhovor z 10. 12. 2012, 31 let.

235 Tobiaš, rozhovor z 10. 12. 2012, 31 let.

smyslu, tedy v tom jakou mírou je lokalita *naplněna* hmotou a strukturami, tak ve smyslu významovém, nesoucím v sobě vztahy, pocity a dojmy. Postihnutí této binarity však rozhodně není vyčerpávající. Rozlišení mezi místem a prostorem je velice složité. Narátoři přecházejí mezi zmiňovanými dvěma kategoriemi často velmi plynule a skrytě.

8 Doma na Stodůlkách

V předchozích kapitolách jsem se pokusil interpretovat, jak narátoři z mého výzkumu lokalitu sídliště konceptualizují a myslím si, že z dosavadních interpretací je zřejmé, že sebraný materiál je z hlediska identity a vnímání domova velice dobře vyčísitelný. Konceptualizace byly velice často navázány na nějaké odlišení, členění či hranice, navíc s velmi silnou tendencí ke členění žitého světa do různých sfér ustavených poměrně fluidními hranicemi. Rád bych nyní rozvinul to, co jsem naznačil již v předchozí kapitole. Binární opozici plný/prázdný se pokusím navázat na pojmy spojené s identitou a pojmáním domova.

Už vymezování se vůči ostatním částem (6. kapitola) vypovídá o jasné návaznosti místa na ideu lokálnosti. Narátoři explicitně dělí svoje žité prostředí do různě konstituovaných (strukturálně i mentálně) částí a vymezují často přísné hranice založené na různých konceptualizacích. Identit mezi narátory funguje v zásadě veliké množství s tím, že každý narátor svoje identity staví na jiných, někdy však jen zdánlivě vzdálených, základech.

8.1 Semi-deteritorializovaná identita

Ve svém výkladu vycházím z konceptu třidimenzionální identity vymezené Maruškou Svašek – s deteritorializovanou, teritorializovanou a reteritorializovanou identitou. V případě prehistorického, prázdného a obydleného sídliště jsem operoval pouze s pojmy teritorializovaná a reteritorializovaná identita. S kategoriemi se pokouším pracovat více souběžně. Tyto kategorie se totiž v rámci narativů často prolínají, a vytvářejí zvláštní směs různě ukotvených tematizací vztahu k lokalitě stodůleckého sídliště. Navíc u mladších narátorů se tři kategorie vyskytují v poněkud jiných kontextech než u generace starších obyvatel sídliště. Nyní bych se rád pokusil interpretovat, jakým způsobem probíhá celkové vztahování se k sídlišti Stodůlky. Po analýze narativů jsem zjistil, že vztah k aktuálnímu žitému prostoru se v sociálním ohledu ustavuje převážně na vztahu k minulosti. V narativech se tak vyskytuje zvláštní časová oddělenost vztahu k místu od vztahu k současnému sídlišti. Víceméně opět platí, že pokud aktéři a narátoři uchopují zkoumanou lokalitu sídliště jako místo, přesněji jako místo nabyté osobním vztahem ve smyslu identity-place, bývá to v sociálním významu. Tematizace strukturálních specifik lokality odkazují spíše k pojmu prostoru (space).

Paní Alžběta v narativu konceptualizuje deteritorializovaně i svůj současný život na sídlišti. V jejím podání tak funguje sídliště jako místo, které je opuštěné. Opozice plný/prázdný se tak váže na teritorializovanou (zde ve slabším smyslu) a deteritorializovanou identitu (zde v pozměněném

významu). U Svašek se deteritorializovaná identita tvoří na základě vztahu k místu, které už fakticky není v dosahu aktéra.²³⁶ paní Alžběta váže identitu vztahovanou k místu na minulé časy, kdy byla většina obyvatel sídliště Stodůlky v produktivním věku a vychovávala zde děti. Jde tak o identifikaci, která by se dala pojmut jako „**semi-deteritorializovaná**“. Ocituji zde jen několik úryvků z jejího narativu, některé části jsem již použil v předchozí kapitole.

Ve chvíli, kdy začne hovořit o dnešku, jako by současné Stodůlky byly naprosto jinou lokalitou, jako by paní Alžběta žila v semi-deteritorializovaném pojmání domova – sice se tu doma cítí, ale pouze pokud mluví o Stodůlkách v odosobněné rovině, bez sociálních vztahů. Sídlíště nabývá charakteru místa při tematizaci minulosti, ve které „domov“ konstituuje explicitní srovnání s dneškem. Místo se v tomto případě rovná lidem a minulosti, vztah k němu se ale vyjednává skrze současný prostor:

*„Člověk z toho vypadne a teď, jak ty děti stárly, tak to tady **nějak utichlo, to sídliště**. Tak nějak vyrostlo a rozuteklo se a už tady není slyšet žádný dětský smích. I ty krámy všechny se tak nějak... se zrušily. Takže teď jdu akorát nakoupit a nic ... Jinak se mi tu ale vlastně líbí. **Jednak je tady docela hezký vzduch, čistý**. Navíc si myslím, že to sídliště není ošklivé, že je i docela jako dostupné i metrem i autobusy tady jezdí. Všude se člověk dostane docela dobře, protože v centru je za chvíli. **Myslím si, že je prostě hezký to sídliště**. Mně se tady vždycky docela líbilo, jedna kamarádka z města říkala, že by tady v životě nebyla. **Já tu byla docela spokojená**, sice ze začátku se sem špatně dojíždělo, než bylo metro. Nedovedu si představit, že bych byla někde v centru s dětmi, pro děti to tady bylo docela dobré. Chodili jsme na procházky, ale na víkendy jsme stejně hlavně jezdili na Jih.“²³⁷*

Velmi podobný vztah k místu se vyskytuje v narativu paní Sabiny. Semi-deteritorializovaná identita, ve smyslu ztracených kvalit bydlení (ztráta kamarádek apod.) se objevuje taktéž na základě tematizace minulosti. Současně Sabina sídliště konceptualizuje v podstatě jako místo a to ve velmi silném smyslu, kdy klade důraz na otevřenost prostoru a hovoří o svém okolí velmi popisně, v zásadě však pouze z perspektivy Lynchových struktur:

*„Pro mě to je prostě domov, já jsme tady nesmírně spokojená, se vším, s bytovou složkou prostě, s žitím vevnitř, s žitím venku. Prostě pro mě to je domov, kterej nechci opustit, nechci odejít. Já tady mám naplnění prostě ve všem. **Jak tady mám, nemůžu říct přítelkyně, ty se odstěhovaly, asi už tu nemám nikoho takovýho, ale je to moje srdeční záležitost**.*

Já mám moc ráda pohled na tu vodní hladinu, mně dobře dělá jako pobyt u té vody

236 Svašek, Narratives of „Home“ and „Homeland“, str. 500.

237 Alžběta, rozhovor ze 13. 12. 2012, 55 let.

dole. Takže voda, voda. ²³⁸

I paní Jiřina v narativu projevila semi-deteritorializovaný vztah k místu, velmi podobně jako předchozí dvě narátorky. U Jiřiny je tomu však hlavně proto, že už šest let žije střídavě na sídlišti a na venkově. Svoji tématizaci dneška a vymezení vztahu k místu ukazuje na svém synovi, který zde stále bydlí, zároveň ale pojímá místo jako vytouženou lokalitu a porovnává ji s venkovem, kde tráví více času než na sídlišti. „Zlaté časy“ jsou opět tématizovány v minulém čase, vztah k lokalitě je ale projektován opět do přítomnosti. Život obyvatele sídliště pak pro paní Jiřinu znamenal hlavně standard a pohodlí:

„A teď tady dítě nechce být, prostě tady jenom přežívá a nic ho nezajímá. Nevím... jak to dopadne, no. Po dlouhé době se nám podařilo zrekonstruovat ten byt. Mladý jen přežívá a pak vyráží na ven, kde žije tím způsobem, že je do rána pryč, přijde ve tři v noci. ²³⁹

„Já osobně bych tady byla z fleku hned, mně se tady hrozně líbilo a byla jsem spokojená. Vždycky jsem toužila mít jenom „k prášku a dost“. První roky zde byly sice strašně chaotické, nebyl na nic čas, se vším se pospíchalo, já do práce, muž do práce. Na nic moc si vlastně nevzpomínám, jen jak mi syn vždycky říkal: „Mami, kdy už zase budeš nemocná, abych mohl chodit domů po O.“ ²⁴⁰

Naopak plně deteritorializovaná identita se objevuje u paní Jaroslavy, která v sídlišti nežije již více než deset let. Panelový dům je opravdovým místem vzpomínek a všechny děje a pocity jsou odděleny od současnosti tisíci dny života ve vzdálené lokalitě. Skrze vzpomínky na svoji sousedskou komunitu vybudovává v rámci narativu tématizace, jež vedou až k povzdechu nad opuštěním prostoru. Hlavní náplní jsou opět sociální vztahy a důraz na vzájemnost. Identita je vyjednávána na základě vztahu k minulému a k téměř zaniklým (plným) sociálním vztahům převážně ženského charakteru, v kontrastu s absencí (prázdnou) sociálních vztahů v místě současného bydliště za Prahou:

*„Někteří lidé v tomto době ještě bydlí a dodnes se s nimi stýkám i když velice omezeně. **Dnes již žiji úplně jinak** než tehdy, ale občas se mi zasteskne po takovém životě a to proto, že tak jak jsme obývali sídliště v Praze, tak jsou dnes nedokončená satelitní městečka, kde je člověk jakoby odříznutý – cesta do zaměstnání zabere minimálně tři hodiny, což si každý velice rozmyslí. **Ráda bych si s lidmi z tehdejší doby poseděla**, ale dnes na to není čas, nebo se míváme kvůli pracovní vytíženosti. Dnes mám*

238 Sabina, rozhovor z 15. 1. 2013, 50 let.

239 Jiřina, rozhovor z 24. 11. 2012, 65 let.

240 Jiřina, rozhovor z 24. 11. 2012, 65 let.

v novém bydlišti problém s navázáním vztahů a z tohoto hlediska bylo navázání vztahů jednodušší v sídlištním paneláku než tady. Tehdy jsme vyšly s kočárky ven a už jsme měly společné téma. ²⁴¹

Vyjednávání identity však nemusí probíhat pouze na základě deteritorializace. Celkově se dá říci, že u mužů probíhá jinak než u žen. Například u pana Stanislava je to na základě silného vztahu k sídlišti dneška. Opravdovou teritorializaci váže až na dobu, kdy bylo v jeho domě založeno bytové družstvo. Vesměs pozitivní a tvůrčí vztah ke svému domovu uchopuje na základě materiálních a provozních starostí spojených s péčí o panelový dům. Identitu tak zde konstituuje vlastnictví:

*„Měli jsme tu problémy, je to takovej ten vztah k tomu vlastnictví, je to nějaká námaha, když je takovéhle společenství, tak se **musí udělat řády** a ty se mají dodržovat, tady se nakonec objevovalo, že si sem prostě dali podnájemníky v rozporu s právem.* ²⁴²

Pan Stanislav tak vykazuje silnou přináležitost k místu, a to naprosto jiné povahy než většina ostatních obyvatel. V otázce sociálních vztahů si ale pan Stanislav uvědomuje, že skutečnou přátelskou komunitu má na jiném místě. Deteritorializace se tak v jeho tematizacích také vyskytuje, je ovšem dána mnohostí prostředí, ve kterých se jako jednotlivec realizuje a realizoval:

*„(...) s tím jsem měl problémy, mám tady několik přátel, možná, že nás svedly společné zájmy péče o barák, tady v Klukovický se znám a s Jinonickéjma se znám. Ani nebyly k tomu, **nějak bych řekl, vhodný okamžiky**. V baráku se znám, a to nemyslím lidi, se kterými spolupracuji, ale i **lidi ještě z doby, kdy jsem pracoval, protože tady byli všichni lidi vlastně z kšeftu, plno z nich jsem znal**. Nějak... i když jsme se znali, tak jsem neměl, asi můj nedostatek, vlastně ani manželky, protože my jsme **po známotech vlastně nikdy netoužili**.* ²⁴³

Deteritorializovaná identita se projevuje u pana Otakara. A to jak po příchodu na sídliště, což je ale spíše předmětem minulé kapitoly, tak při diskusi o dnešní době. V konceptualizaci se vyskytuje zvláštní důraz na identitu v období před rokem 1989 ve významu stejnosti a omezenosti možností. Ta nabývá v narativu pana Otakara poměrně pozitivních konotací – *stejnost lidí a plnost vztahů, nahradila různost lidí a prázdnotu sociálních vztahů*. Dnešní obtížně vyjednaná identita se tak konstituuje na základě srovnání dnešní vzájemnosti s minulostí, dá se tak říci, že je také semi-deteritorializovaná:

241 Jaroslava, rozhovor z 8. 4. 2010, 52 let.

242 Stanislav, rozhovor ze 18. 3. 2013, 80 let.

243 Stanislav, rozhovor ze 18. 3. 2013, 80 let.

„(...) když jsme si koupili barevnou televizi, tak jsme ji měli všichni stejnou – v tomhle jsme vlastně byli bez rozdílů – doba stála pouze na tom, jestli to a to někdo má nebo nemá, nebo to mají oba stejné. Jsem přesvědčen, že jsem s někým měl dokonce i stejný koberec. Chodili **jsme třeba všichni velmi podobně oblékáni** – nikdo se tím ale vůbec nezabýval, nebyl zkrátka důvod k závisti. Dnes si žije většina lidí jaksi po svém.“²⁴⁴

Pan Václav naopak vyjednává svoji lokální identitu na základě vztahu ke starousedlíkům. Stále se pohybuje v komunitě těchto lidí a dodnes se angažuje v místním sokolském fotbalovém oddílu jako funkcionář. Tématizací vztahu k „domorodcům“ v podstatě sám sebe deteritorializuje, což dle mého názoru poukazuje na jeho vztah k samotné lokalitě sídliště. Pan Václav totiž pracuje se Stodůlkami spíše jako s celkem, sídliště je jen jednou z kontinuálních součástí jeho života:

„(...) chodil jsem hrát například nohejbal nebo kopanou do tělocvičny, to však bylo v okruhu lidí ze staré zástavby, kteří byli **přibližně mojí věkové kategorie**.“²⁴⁵

„U mě se okruh známých s příchodem dětí vůbec nezměnil, **stýkal jsem se tedy stále se stejným okruhem lidí**. Vlastně jsem ani neměl s kým se družít. Vazby na lidi ze staré zástavby jsem si utvořil v zaměstnání a později v hostinci nebo při sportovních aktivitách.“²⁴⁶

Místní oddíl Václav tématizuje zájmem „náš“, což vypovídá o jeho vyjednávání identity spíše směrem od sídliště k celé čtvrti. I když se po odchodu syna přestal angažovat, do oddílu se opakovaně vrátil:

„V roce 97 jsem nějaký čas trénoval mladší žáky **v našem Sokolu**. Dělal jsem to ještě se dvěma tatínky. Když můj syn odešel do jiného klubu, tak jsem po nějakém čase skončil taky. **Tak jsem se na to vybod**. No a pak, kdy, asi v roce 99 nebo 2000 abych šel trénovat ročník 1993. Jo bylo to asi v roce 2000, to jsem ale dělal taky asi jen dva roky. No a dneska tam už zase dělám vedoucího mužstva.“²⁴⁷

Samuel utváří semi-deteritorializovanou identitu uvnitř narativu na základě anonymity a nespokojenosti s prostředím sídliště. Jeho deteritorializace je vnitřního, duševního charakteru a je velmi silně navázána na zklamání. Svět sídliště pojímá v negativních pojmech, deteritorializovanost

244 Otakar, rozhovor z 24. 3. 2012, 51 let.

245 Václav, rozhovor ze 14. 12. 2012, 58 let.

246 Václav, rozhovor ze 14. 12. 2012, 58 let.

247 Václav, rozhovor ze 14. 12. 2012, 58 let.

Samuelova vyjednávání jako by ani neměla svoje pomyslné teritorium, občas v tematizacích probleskne místo původu, Zlínsko, není tomu však příliš často:

*„Podle mě nejde v paneláku vytvořit útulný domov a **to si myslím, že je klíč k dobrému životu, aby se člověk cítil dobře.** Když už teda jsme třeba třicátá země na světě ve vývoji, tak ta úroveň bydlení je úplně jinde. Přijde mi **nebezpečný stěhovat se na sídliště.**“²⁴⁸*

Přesto ale často sklouzne k tematizacím, které jasně vymezují pozitivní vyjednávání jeho lokální identity, podobně jako pan Stanislav si uvědomuje, že mnohé problémy nejsou vlastní jen sídlišti, ale spíše městu jako celku, v tu chvíli se jedná vlastně o pozitivní kritiku a aktivně jednajících sídliště ve smyslu *agency*. Samuel klade obecně důraz na lokální společenství. Sídlíště Stodůlky jeho potřeby v tomto ohledu zřetelně nenaplnuje. Přesto se za tím vším dá odušit (podobně jako u pana Otakara) vyjednávání vztahu k lokalitě ustavené na vzájemnosti projektované do minulosti:

*„(...) tenkrát si museli ty lidi... neměli všichni dvě auta, neměli peníze na hlídání nebylo stopadesát kroužků ve školách. Lidi si pomohli věcma typu „hlídaj se děcka“ z okna, i když nejsou tvoje. Tehdy jsme s jednou rodinou z domu jezdili i na dovolenou, byli jsme třikrát. Problémy tady najdeme, **ale to se nedá přičítat tomu sídlišti, z mého pohledu. Obhajoba pro anonymitu je následující, pokud bych si měl s každým, koho potkám v baráku a okolo, podat ruku a pozdravit ho, tak přijdu do práce o hodinu později** Což chápu, ale je to cesta do pekel, z mého pohledu, protože při návratu **nemáš jít koupit ty rohlíky do Tesca, ale k nějakému lokálnímu prodáváči, u kterého si můžeš postěžovat na to, co tě pálí.**“²⁴⁹*

Štěpán vyjednává svoji lokální identitu na základě kauzální souvislosti mezi sídlištěm a rodinou, respektive mladickou partou. Přisuzuje sídlišti velice silnou *agency* – dalo mu manželku a rodinu. Sídlíště vystupuje jako faktor, který výrazně ovlivnil jeho osobní život. Není tomu tak pouze v případě rodinných vazeb, ale často také při tematizacích dílčích příběhů z mládí. V narativu se však jasně teritorializovaná identita váže opět spíše na časy minulé. Současné sídliště vystupuje jako něco, s čím se Štěpán není schopen ztotožnit, a má tedy opět semi-deteritorializovanou povahu:

*„V podstatě díky sídlišti tady mám i rodinu a usadil jsem se tady a bydlím tady rád. **Moc se mi tu ale v tuhle chvíli nelíbí.** Jako, s nostalgii vzpomínám na starší časy sídliště. Ani ne tak kvůli dětem, ale přijde mi, což je logický, že tady klesá životní úroveň. Ty lidi, co mají možnosti jít pryč, tak jsou pryč a je tady čím dál tím víc lidí, co*

248 Samuel, rozhovor z 25. 12. 2012, 33 let.

249 Samuel, rozhovor z 25. 12. 2012, 33 let.

je tu v nájmu. ²⁵⁰

Při tematizacích mládí se ale Štěpánovi opět rozsvítí oči. Identita se zde konstituuje na základě příslušnosti k partě kluků sdílejících jeden plácek mezi panelovými bloky. V některých tematizacích však rozšiřuje identitu i na ostatní „účka“. V konceptualizaci bližší party hraje silnou roli odlišnost od ostatních „úček“ a důraz na kamarádství pojímané skrze osobní zájmeno „my“. Identita ve vztahu k minulému se zde projevuje velice silně, a to například i v termínech hrdosti na určité specifické počiny. Vnitroblok „účka“ je místem, k němuž se lokální příslušnost vymezuje na základě starosti a péče o veřejný prostor, který je intenzivně využíván následně ostražitě bráněn:

*„Tady jsme měli takovou vyhecovanou partu, hrálo se pak třeba i o peníze a o různé věci. Na to **jsem vlastně hrozně pyšnej**, že jsme si vytvořili svoje vlastní hřiště fotbalový, který tady tedy nakonec někdo asi zjistil, že je třeba udělat, tak tam udělali to pískový. Dole na malým parkovišti, když jsme hráli hokej, **tam si nedovolil zaparkovat skoro nikdo...** Tam jako to bylo vyhrazený, kdokoliv tam zaparkoval, tak buď se na něj šlo zazvonit, nebo se to auto zneškodnilo tak, že tam už pak nezaparkoval.* ²⁵¹

U Lindy je vztah k lokalitě ovlivněn tím, že už ve Stodůlkách nebydlí. Její narativ vykazuje slábnoucí vztah k místu, který končí explicitní kritikou sídliště. Příslušnost k místu se konstituuje na základě vztahů v dětství, zhruba do patnácti let. Ostatní období jsou pojímána spíše s důrazem na jiné lokality. Sama Linda přiznává, že sídliště opustila cíleně. Ač se odstěhovala teprve před třemi léty, konceptualizuje svůj vztah k sídlišti semi-deteritorializovaně již zhruba od přechodu na střední školu. Vymezuje se pak různými způsoby, vůči lidem i vůči charakteru místa. Na rozdíl od Štěpána tak pojímá vztah k sídlištním vrstevníkům na základě zdůraznění odlišnosti:

*„Nevim, asi jsem v tom úplně jiná než ségra, protože ta má vlastně plno kamarádů, vždycky měla, ale já, nevim, možná třeba ty lidi z té školy mi tak jako moc nesesdli, nebo tenkrát jsem si třeba myslela, že jo, ale **pak jsem poznala, že to nebylo úplně ono.** Takže jsem to tam nějak jako úplně zazdila, ty lidi a našla jsem si nový kamarády. V tom parku to byla taková klasická pubescentní zábava asi tak nějak.* ²⁵²

Zároveň o svém sídlištním původu hovoří s ostychem a studem. Původ tak možná konstituuje touhu po úspěchu v podobě postavení se na vlastní nohy:

„Byla jsem ale hrozně pyšná na to, že ten byt, jako je můj, a že jsem tam byla

250 Štěpán, rozhovor z 6. 1. 2013, 35 let.

251 Štěpán, rozhovor z 6. 1. 2013, 35 let.

252 Linda, rozhovor ze 11. 10. 2012, 32 let.

*sama. Protože jsem tam jako blízku od rodičů, deset minut autem nebo třeba metrem, tak jsem tam každou chvíli asi tak každé víkend, takže docela často. **Jsem ráda, že jsem pryč.** Nevím, já možná v sobě mám zakódovaný, i když já sama z toho sídliště jsem, že je to něco, **nechci říct podřadného, ale myslím si, že některý lidi to tak berou...** který to třeba neznaj. I když, prostě já nevím, jestli to tak je nebo není, já se tak třeba necítím, ale mám někde v sobě, **že lidi se na to tak dívaj.**“²⁵³*

V Tobiášově vyprávění se vyskytuje mnoho specifických konceptualizací daných jeho původem, proto se zdá, že některé tematizace poukazují na negativní vymezení vůči sídlišti. Pojem „**sídlíšťák**“, který se v ostatních narativěch téměř neobjevil, zde hraje velice silnou úlohu, a odkazuje k reteritorializaci identity. I když má termín na první pohled negativní náboj, doplněný dovětkem „bohužel“, jde o implicitní vymezení vztahu k místu, k určité internalizaci sídliště jako součásti žitého prostoru, se všemi jeho nedostatečnostmi. Zároveň zde silně vystupuje potřeba známosti. Negativní vymezení lokálního charakteru místa, je tak navázáno na touhu po přátelském, sousedském kontaktu:

*„(...) přítelkyně na mě tehdy přitlačila a nějak jsme se prostě rozhodli, že půjdeme do podnájmů tady na Severu, kde jsme byli zhruba rok, a pak po roce jsme se dohodli, že půjdeme zase do novejš, tady dolů do Klukovický, na Točnu, kde jsme koupili prostě byt. **Splácíme jak diví a od té doby jsem sídlíšťák. Bohužel.**“²⁵⁴*

*„Spíš tady jako ani nepřijdeš do kontaktu, jenom jako když jdeš do výtahu, prostě si nemáš co říct, lidi co jsou v pohodě poznáš. Kamarád má třeba v Čakovicích barák a mají balkóny vedle a prostě se s lidma z těch balkónů zná. Tady u nás jako nic, tady je jedinej **společnej prostor chodba**, tam jako, co si budeš říkat. A ani jako není s kým, na patře je důchodkyně a pak tam bydlí prostě... Co ji budeš říkat, i kdyby tam byl člověk, kterej je **na tom úplně stejně jako já**, tak já ho viděl třeba třikrát za měsíc.“²⁵⁵*

U výše zmiňovaného pojmu „sídlíšťák“ bych se rád zastavil. Jde o pojem, který se mimo narativy vyskytuje i v běžné komunikaci obyvatel sídliště, a to zhruba ve dvou rovinách. V jednom významu se toto přízvisko používá pro labelování lidí ze sídliště z pohledu starousedlíků. Jde o podobný pojem, jako je přezdívka „Faraonci“, která je použita i v názvu této práce. Jde o původně negativní vymezení vůči nově příchozí skupině lidí, která naprosto proměnila ráz lokality. Dnes díky propojenosti různých druhů zástavby negativnost přízviska „sídlíšťák“ ztrácí na síle. Navíc do hry vstupuje právě druhý význam slova „sídlíšťák“ používaný z hlediska insiderů. S tímto pojmem jsem se v prostředí stodůleckého sídliště během zúčastněného pozorování setkával poměrně často.

253 Linda, rozhovor ze 11. 10. 2012, 32 let.

254 Tobiáš, rozhovor z 10. 12. 2012, 31 let.

255 Tobiáš, rozhovor z 10. 12. 2012, 31 let.

Nejde však o nějaké silné vymezení, jde spíše o verbalizaci stavu, který v sobě nese velmi slabé vymezení vůči ostatním. Označuje spíše stav než nějakou specifickou skupinu, která v sobě ale nese i vnitřní diferenciaci. Sídlišťák ze Stodůlek je implicitně odlišný od ostatních sídlišťáků. Zde si dovoluji připojit zápisek z jedné diskuse ve veřejném prostoru sídliště:

*Večerní sezení u takzvané „Panny“, jde o bronzovou sochu od Kurta Gebauera, umístěnou ve veřejném prostoru po cestě k základní škole. Povídání sklouzlo během debaty o různosti lidí, k otázce výjimečnosti obyvatel sídliště: H. (26 let): „No já nevím, jak mi to tu vlastně máme, nepřijdu si nějak jinej než lidi z Prahy, nevím, **nemyslím si, že bych jako sídlišťák byl nějak odlišnej od ostatních, i když... no nevím, jak to vlastně vnímají lidi zvenčí... Tam to bude asi jinak. Je ale pravda, že mi lidi třeba jen tady z Luka, přijdou prostě divný, jako jiný (...)**“²⁵⁶*

I když, jak jsem vše zmiňoval, jde o pojem používaný spíše mezi mladšími obyvateli, vypovídá alespoň dílčím způsobem o svébytnosti života na sídlišti. Mezi osobami, které na sídlišti vyrůstaly se tak možná projevuje něco jako pocit výjimečnosti ve vztahu k jiným způsobům bydlení a z toho plynoucí svébytná životní zkušenost přinášející specifický pohled na sebe sama.

8.2 Konceptualizace domova

Na závěr jsem se rozhodl zařadit právě podkapitolu zabývající se konceptualizací domova, tak aby navazovala na předchozí podkapitolu o sociálním vyjednávání lokální identity. Domovem přitom rozumím v souladu se Zichem „zvláštní případ regionální identity“. Domov je v tomto kontextu skutečným *místem*, jakýmsi mentálním obrazem, ke kterému aktéři pociťují zvláštní vztah přináležitosti, zasazenosti, jistoty.²⁵⁷ Jde o místo, kde se jedinec cítí nejlépe, nebo ještě přiléhavěji „nejšťastněji“.²⁵⁸

Cítí se narátoři na sídlišti doma? V rámci narativů se tematizace či konceptualizace domova prakticky nevyskytla. Pojetí domova tak bylo v tomto smyslu spíše implicitní. V rámci vyjasňujících otázek jsem se však narátorů explicitně zeptal, jestli se v místě svého bydliště cítí doma a odpovědi si byly poměrně podobné. V následujících řádcích se pokusím nastínit některé tendence, které jsem v pojmání domova vysledoval. Sídliště Stodůlky vystupuje v promluvách jako domov v několika kontextech.

256 Terénní poznámky, 21. 9.2011, večerní posezení u „Panny“ s H., P. a J.

257 Zich, F., Regionální identita obyvatel českého západního pohraničí. In Brož, M., Houžvička, V. A Novotný, L., (eds.), *Otisky historie v regionálních identitách obyvatel pohraničí: sebedefinice a vzájemné vnímání Čechů a Němců v přímém sousedství*, Praha, 2007 str. 53.

258 Svašek, Narratives of „Home“ and „Homeland“, str. 497

8.2.1 Domov – jistota a zvyk

Tato tendence se vyskytuje především u starších narátorů. Konceptualizace domova probíhá v termínech zvyklosti a na základě obav z přesunu nějak jinam. Je tomu samozřejmě díky tomu, že moji narátoři v místě sídliště bydlí téměř třicet let. Za tuto dobu již proběhlo jejich plné usazení, tedy teritorializace. Pokud bych uchopoval konceptualizace přes tyto pojmy, jsou vlastně obavy z přestěhování a myšlenka zvyku nositelem strachu z deteritorializace. Sídlíště se tak stává místem ve vztahu k současnosti na základě habitualizace. Myšlenka odchodu je tak pojímána krajně negativně.

Pan Václav konceptualizuje domov skrze habitualizaci, explicitně místo porovnává s jinými místy, čímž implicitně vymezuje, i když vágně, kvality svého „domova“:

*„Dneska už jsem tady zvyklej, **no je to o zvyku...** (počítá), *Třicet let tady budu příští rok. **To je zvyk, jo lepší než bydlet někde na Černým Mostě, prostě zvyk. Nemám s tím problém.**“²⁵⁹**

*„Chtěli jsme sem. **Furt lepší Praha než Blatná, co si budeme vykládat.**“²⁶⁰*

Paní Alžběta hovoří o místě původu jako o domově, konceptualizuje ho však jako oddělené, těžko dosažitelné místo. Domov na sídlišti už pojímá čistě jako místo, na které je zvyklá a které by nechtěla opustit. Semi-deteritorializovaná identita vážící se na sociální stránku sídliště se v otázce domova opět teritorializuje na základě konceptualizace sídliště a paneláku – přes latentní obavu z odchodu.

*„No a jezdila jsem každý týden domů, ty **cesty byly taky krušné**, cestování vlakem nebo autobusem, to nebyl žádný med.“²⁶¹*

*„Já se tady doma asi cítím, **prostě tu už hrozně dlouhou dobu žiju** a nikde jinde bych žít a bydlet nechtěla. Jsem taková pohodlná... nebo nevím jak to říct, nerada mám náhlé změny. **Zabydleli jsme se tu a jsme tu docela spokojeni.**“²⁶²*

Paní Sabina se v průběhu narativu velmi silně vyjadřovala, jak jsem již výše citoval, o Stodůlkách jako o domově, a to v kontextu konceptualizací ve stylu „*Pro mě je to domov, jsem tady absolutně spokojená, se vším. Prostě domov*“.²⁶³ Silné obavy jsou způsobeny plánovaným stěhováním. Lpění na „domově“ je tak zesíleno a pojímáno ještě častěji. Strach z deteritorializace generuje zesílený vztah k sídlišti, paneláku a bytu jako místu nabytému množstvím pozitivních

259 Václav, rozhovor ze 14. 12. 2012, 58 let.

260 Václav, rozhovor ze 14. 12. 2012, 58 let.

261 Alžběta, rozhovor ze 13. 12. 2012, 55 let.

262 Alžběta, rozhovor ze 13. 12. 2012, 55 let.

263 Sabina, rozhovor z 15. 1. 2013, 50 let.

významů:

„... já jsem tady prostě moc spokojená, teď se jenom můžu modlit a prosit abych tady někde mohla zůstat.“²⁶⁴

Jak je ze všech citací z vyprávění pana Stanislava patrné, jeho vztah k domovu je projektován do vztahu k panelovému domu a péči o něj. Stodůlecký panelák považuje za svůj domov, nicméně ihned přidává srovnání s předchozími místy bydliště. První část konceptualizace je tak postavená na vymezení sídliště v opozici k jiným místům, která během svého života pan Stanislav poznal. Ve druhé rovině se dle mého názoru objevuje důležitější charakteristika domova. Právě domov ustavený na základě starosti a jedinečnosti. Obavy z odstěhování jsou nesený pojmy ve smyslu „není kam jít“. Místo, Stodůlky, tak opět nese „plný“ význam domova. Potencionální přestěhování je pro změnu ustavováno na základě pojmů spojených s „prázdným“. Zde v kontextu absence jakékoli jiné lokality, kam by se mohl pan Stanislav plnohodnotně uchýlit:

*„Abych řekl pravdu tak ano. **Cítím se tu doma, protože nic jiného nemám**, i když jsem na tý Mrázovce byl spokojenej, třeba i proto, že jsem měl garáž. Byl jsem takovej mobilnější i bezpečnější. Vzhledem k tomu, že jsem bydlel v tý Uhřínevsí v Holečkovým jsem bydlel pak na Mrázovce, **tak doma se tady cejtím**, i když jsem byl odhodlanej, až to tady rupne, až se o ten barák nebude nikdo starat, dojde k tomu společenství, že jsem uvažoval, s těžkým srdcem ale, že **bych se snad přestěhoval**, i když nevím kam. Netvrdím, že bych našel něco lepšího, a že bych na to měl. Loučil bych se s tím tady s těžkým srdcem. Manželka je z Moravy, ona je z Opavy, tak už se nikdy nechce vrátit do Opavy, ani kdybych odešel první, ta ani kdyby zůstala sama, tak nehodlá odejít.“²⁶⁵*

Další narátoři, paní Jaroslava a pan Otakar, ustavovali svůj vztah k sídlišti Stodůlky jako k domovu velmi různě. Paní Jaroslava o domově hovořila ve velmi slabém významu, protože je pro ni život v lokalitě uzavřenou kapitolou, pokud hovořila o domově, bylo to spíše v kontextu Zlínska a komunity, do které se narodila.

Pan Otakar podobně jako v předchozí citaci pan Stanislav ustavuje svoje „doma“ na základě starosti o byt a to formou zvelebování a kutilství. Z předchozích citací vyprávění pana Otakara je zřejmé, že se k sídlišti jako domovu příliš nevztahuje, a jeho konceptualizace domova tak zůstávají spíše implicitní a směřující spíše do intimního prostoru, než do širších souvislostí:

*„(...) všichni jsme se snažili na víkend z paneláku „vypadnout“ a z tohoto života a jet takzvaně do přírody. Když jsme na víkend zůstali **doma, tak jsem většinou něco kutil** – snažil jsem se tehdy dobudovávat bydlení, protože rozmanitost zboží a výrobků byla*

264 Sabina, rozhovor z 15. 1. 2013, 50 let.

265 Stanislav, rozhovor z 18. 3. 2013, 80 let.

tristní. Takže dětský pokojíček jsem si třeba skoro sám postavil. ²⁶⁶

Tobiáš jako „Stodůlák“ konceptualizuje svůj domov na základě vztahu ke geografickému prostoru. Jde tak v první řadě o zvyklost a známost. Domovem je pro něj jednoduše prostor Stodůlek, do značné míry je to způsobeno tím, že během svého života bydlel v lokalitě Stodůlek na třech různých místech. I když se ve vyprávění často vymezoval vůči panelákovému bydlení, nehraje pro něj druh bydlení z hlediska vztahu k „domovu“ příliš silnou roli. Do rodinného domku by sice chtěl, ovšem nejrady zase v lokalitě Stodůlek.

*„Jo, tak já jsem ve Stodůlkách doma, jestli bydlím sto metrů vedle v paneláku nebo jestli bydlím v rodinném domku, prostě to mi je...**jsem na Stodůlkách doma**, já to беру jako... je mi to jedno.* ²⁶⁷

8.2.2 Domov oslabující

Konceptualizace oslabování vztahu k domovu jsem vysledoval u většiny narátorů. Uvedu zde pouze tematizace mladších narátorů, poněvadž u nich jsou srovnání kontrastnější. Většina oslabujících tendencí je totiž popsána v předchozích kapitolách, při popisech opozice plný/prázdný. V explicitních konceptualizacích „domova“ se vyskytuje opět jakási projekce do minulosti, současnost je pojímána spíše v kontextu odtazitosti, ve smyslu „už to není, co bývalo“. Definice domova je tak v tomto smyslu slabší, než u starší generace.

Ze Samuelova narativu zde cituji jen jednu krátkou větu, kterou použil v silně ironickém tónu. Domov na sídlišti je totiž u Samuela tematizován ve smyslu nechtěné „pasti“. V neformálních rozhovorech mimo narativní interview často hovořil o tom, jak místo svého bydliště nesnáší. Domov tak zmiňoval v čistě negativních rovinách, snad vyjma vzpomínek na dětství. Tuto tendenci k idealizaci dětství si sám uvědomuje. Jeho domovy v duševním smyslu jsou tedy jinde – v mládí, na Moravě a na Balkáně. Domov tak pro něj Stodůlky představují pouze v prostorovém smyslu. ²⁶⁸

„Doma je tam kde tě mají rádi (ironický smích).“ ²⁶⁹

Podobný vztah ke Stodůlkám jako domovu jsem vypořádal i u Štěpána. Jeho konceptualizace neustále sklouzávaly k minulosti a mládí v partě na sídlišti. Plnost mládí je nahrazena vyprazdňujícím se domovem, který už není takový, jak si jej Štěpán dosud „živě“

266 Otakar, rozhovor z 24. 3. 2010, 50 let.

267 Tobiáš, rozhovor z 10. 12. 2012, 31 let.

268 V poslední době (začátek jara 2013) jsem si však povšiml, že Samuel započal zvelebovat svoji lodžii květináči s různými bylinkami. Možná že u Samuela se ve vztahu k sídlišti něco změnilo. V krátkých neformálních rozhovorech mi sdělil, že to prostě vypadá, že tu (na sídlišti) bude muset zůstat, tak se snaží udělat si alespoň příjemné místo na posezení (Terénní poznámky, 20. 4. 2013).

269 Samuel, rozhovor z 25. 12. 2012, 33 let.

pamatuje. Tématizace domova je tvořena na základě vztahu ke kamarádům z mládí, se kterými se stýká dodnes, a kteří mu zprostředkovávají styk s dávno minulými časy:

„Domov...? Asi bych musel říct, že jo. Musel... když jsem byl mladší tak bych to řekl radši, čím jsme starší tak... jako když jsem byl mladší tak jsem věděl, že se mi tady líbí, měl jsem tady nějakou skupinu lidí, se kterými se vídám třeba s půlkou doted', což je jako příjemný, sejít se tu s pětatřicetiletýma chlapama a vzpomenout si na to, jak jsme tady za barákem mrskali hokej nebo dělali průsery (...)"²⁷⁰

Lindina konceptualizace domova na sídlišti proběhla v minulém čase, přesto však ve velmi podobné jako u Samuela a Štěpána. Pro Lindu je domov opět navázán na sociální vztahy, jak rodinné, tak přátelské. Zároveň se vůči životu na sídlišti vymezuje a vrátit by se nechtěla. Opět tak vidíme domov orientovaný na minulost:

*„Jo, určitě. Měla jsem tam zázemí, cítila jsem se tam bezpečně, nikdy jsem se tam nebála, teď se tam bojím, tedy pomalu. Nevím, **tim, že jsem tam měla tu rodinu, kamarády tenkrát na tý základce, tak jsem se tam jako cítila asi jako dobře.** Kdybych si měla vybrat, tak bych asi na sídlišti už nebydlela, mám to tak nějak v sobě, že asi radši ne, ale nemyslím to nějak ve zlým, prostě to tak je.“²⁷¹*

V této kapitole jsem se pokusil nastínit, o jakých podobách sociálně vyjednávané lokální identity a vztahu k domovu se dá na základě analýzy narativních biografických interview a zúčastněného pozorování obyvatel sídliště Stodůlky hovořit. Konceptualizace jsou různé, ovšem vykazují několik zajímavých společných tendencí, které jsem se pokusil srozumitelně vyložit. Jak lokální identita, tak domov jsou v konceptualizacích navázány velmi silně na minulost. V kontextu předchozí kapitoly jsou navázány na „obydlené“ sídliště ve vztahu k dnešnímu „prázdnému“ sídlišti. Vztah k lokalitě současnosti je tak činěn spíše na základě habitualizace. Narátoři rozhodně projevují identifikaci s žitým prostorem. Silnější sociální vazby však projektují spíše do minulosti. Do určité míry je to přirozená věc daná charakterem vyprávění o životě, zároveň však tento fenomén poukazuje na reaktualizaci vztahu k žitému prostoru narátorů. Je tak otázkou, jestli sídliště pozvolna nezačíná fungovat jako „místo paměti“ ve smyslu konceptu Pierra Nory. Způsob, jakým je vztah k sídlišti konceptualizován, vede přes sociální vztahy minulosti, které jsou většinou pojímány jako důležité, ale časově velice vzdálené, k vymezení vztahu k současnému sídlišti. Není ale konceptualizace plnosti sídliště v dobách minulých jen sociálně reprodukovanou báborkou, která se sebeutvrzuje svým nekonečným opakováním? Není taková představa v určitém smyslu „uchvácená historií“?²⁷² Doba před zhruba dvaceti lety jistě ještě není oddělenou sférou „klasické“

270 Štěpán, rozhovor z 6. 1. 2013, 35 let.

271 Linda, rozhovor z 11. 10. 2012, 32 let.

272 Nora, P., Místa paměti a historií, str. 49.

minulosti, určitých specificky dějinných vlastností ale pomalu nabývá. Všichni narátoři se jistě setkávají dnes a denně s medii zpracovanými reprezentacemi minulosti a tento vztah k minulosti se dle mého názoru určitým způsobem – jehož rozsah není třeba přeceňovat ale ani zanedbávat – promítá i do vzpomínání na život na sídlišti. Sídliště je totiž nosičem informací o minulosti.²⁷³ Představuje místo, kde se staré prolíná s novým a poukazuje na specifika myšlení před rokem 1989 a zároveň pohlcuje a v pozměněné formě vyvrhuje vlivy způsobené vývojem společnosti a dalších sfér lidského života v průběhu posledních více než dvaceti let.

273 Novotná, Barbora, Panelák jako symbol a místo paměti. In: *Sociální studia*, roč. 7, č. 1, Československé město. str. 130.

9 Závěr

V této práci jsem se pokusil – na základě dat zjištěných narativními biografickými rozhovory – analyzovat a interpretovat nejdříve způsoby formálních specifík jednotlivých narativů. Na základě těchto poznatků jsem přistoupil k interpretaci způsobů, kterými narátoři sídliště Stodůlky – Jih konceptualizují jako místo a prostor. Místo v tomto smyslu vystupuje jako sféra odkazující k významům, kdežto prostor je spíše odosobněnou nedosažitelnou strukturou. Tyto kategorie se však dle mého názoru často prolínají. V závislosti na těchto konceptualizacích a datech zjištěných zúčastněným a nezúčastněným pozorováním jsem následně přistoupil k analýze vyprávění z hlediska sociálního vyjednávání identity k místu bydliště, jinými slovy k „domovu“. Identitu ve vztahu k „domovu“ jsem nahlížel skrze trojčlenné schéma – deteritorializovaná, teritorializovaná a reteritorializovaná identita, ne však v ryze striktním smyslu.

Jelikož šlo hlavně o narativní interview, pokusil jsem se postihnout hlavní způsoby, jimiž narátoři pojímají svoje okolí. V úvahu jsem bral rovněž situační specifika jednotlivých rozhovorů. V zásadě mi ale šlo o to zjistit, jakým způsobem narátoři do narativu zasazují sebe sama, a to jak v kontextu celého života, tak v kontextu sídliště. Analýzou jsem došel ke zjištění, že narativní strategie jsou velice různé a že je nelze podrobit nějaké obecnější kategorizaci. Všechny narativy v zásadě vycházely z klasického schématu příběhu. Svůj život narátoři většinou popisují chronologicky, ovšem často s různými časovými odbočkami, převážně do současnosti, kde probíhá reaktualizace životních zkušeností. Každý narátor zasazoval sebe sama do běhu života i do sídliště odlišně. Obecněji se snad tvrdit, že ženy a mladší generace narátorů vykazují tendenci zasazovat se ve vztahu k sídlišti pevněji do sociálních sítí – rodinných či přátelských a komunitních. U žen je kladen větší důraz na rodinu, u mladších mužů spíše na přátelství ve veřejném prostoru. Starší muži (vyjma pana Otakara) projevíli tendenci vztahovat se ke svému životu – a nakonec i k sídlišti – více materiálně a sociální vztahy pro ně hrály pozměněnou úlohu.

Při interpretaci konceptualizace členění a hranic mě zajímalo i to, jak rozsáhlá pro aktéry jejich žitá lokalita je. Pokusil jsem se ukázat, že většina konceptualizací hranic a členění sídliště jako místa je činěna tak, že kulísou těchto konceptualizací je zpravidla veřejný prostor. Vnější hranice sídliště jsou vymezovány velice rozmanitě, obecně se dá říci, že pokud se jedná spíše o prostorové vymezení, jsou hranice vymezovány nepřilíš silně. Ve chvíli, kdy je hranice tématizována v souvislosti s nějakými sociálními vztahy, je vymezení o to silnější a kategoričtější. Vnitřní hranice sídliště již fungují jako méně distinktivní. Pro vyšší srozumitelnost výzkumu jsem vnitřní členění sídliště rozčlenil do dvou kategorií, které jsou také, ovšem různou měrou, propojeny s veřejným

prostorem. Jde o byt a panelák („účko“, barák), obě tyto kategorie se různě prolínají. Narátoři plynule přeskakují přeskakování mezi oběma dimenzemi, i proto jsem zmíněné kategorie zpracoval dohromady.

Hlavním zjištěním je pak dle mého názoru velice zvláštní tendence vztahující se k pojmání Sídliště Stodůlky – Jih jako místa. Prostor sídliště ve chvíli, kdy je naplněný sférou významu, dává vzniknout identitě místa ve smyslu rozpoznatelnosti,²⁷⁴ na základě čehož se pak vyjednává lokální identita narátorů. Místo se tak nepochybně otiskuje do způsobů jakými narátoři a aktéři operují se svým každodenním světem. Tím nemá být řečeno, že bych mohl ze sebraných dat usuzovat na nějakou kulturní formu, chci jen poukázat na to, že život na sídlišti má mnoho faktických specifik, která ve svém důsledku ovlivňují to, jak si narátoři svůj život na sídlišti i mimo něj vykládají a jak se tento „výklad“ žitého prostoru otiskuje do toho, jakých podob sídliště při bližším pohledu skutečně nabývá.

Tvrdím, že narátoři pojmají svoji žitou lokalitou ve čtyřech dimenzích. Tyto dimenze jsou vůči sobě v různých vztazích, některé vazby jsou pouze časoprostorové, další jsou však propojeny daleko hlouběji.²⁷⁵

Dvě dimenze se vztahují k minulosti, jedna je navázaná na pojmání Stodůlek čistě jako odosobněného prostoru a druhá pracuje s prostorem ve významu místa, majícího pro narátory nějaký hlubší obsah. Jejich vztah je zhruba takový, že „*prostor minulosti*“ dává skrze svoje struktury zčásti vzniknout „*místu minulosti*“. Některé konceptualizace ve vztahu k místu minulosti pak - pokud jsou zasazeny do lokálně historického kontextu - mohou nabývat dokonce charakteru míst paměti.

Další dvě sféry se pro změnu vztahují k současnosti, tedy ke sféře reaktualizace zkušenosti. Tyto dvě sféry nazývám „*prostorem současnosti*“ a „*místem současnosti*“. Pojmání současných Stodůlek jako místa se ustavuje na základě téměř čistě prostorových kategorií. Vztah k místu, ať už ve formě habitualizace či oslabení, nakonec vede k teritorializaci na základě vztahu k současnému prostoru i přesto, že je často konceptualizován jako problematický.

„Místo současnosti“ však není ovlivněno pouze „prostorem současnosti“. Mezi kategoriemi totiž působí ještě jeden silný vztah. Sídliště jako „místo minulosti“ se promítá právě do vztahu k současnému místu, a to ve formě tematizace zmizelých lidí a vztahů. Plnost „místa minulosti“ navázaná na sociální vztahy tak doplňuje a oživuje čistě habitualizací zmístněné současné sídliště Stodůlky. Pokud se tedy narátoři vztahují k místu na základě žitého prostoru, je jejich identita v podstatě teritorializovaná, tedy vztahující se k aktuálně žité lokalitě, v tomto případě na základě čistě prostorového vymezení. Pokud se však narátoři vztahují k místu na základě sociálních vazeb, ustupuje současné pojmání místa do pozadí a na scénu vstupuje „místo minulosti“, plné ale

²⁷⁴ Lynch, K., *Obráz města*, str. 10.

²⁷⁵ Viz příloha č. 13 - schéma vztahu mezi dimenzemi *místa* a *prostoru*.

vzdálené a dost možná značně zidealizované, skrze něž se částečně také vyjednává současný vztah k místu bydliště. Současná lokalita je popisována ve smyslu úpadku a ztracených kvalit a identita tak vystupuje jako v podstatě deteritorializovaná. To zjednodušeně znamená, že pokud se jedná o sociální vztahy a jejich subjektivní naplnění vztahují se narátoři spíše k *zaniklému* „místu minulosti“. Proto pracuji s pojmem semi-deteritorializovaná identita, který podle mě – i přes svoji těžkopádnost – velmi dobře postihuje samotnou podstatu vztahu ke Stodůlkám jako k místu.

Sféra minulosti sídliště (je jedno, jestli jako místa nebo prostoru) má navíc tři další dimenze, které jsou v narativech v různé míře vztahovány k sídlišti současnému, jež jsem pracovně nazval sídlištěm „opuštěným“. Sídliště tedy není v konceptualizacích členěno pouze skrze struktury vycházející z pojmání lokality jako místa či prostoru. Sídliště se „zmístňuje“ i připisovanými obsahy. Konceptualizace sídliště jsou navázány na subjektivní pojmání časových období v jeho vývoji. Sídliště tak nabývá čtyř časových dimenzí, ty se u narátorů vyskytují v různé míře. Konceptualizace sídliště tak u některých narátorů dokonce spadá až do období před existencí sídliště. Obecně pak druhé a třetí časové období – „nehotové“ a „obydlené“ sídliště – popisují způsoby reteritorializace a teritorializace nově příchozích obyvatel sídliště. Kategorie „opuštěné sídliště“ pak poukazuje na vztah konceptualizací k vnímání sídliště současnosti. Tyto dimenze sídliště mohou mít různou *agency*. Narátoři sídlišti a jeho dimenzionálním kategoriím tuto *agency* připisují. V tomto ohledu je sídliště popisováno velice různě, působnost je značně situační a navíc, i míra je různá v závislosti na konkrétním narátorovi.

Toto pojmání ve vztahu k identitě poukazuje na to, že současné sociální vyjednávání vztahu k místu je činěno, nepříliš překvapivě, na základě pojmání minulých událostí a vzpomínek vážících se k místu plnému lidí a zážitků. Současné sídliště vystupuje spíše jako *ne-místo*, prázdné, kolonizované lidmi na okraji společnosti. Přesto má lokální identita aktérů i současný rozměr – vztahující se k víceméně prostorovým strukturám. Vztah k místu tak nabývá jakési polovičaté povahy. Vymezením semi-deteritorializované lokální identity, jsem se pokusil poukázat na to, že současná sídlištní lokální komunita v narativech ustupuje poněkud do pozadí, jelikož je z hlediska sociálních významů poměrně prázdná. Prázdný prostor ale přesto generuje vztah nabývající charakteru místa a to skrze zvyk a habitualizaci. Tato binární opozice prázdný/plný se mi zdá z hlediska vysvětlení povahy semi-deteritorializované identity jako dobrý ilustrační faktor. Narátoři tak konceptualizují žitý prostor jako místo, které bylo v minulosti „místem daleko více“, přesto však prázdná současnost nijak razantně nezeslabuje vztah aktérů k jejich „domovu“. Explicitní vztah k „domovu“ je konceptualizován na základě různých strategií, převážně však právě z hlediska zvyku a jistoty. Pokud vztah k „místu současnosti“ je identifikace projektována zase více do minulosti. Potencialita ztráty domova v lokalitě je obzvláště u starších narátorů tematizována negativně – v intencích nejistoty a obav. Sídliště minulosti, jak jsem výše zmiňoval, pak v určitých ohledech

vystupuje v podstatě jako kolektivně tradované *místo paměti*, skrze které se vyjednává část lokální identity obyvatel. Kolektivnost této tendence je sice neověřená, zvláštní však je, že se plné sídliště minulosti, ať už tato „minulost“ byla kdykoli, vyskytovalo v podstatě ve všech narativech. Současný „prázdný“ životní prostor je tak oživován pomocí vztahování se k minulosti, u níž není žádná jistota, že se nejedná pouze o projev kolektivní paměti. Tato skutečnost by potom kontrast mezi jednotlivými „mentálními“ obdobími ještě zostřovala. Naopak současné sídliště je ve vztahu k druhým popisováno spíše jako *ne-místo*, bez sociálních vztahů. Charakteru místa pak současné sídliště nabývá spíše v individuální rovině ustavované na osobním vztahu k místu, spíše než k současné komunitě.

Vztah jednotlivých narátorů ke „komunitě“ minulosti jistě není žádným překvapením. Naopak, už samotná struktura a metoda sběru dat samozřejmě musela vést k převážně „vzpomínkovému“ charakteru vyprávění. Této tendenci se ale, pokud jsou použity narativní biografické rozhovory, nedá příliš zabránit a dle mého názoru to není na škodu, protože bez biografického charakteru rozhovoru by nebylo možno některé konceptualizace – současných i minulých událostí – správně pochopit a náležitě interpretovat.

Bibliografie

- ABU GHOSH, Yasar, GRYGAR, Jakub, SKOVAJSA, Marek. Zaostrěno na etnografický výzkum. Úvodem k monotematickému číslu „Sociální antropologie v postsocialismu“. *Sociologický časopis*, 2007, č. 1, s. 6-12.
- ANDERSON, Benedict R. *Imagined communities: reflections on the origin and spread of nationalism*. Rev. ed. London: Verso, 1991, xv, 224 s.
- AUGÉ, Marc. Ne-místa: úvod do antropologie supemodernosti. *Cahiers du Cefres*, 1998, No. 10, Antologie francouzských společenských věd: Město, s. 96-104.
- BARVÍKOVÁ, Jana. Jak se žije na Jižním Městě z pohledu "Husákových dětí". In *Sociální studia*. 2010, roč. 7, č. 8, s. 59-78.
- BAZAC-BILLAUD, Laurent. Jihozápadní město, Praha 13, Lužiny: několik zamyšlení nad zásadní otázkou pojmenování nevyhraněného prostoru. In: *Cahiers du Cefres* No. 18, Slova Města, 2000, s. 53-72.
- BAZAC-BILLAUD, Laurent. *Problematika města: Praha a její nové čtvrtě*. Praha: CeFReS, No. 7, 1995, 132 s.
- BAZAC-BILLAUD, Laurent. Sociální dopad privatizace bytů, příklad Prahy 13. *Cahiers du Cefres*, 1996, No. 11, Původní a noví vlastníci, s. 138-144.
- BERGER, Peter L., LUCKMANN, Thomas. *Sociální konstrukce reality: pojednání o sociologii vědění*. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1999, 214 s.
- BERLINER, David C. The Abuses of Memory: Reflections on the Memory Boom in Anthropology. *Anthropological Quarterly*, 2005, roč. 78, č. 1, s. 197-211.
- BRUBAKER, Rogers a COOPER, Frederick. Beyond 'Identity'. *Theory and Society*, 2000, č. 29, s. 1-47.
- BOROVÍČKA, Bohumil a HRŮZA, Jiří. *Praha – 1000 let stavby města*, Vydání 1., Praha: Panorama, 1983, 296 s.
- CLIFFORD, James a MARCUS George, E. *Writing culture: the poetics and politics of ethnography*. 25th anniversary ed. / . Berkeley: University of California Press, 2010?c1986, xxv, 305 s.
- COFFEY, Amanda, ATKINSON, Paul. *Making sense of qualitative data: complementary research strategies*. Thousand Oaks: Sage Publications, 2006.
- CONNERTON, Paul. *How societies remember*. Cambridge: Cambridge University Press, 1989, 121 s.
- DISMAN, Miroslav. *Jak se vyrábí sociologická znalost: příručka pro uživatele*. 3. vyd. Praha: Karolinum, 2000, 374 s.
- FASSIN, Didier. Nad rámec etických pravidel: zamyšlení nad etnografickým výzkumem praktik zdravotní péče v Jižní Africe. *Biograf*. 49200925-41, 49-41, s. 25-41.
- FERENČUHOVÁ, Slavomíra. *Město: proměnlivá ne-samozřejmost*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2009, 252 s.
- FERENČUHOVÁ, Slavomíra, Lucie GALČANOVÁ a Barbora VACKOVÁ. *Československé město včera a dnes: každodennost - reprezentace - výzkum*. 1. vyd. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2010, 281 s.
- FISCHER-ROSENTHAL, Wolfram a ROSENTHAL Gabriele. Analýza narativně biografických

- rozhovorů. *Biograf*, 2001, č. 24, s. 9-20.
- GEERTZ, Clifford. *Interpretace kultur: vybrané eseje*. 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2000, 565 s.
- GEHL, Jan. *Život mezi budovami. Užívání veřejných prostranství*, Brno, 2000.
- GELL, Alfred. *Art and agency: an anthropological theory*. 1st published. Oxford: Clarendon Press, 1998, xxiii, 271 s.
- GIBAS, Petr a PAUKNEROVÁ, Karolína. Mezi pravěkem a industriálem: několik poznámek k antropologii krajiny, *Český lid*, 2009, ročník 96, č. 2, s. 131-146.
- GIBAS, Petr a PAUKNEROVÁ, Karolína. Mezi dávnou minulostí, utopickou budoucností a přelétavou přítomností: archeologické památky a čas v pražském metru, In VACKOVÁ, B., GALČANOVÁ, L. a FERENČUHOVÁ, S. (eds.), *Třetí město*, Červený Kostelec, 2011, str. 54.
- GILLIS, John. Memory and Identity: The History of a Relationship. In *Commemorations: The Politics of National Identity*. Princeton: Princeton University Press, 1994, s. 3-27.
- HÁJEK, Martin, HAVLÍK, Martin a NEKVAPIL, Jiří. Narativní analýza v sociologickém výzkumu: přístupy a jednotící rámec. *Sociologický časopis*, roč. 48, č. 2, s. 199-223.
- HALBWACHS, Maurice, NAMER, Gérard a JAISSON, Marie. *Kolektivní paměť*. Praha: Slon, 289 s.
- HAMMERSLEY, Martyn a ATKINSON, Paul. *Ethnography: Principles in Practice*, 2nd. Edition, London, Routledge. 1995, 323 s.
- HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace*. 2., aktualiz. vyd. Praha: Portál, 2008, 407 s.
- HIRSCH, Eric. Landscape: Between Place and Space, In HIRSCH, Eric a O'HANLON, Michael. *The Anthropology of Landscape: Perspectives on Place and Space*. 1st publ. Oxford: Clarendon Press, 1995, s. 1-30.
- HORSKÁ, Pavla, Jiří MUSIL a Eduard MAUR. *Zrod velkoměsta: urbanizace českých zemí a Evropa*. 1. vyd. Praha: Paseka, 2002, 351 s.
- HUBATOVÁ-VACKOVÁ, Lada, Cyril ŘÍHA a Jan ČUMLIVSKI. *Husákovo 3 + 1: bytová kultura 70. let*. Praha: VŠUP, 2007, 366 s.
- JELENOVÁ, Šárka. *Spíš tu jenom fungujeme... Konstrukce lokální identity obyvatel sídliště Špičák v České Lípě*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, 2012. 65 s. Vedoucí práce Hedvika Novotná.
- KANSTEINER, Wulf. Finding Meaning in Memory: A Methodological Critique of Collective Memory Studies. *History and Theory*, 2002, č. 41, s. 179-197.
- Československé město, *Sociální studia* roč 7., č. 1. Brno: FSS MU.
- LEHEČKA, Michal. *Kdysi v jednom domě. |Studie jednoho paneláku*, Praha: Univerzita Karlova v Praze, 2010, 65 s. Vedoucí práce Mgr. Ondřej Skripnik, Ph. D.
- LIBROVÁ, Hana. *Volný čas obyvatel sídliště*, Praha: VÚVA, 1986, 168 s.
- LYNCH, Kevin. *Obráz města*. 1. do češ. přel. Vyd. Praha: Bova Polygon, 2004, 202 s.
- MADDEN, Raymond. *Being Ethnographic: A Guide to the Theory and Practice of Ethnography*, 1st edition, Thousand Oaks, 2010, 216 s.
- MÁCHA, Přemysl. Krajina antropologie a antropologie krajiny. *Český lid*, 2010, ročník 97 č. 3, s. 225-245.
- MUSIL, Jiří. *Sociologie bydlení*, Praha: Svoboda, 1971, 301 s.
- MUSIL, Jiří. *Sociologie soudobého města*, Praha: Svoboda, 1967.

- MUSIL, Jiří, a kol. *Lidé a sídliště*, Vyd.1. Praha: Svoboda, 1985, 333 s.
- NORA, Pierre. Mezi pamětí a historií: problematika míst. In *Cahiers du CEFRES*, 1998, N° 13. Antologie francouzských společenských věd: Město, s. 40-63.
- NOVOTNÁ, Barbora. Panelák jako symbol a místo paměti. *Sociální studia*. 2010, roč. 7, č. 1, s. 127-131.
- OUŘEDNÍČEK, Martin a TEMELOVÁ, Jana. *Sociální proměny pražských čtvrtí*. Vyd. 1. Praha: Academia, 2012, 302 s.
- SCHUTZE, Fritz, Narativní interview ve studiu interakčního pole, In: *Biograf*. 20199933-51, s. 33-51.
- SVAŠEK, Maruška. Narratives of „Home“ and „Homeland“: The Symbolic Construciton and Appropriation of The Sudeten German Heimat. *Identities: Global Studies in Culture and Power*, 2002, roč. 9, s. 495-518.
- ŠUBRT, Jiří, PFEIFEROVÁ, Šárka. Kolektivní identita jako předmět historicko-sociologicko badání. *Historická sociologie*, 2010, č. 1, s. 9-30.
- VACKOVÁ, Barbora, Lucie GALČANOVÁ a Slavomíra FERENČUHOVÁ. *Třetí město*. Vyd. 1. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2011, 228 s.
- WACQUANT, Loïc. *Body and Soul: Ethnographic Notebooks of An Apprentice-Boxer*. New York: Oxford University Press, 2004, 274 s.
- VANĚK, Miroslav. *Obyčejní lidé--?!: pohled do života tzv. mlčící většiny: životopisná vyprávění příslušníků dělnických profesí a inteligence*. Vyd. 1. Praha: Academia, 2009, 3 sv.
- VÖLKER, Beate, a FLAP, Henk. “The Comrades” Belief: Intedned and Unintended Consequences of Communism for Neighbour-hood Relations in Former GDR. *European Sociological Revue*, 1997, Vol. 13, No. 3, s. 241-265.
- ZICH, František, Regionální identita obyvatel českého západního pohraničí, In BROŽ, Miroslav, Václav HOUŽVIČKA a Lukáš NOVOTNÝ. *Otisky historie v regionálních identitách obyvatel pohraničí: sebedefinice a vzájemné vnímání Čechů a Němců v přímém sousedství*. 1. vyd. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2007.

Prameny

AUGUSTA, Pavel, (ed.). *Kniha o Praze 13 a okolí*. Vyd. 1. Praha: Milpo Media, 2000, 100 s. ISBN 80-86098-17-6.

BRONCOVÁ, Dagmar, (ed.). *Praha 13. Město uprostřed zeleně*. Vyd. 1. Praha: Milpo Media, 2006, 152 s. ISBN 80-87040-00-7.

Časopis STOP – Stodůlecký posel. Ročníky 2012 a 2013, Praha: Místní rada MČ Praha 13.

Praha – městská hromadná doprava. Vyd. 1. Praha: Kartografie, n. p., Praha, 1978.

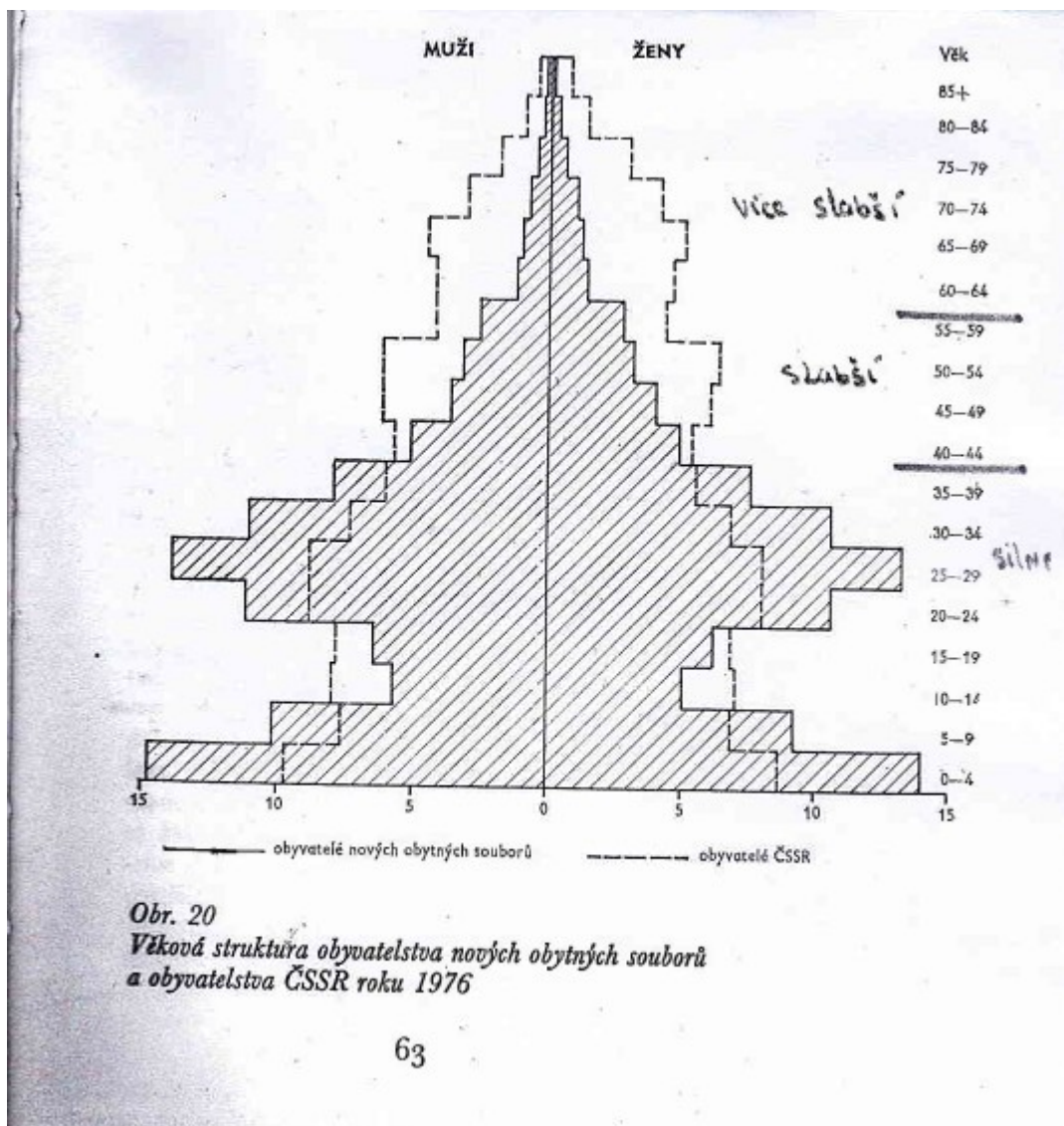
Praha – plán města. Vyd. 4. Praha: Kartografie, n. p., Praha, 1982.

Praha – plán města. Vyd. 5., rozšířené. Praha: Geodetický a kartografický podnik, n. p. Praha, 1987.

Praha – městská hromadná doprava., Vyd. 1. Praha: Kartografie Praha, 1992.

Přílohy

Příloha č. 1- Struktura obyvatelstva nových bytových souborů (In Lidé a sídliště, str. 63, vpisky neznámého čtenáře jsou irelevantní).

Obr. 20
Věková struktura obyvatelstva nových obytných souborů
a obyvatelstva ČSSR roku 1976

Příloha č. 2 - Dohoda o užívání bytu (zdroj: osobní dokumenty jednoho obyvatele sídliště).

Správa ubytovacích zařízení
obchodu Praha

referát organizace provozu
bytových jednotek

Správa domu: 108 51 Praha 10, V ul. č. 3068/19
(2)

Dům č.p.: [redacted]

Obvod: Praha 5

DOHODA
o užívání bytu

zast. řed. podniku s [redacted]
(dále jen „správa domu“) na straně jedné a [redacted]

(dále jen „uživatel“) na straně druhé, sjednali na podkladě rozhodnutí o přidělení bytu vydaného MNV (ONV) v Textil Praha ze dne [redacted] čj. [redacted] podle § 155 obč. zák. níže uvedeného dne tuto dohodu:

I.

1. Předmětem dohody je byt I. kategorie o [redacted] pokojí(í)ch, [redacted] kuchyní(í)ch v [redacted] patře domu čp. [redacted] v [redacted] ul. /nám. Stodůlky č. orient. [redacted]. Přesný rozsah, vybavení a zařízení tohoto bytu je uveden v „Evidenčním listě“, tvořícím součást této dohody; jeho stav, vybavení a příslušenství jsou podrobně uvedeny v „Protokolu o převzetí bytu“, na který se poukazuje.

2. Správa domu přenechává byt uvedený v odst. 1 této dohody do osobního užívání uživatele s účinností od [redacted] na dobu neurčitou. O odevzdání a převzetí bytu, jeho zařízení a vybavení se pořídí zvláštní „Protokol o převzetí bytu“.

II.

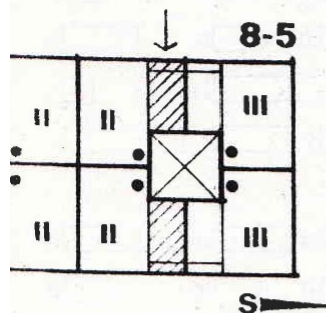
1. Uživatel se zavazuje platit správě domu tyto měsíční úhrady:

a) Úhradu za užívání	119	Kčs
b) Úhradu za služby (zálohy na ně), a to za		
– úklid společných prostor	6	Kčs
– užívání výtahu		Kčs
– vodné a stočné (zálohově)	10	Kčs
– dodávku tepla a teplé vody (zálohově)	180	Kčs
	3	
Úhrada za služby celkem		Kčs
c) Měsíční úhradu za užívání a za služby celkem	318	Kčs

2. Tyto úhrady a zálohy (dále jen „úhrady“) byly určeny podle cenových předpisů platných v době sjednání této dohody a podle bližších údajů v evidenčním listě. Při změně cenových předpisů nebo okolností rozhodných pro stanovení úhrad se přiměřeně změní i výše příslušných úhrad počínaje měsícem, který následuje po vzniku důvodů pro změnu. Změnu úhrady oznámí správa domu uživateli písemně. Nesouhlasí-li uživatel s oznámenou změnou, může proti ní do 15 dnů ode dne doručení sdělit správě domu své námitky, jinak se má za to, že se změnou souhlasí. Nevyhoví-li správa domu sama vzneseným námitkám, předloží je příslušnému národnímu výboru k rozhodnutí; až do rozhodnutí o námitkách je však uživatel povinen platit úhrady podle změněného předpisu.

Příloha č. 3 - Půdorys poloviny podlaží se dvěma byty 3+kk (rozloha 56 m²).

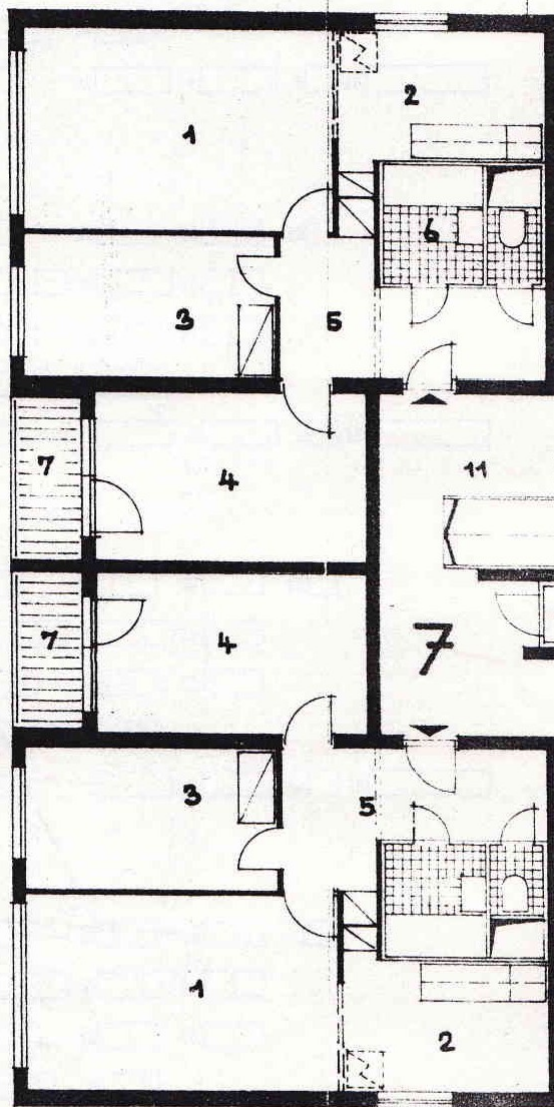
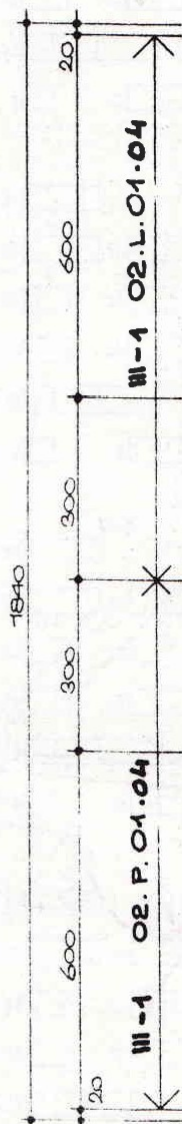
OBJEKTU - 1.NP

ОГОННІЙ УЗБАВЕНІА НОБІ -
ОПІТАЛНІ КОМУНІКАЦІЕ

БІТІКАЛНІ КОМУНІКАЦІЕ

БІТІКАЛНІ КОМУНІКАЦІЕ

Příloha č. 4 – Informační list: základní informace o výzkumu

Základní informace o výzkumu:

Dovolte mi, abych Vám představil několik bližších informací o výzkumu.

Jedná se o výzkum života obyvatel sídliště od nastěhování až do dnešní doby. Tento výzkum se provádí za účelem magisterské práce studenta Fakulty humanitních studií Univerzity Karlovy v Praze. Cílem výzkumu je zjistit, nebo alespoň ozřejmit, jevy a tendence týkající se života na sídlišti v inkriminované době a trochu tak nabourat převažující představu o neosobnosti tohoto druhu bydlení.

Výzkum bude prováděn formou biografických narativních rozhovorů, tedy takových rozhovorů, kdy je kladen největší důraz na vyprávění informátora. Je tedy dobré, aby se dotyčná osoba, která bude součástí výzkumu, pokusila zformulovat jakési vyprávění

Chtěl bych tedy respondenty poprosit, aby si pokusili promyslet odpověď na tuto výzkumnou otázku: **Zkuste mi vyprávět o svém životě od narození až do současnosti.** Pokuste se to prosím vylíčit jako příběh od začátku až do konce a nebojte se zmínit cokoli vás napadne, protože i sebemenší domnělá banalita může být pro výzkum nesmírně důležitým prvkem.

Rozhovor:

Odpovědi, které udáte, budou anonymizovány. Výzkumu jde o to najít ve vašich odpovědích nějaké obecnější jevy a tendence – konkrétní údaje se tudíž v samotné výzkumné zprávě vyskytovat nebudou.

Každý rozhovor bude nahráván a to výhradně pro potřebu výzkumníka, který se zavazuje, že tyto nebude nikde šířit a okolí zůstanou utajeny. Nahrávání rozhovorů bude probíhat z důvodu použití pro přepis odpovědí, jež je nezbytný pro další analýzu.

Po prvotním vyprávění budou pravděpodobně následovat doplňující a konkrétnější otázky.

Doba rozhovoru pravděpodobně nepřesáhne 90 minut

Je pravděpodobné, že Vás výzkumník v následujících dnech po absolvování rozhovoru znovu kontaktuje pro získání dalších doplňujících informací

V případě zájmu výzkumník dodá každému z respondentů exemplář výzkumné zprávy.

Výzkumník se zároveň zavazuje, že bude se všemi daty, která získá, nakládat s největší opatrností a nezpůsobí tak dotyčným žádnou újmu či problémy.

Děkuji Vám za případnou spolupráci. V případě jakýchkoli dotazů či pochybností mne neváhejte kontaktovat, na všechny rád odpovím.

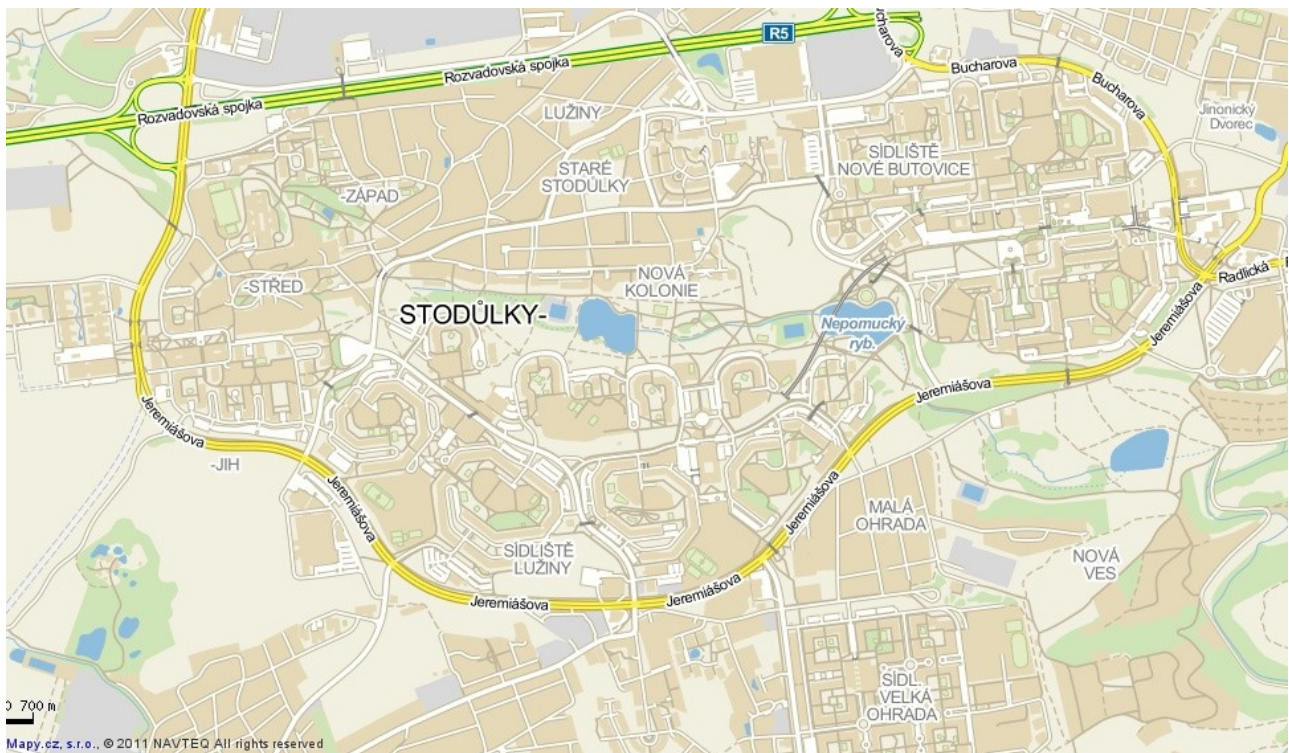
S pozdravem

Michal Lehečka

Tel.: 721510925

Email: leheckam@seznam.cz

Příloha č. 5 – Mapa Prahy 13 (zdroj: www.mapy.cz, nejde o celou Prahu 13, jsou zde však všechna sídliště).

Příloha č. 6 – Sídliště Stodůlky s částí staré zástavby (zdroj: www.mapy.cz).

Příloha č. 7 – sídliště Stodůlky - Jih, zdroj: www.mapy.cz

Příloha č. 8 - Fotografie pořízená během zahájení stavby sídliště (cca rok 1979) (archiv Františka Blahoňovského)

Příloha č. 9 – Centrální prostor nákupního centra Paprsek (květen 2013).

Příloha č. 10 – Kvádry s písmeny označujícími druh služeb (květen 2013).

Příloha č. 11 – Autobus č. 219, jedoucí na Kotlářku, projíždějící Kovářovou ulicí cca v roce 1979, (archiv Františka Blahoňovského).

Příloha č. 12 - Letecký snímek sídliště Stodůlky – Jih během stavby. Zdroj: Praha 13 město uprostřed zeleně, str. 60, foto a popis: Ivo Oberstein).

Letecký snímek z počátku osmdesátých let 20. století dokazuje, v jak náročných podmínkách se realizoval první obytný soubor – Stodůlky. V tehdejší, tak tehdy vyzdvihovaném „plánovanému hospodářství“, se v předstihu nepodařilo postavit potřebné hlavní inženýrské sítě, ani hlavní komunikace a důsledkem byl nekonečný blátivý chaos. Jen těžko se projektantům podařilo uchovat netknuté historické jádro obce Stodůlky, které vlastně „hodně překáželo“

Příloha č. 13 – Schéma vztahů mezi dimenzemi *místa* a *prostoru*.

